

Onuitgegeven brieven van Justus Lipsius

door

† Dra. Irène VERTESEN

en

Prof. Dr. Aloïs GERLO

Wie leven en werk van Lipsius wil bestuderen staat voor een onoverzienbare massa documenten, waaronder in de eerste plaats de werken van Lipsius zelf en zijn talloze brieven moeten vermeld worden. In zijn zo verdienstelijke studie „Waarom Justus Lipsius gevierd?”¹ heeft onze betreunde collega Herman Bouchery er terecht op gewezen, dat het grootste gedeelte dezer bronnen slechts zeer oppervlakkig bestudeerd werd. Een zeer dringend werk is het uitgeven van Lipsius' correspondentie, naar het model van het onvolprezen *Opus Epistolarum Desiderii Erasmi* door P.S. Allen, H. M. Allen en H.W. Garrod. „Een grondige studie van Lipsius' uitgebreide correspondentie”, aldus nog Bouchery, „zou ons een veel juister en nauwkeuriger kijk geven op de factoren die de ontwikkeling van het geestesleven in de Nederlanden op het einde van de 16e en in het begin van de 17e eeuw hebben bepaald”.

Hoeveel van Lipsius' brieven bewaard zijn gebleven, is vooralsnog moeilijk te bepalen. Lipsius zelf bezorgde de uitgave van acht Centuriën en van de 126 brieven die voorkomen in de *Epistolarum Quaestionum libri V* (1577). Na zijn dood verschenen nog twee *Centuriae miscellaneae postumae* (1607), de *Epistolarum (quae in Centuriis non extant) decades duodeviginti* (1621) en allerlei andere verzamelingen, afdrukken of uitgaven² waarvan de voornaamste zijn: de collectie van P. Burman, nl. de delen I en II van zijn *Sylloge Epistolarum a viris illustribus scriptarum* (Leiden, 1727); de belangrijke uitgave van G.H.M. Delprat, *Lettres inédites de J. Lipse... 1580-1597* (A'dam, 1858) en ten slotte de monumentale *Correspondance de Christophe Plantin*, bezorgd door

(1) L. Van der Essen en H.F. Bouchery, *Waarom Justus Lipsius gevierd?* Mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren. Jaargang XI, nr. 8, 1949, Brussel, Paleis der Academiën, 70 pp., 3 ill.

(2) De volledige lijst vindt men bij Bouchery, *op. cit.*, p. 42 sq., nota 38.

M. Rooses en *J. Denucé* (Antwerpen, 9 dln., 1883-1919) met 19 brieven van en aan Lipsius tot 1589.

Dit alles maakt een totaal van zowat 2000 Lipsiusbrieven die in druk zijn verschenen. Dat dit gebeurde tussen de 16e en de 20e eeuw en op de meest diverse manieren, maakt een moderne critische uitgave à la Allen nog meer wenselijk.

Een honderdtal brieven van Lipsius zelf, die nooit werden uitgegeven, bevinden zich in het Archief van het Museum Plantin te Antwerpen en vormen daar, wat we gemakshalve noemen: „het Lipsius-fonds in het Plantijnse archief”³.

*
**

Het archief van het Museum Plantin-Moretus is één van de merkwaardigste familie-archieven, die men in onze gewesten kan vinden. Het bevat een ononderbroken reeks bescheiden over het leven van de Plantijnse drukkerij van 1555 tot 1876, toen ze ophield te bestaan.

De familie Plantin-Moretus heeft blijkbaar steeds belang gehecht aan alle geschriften en als men de inventaris van *J. Denucé*⁴ overloopt, bemerkt men, dat er in de loop van deze drie eeuwen heel weinig papier zoek geraakt is in het Plantijnse huis.

Een zeer omvangrijk gedeelte van het archief wordt in beslag genomen door de correspondentie, die hoogst belangrijke en ook minder bekende personages met de leden van de familie Plantin-Moretus gevoerd hebben. Deze onschatbare verzameling is tevens één van de kostbaarste bronnen voor de kennis van het Humanisme

(3) Juffrouw Irène VERTESSSEN, adjunct-conservator van het Stedelijk Prentenkabinet te Antwerpen en lid van onze Maatschappij, had het in 1960 op zich genomen de uitgave van deze Lipsius-correspondentie te bezorgen. Het was haar bedoeling, met dit werk onder mijn leiding te promoveren tot doctor in de letteren en wijsbegeerte (groep klassieke filologie) aan de Vrije Universiteit van Brussel.

Het onverbidelijke fatum heeft er evenwel anders over beschikt: Dra. Irène Vertessen overleed op 26 april 1962, na moedig te hebben gestreden tegen een ongeneeslijke ziekte.

Reeds was zij grotendeels klaar gekomen met het kopiëren van de documenten, alsook met een proeve van vertaling der Latijnse brieven; bovendien had zij heel wat nota's verzameld met het oog op de inleiding en de commentaar. Veel bleef evenwel te doen, vooral op het gebied van de tekstopstelling, want Lipsius is allesbehalve een calligraaf.

Op verzoek van de naastbestaanden en vrienden van Juffrouw Vertessen, heb ik het op mij genomen, de taak die zij met zoveel geestdrift en toewijding was begonnen, zo mogelijk tot een goed einde te brengen.

In afwachting dat een volledige uitgave met inleiding en commentaar moge verschijnen, beschouwe men deze bijdrage, waarvoor ruimschoots gebruik werd gemaakt van het werk van Dra. Irène Vertessen, als een blijk van hulde aan hare nagedachtenis. *A. Gerlo*.

(4) Denucé, J., Inventaris op het Plantijnsch archief. Antw., 1926.

te Antwerpen. Relatief weinig van de enorme collectie is tot heden uitgegeven. Zij diende als voornaamste bron voor de uitgave van de „Correspondance de Plantin”⁵, doch alles wat van na de dood van Plantin (1589) dateert werd slechts sporadisch voor uitgaven gebruikt.

De brieven werden in de 19e eeuw gebundeld in twee verschillende series, die in de bovengenoemde inventaris van het archief de nummers 76 tot en met 94 en 525 tot en met 656 beslaan. Zij werden gebonden in stevige, witte perkamenten banden, folioformaat.

De eerste reeks omvat 19 delen met brieven van personen, die leefden in de 16e en de 17e eeuw, alfabetisch gerangschikt en voor elke correspondent chronologisch. Elke bundel omvat 600 tot 800 bladzijden. Hier en daar werden witte bladen tussengevoegd, waarschijnlijk om het geheel te verstevigen.

De tweede reeks omvat 131 delen met brieven van personen uit de 17e, 18e en 19e eeuw, eveneens alfabetisch gerangschikt in twee series. Deze reeks heeft echter voor ons onderwerp geen verder belang.

In deel 86 van het archief⁶ komt tussen de correspondenten zeer bescheiden de naam van Justus Lipsius voor, met daarnaast de data 1576-1605, dus een zeer lange periode uit zijn leven. Dit is echter enigszins misleidend, want bij nader toezien, ontdekt men, dat behalve drie brieven uit 1576, een kwitantie van 1583, één brief van 1584 en een nota van (waarschijnlijk) 1589, al deze brieven na 26 september 1590 geschreven zijn en dus illustratief zijn voor de laatste periode van Lipsius' leven: zijn „vlucht” uit Leiden, waarover trouwens verschillende brieven handelen, en zijn professoraat te Leuven.

Een gedetailleerde lijst van de bescheiden in het Lipsius-fonds — want er zitten niet alleen brieven in — wordt verder gegeven. Het moge dus volstaan hier samen te vatten, wat er in te vinden is.

Het Lipsius-fonds in de bundel nummer 86 gaat van p. 385 tot p. 741 en omvat 136 bescheiden, meestal brieven; een zestiental zijn kwitanties of verzoeken om een bepaalde som aan de drager te betalen, verder is er een minuut van een notarisakte, een afschrift van een gedeelte uit het testament van Justus Lipsius en een drukklaar gemaakt blad voor de uitgave van Seneca's *De Beneficiis*.

De brieven zijn haast alle eigenhandig door Lipsius geschreven,

(5) *Correspondance de Christophe Plantin*; uitg. door M. Rooses en J. Denucé. I-IX. Antwerpen, 1883-1920.

(6) van Immerseel (Frans Van) tot Loyens.

slechts vier zijn kopijen, waarschijnlijk in het Plantijnse huis gemaakt.

Slechts zeer weinige van deze brieven — tien in totaal — werden gepubliceerd. Drie werden er opgenomen in de „Correspondance de Plantin”. Geen enkele is echter aan Plantin zelf gericht. De beide oudste, 1 juli en 7 augustus 1576, waren gericht aan Th. Pulmannus, de zg. correcteur van de Plantijnse drukkerij, de brief van 31 oktober 1583 is geschreven aan Jan Moretus.

Enkele zijn ook opgenomen in de *Centuriae epistolarum*, hoewel het fonds in het algemeen weinig verband met deze uitgave van Lipsius' brieven schijnt te hebben, daar er in de verschillende *Centuriae* meerdere brieven aan leden van het Plantijnse huis voorkomen, die dan weer niet in het fonds opgenomen werden. Toch komt in de *Centuria IV miscellanea* een brief van 7 september 1602 voor aan Jan Moretus, over de dood van zijn dochter Adriana, en in dezelfde uitgave een brief aan Balthasar I Moretus van 5 februari 1605, die in het fonds behouden werden. In de *Centuria V miscellanea* vinden wij een brief aan Flor. van de Haer, die ook in het fonds voorkomt. De beide laatste behoren echter tot de schaarse kopijen in de collectie.

Verder zitten er nog twee brieven in — op één blad — die op verschillende plaatsen uitgegeven werden en waarvan het enigszins duister is, hoe ze in het Plantijnse archief terecht kwamen. Het gaat hier over een uiterst belangrijk document uit het leven van Justus Lipsius, nl. de brief, die hij op 14 april 1591 uit Mainz aan A. Del Rio schreef om hem te berichten, na zijn vlucht uit Leiden, dat hij zich verzoend had met de katholieke kerk, alsook, op de keerzijde, het klad van Del Rio's antwoord. Beide brieven zijn uitgegeven, doch geen van beide bij Jan Moretus, die toen aan het hoofd van de Plantijnse drukkerij stond. De brief van Lipsius werd reeds door Miraeus in zijn „Vita J. Lipsi”⁷ van 1609 opgenomen. Del Rio was reeds een jaar vroeger gestorven, misschien had hij de brief wel aan Miraeus voor diens uitgave toevertrouwd, wat echter nog steeds zijn aanwezigheid in het Plantijnse archief niet uitlegt.

Het antwoord van Del Rio kwam in het *Museum Lipsianum* terecht en werd door Burman uitgegeven in zijn bekende *Sylloge epistolarum...*⁸. Het klad van deze brief, zoals het door Del Rio op de brief van Lipsius ontworpen werd, is echter op zichzelf uiterst

(7) Miraeus, A., *Vita Justi Lipsi sapientiae et litterarum antistis... ex scriptis illius potissimum concinabat. Ed. altera auctior et emendatior. Antverpiae, apud D. Martinium, MDCIX*, p. 26.

(8) *Sylloges epistolarum a viris illustribus scriptarum, tomi quinque...* Leiden, 1727, I, nr. 63.

interessant, omdat het, vol rasuren, toont hoeveel moeite het Del Rio heeft gekost een mooi afgerond antwoord aan Lipsius te schrijven.

Al de overige stukken uit de bundel bleven tot nog toe onuitgegeven.

Veruit de meeste brieven, meer dan 100, zijn aan Jan Moretus gericht en wij kunnen als algemene samenvatting zeggen, dat het hier gaat om de correspondentie van een vriend tot een vriend, hoewel het uit alle brieven wel duidelijk blijkt, dat de één een schrijver en de ander zijn uitgever is. Zodat wij hier terzelfdertijd een nooit gekende blik op Lipsius' privé en huiselijk leven krijgen en een zijblik op zijn literaire activiteit.

Zeer onverwacht voor iedereen zijn meer dan de helft van deze brieven in het Frans geschreven, terwijl men tot voor kort slechts een paar Franse brieven van Lipsius kende en men slechts enkele jaren terug zich nog kon afvragen of Lipsius wel Frans kende⁹.

Deze correspondentie bewijst wel afdoende, dat Lipsius ook in deze taal, althans met de pen, zeer vaardig was; of hij het even vloeiend sprak, blijft natuurlijk een raadsel.

De rest van de correspondentie is natuurlijk in het Latijn, op één enkele brief na, gericht aan Martina Plantin, de vrouw van Jan Moretus. Deze brief is in het Nederlands gesteld.

Laten wij nu nog even een blik werpen op de *inhoud* dezer brieven.

We zegden reeds dat zij ons een interessante kijk geven op Lipsius' privé-leven en op zijn betrekkingen met Moretus. Lipsius zelf gebruikt ergens een formule die ze uitstekend karakteriseert: *plerumque privata aliqua sunt nec communicanda cum ministris*¹⁰. Daarom pleegt hij ze niet te laten afschrijven en heeft hij er geen kopijen van.

Deze *epistolae* leren dan ook een andere Lipsius kennen dan die van de *Centuriae*: hier is een zieke man aan het woord, die angstvallig en nauwgezet aan zijn vriend, uitgever en schuldenaar Jan Moretus alle vervaldagen in herinnering brengt. Aanhoudend heeft hij het over geldzaken en over zijn wankele gezondheid.

Natuurlijk gaat het ook dikwijls over Lipsius' boeken, zodat de

(9) a) Anoniem. *Iets over Justus Lipsius en het Frans*. In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1951, kol. 373.

b) Nauwelaerts, M.A. *Nogmaals Justus Lipsius en het Frans*. *ibid.* kol. 398 (spreekt van twee bewaarde Franse brieven).

(10) Brief van 4-1-1602 aan Jan Moretus. Cf. *infra* p. 227.

verzameling niet zonder belang is voor de geschiedenis van de boekhandel en het boekwezen in het algemeen en de Plantijnse drukkerij in het bijzonder. Nu eens verstrekt Lipsius aanwijzingen over de plaats van een *admonitio ad lectorem*, elders bezorgt hij de lijst van personen aan wie een presentemplaar dient gezonden, enz. Lipsius' internationale vermaardheid blijkt hieruit, dat zijn boeken zonder zijn toelating worden afgedrukt, tegen zijn belangen en die van Moretus in.

Tenslotte zijn deze brieven niet zonder betekenis voor de geschiedschrijving over deze periode, vooral voor de jaren 1602-1604¹¹. In korte, rake opmerkingen getuigt Lipsius over de tijdsomstandigheden, over oorlogsfeiten, over de muiters van het Spaanse leger (*les Muínez*), over intriges in verband met het Antwerpschepencollege en dies meer. Hij is voorzeker een niet alledaags getuige.

Een bijzondere aandacht verdienen de brieven uit de jaren 1590-1591, die verband houden met Lipsius' „vlucht” uit Leiden en zijn terugreis naar Leuven over West-Duitsland en Spa. We vernemen hier heelwat bijkomende details, die de historici en Lipsius-vorsers stellig belang zullen inboezemen. In ieder geval werpen deze documenten nieuw licht op de psychologie van de auteur tijdens deze kritische periode van zijn leven. Ze zijn derhalve een uiterst welgekomen aanvulling bij de desbetreffende brieven en bescheiden die destijds door Burman en vooral Delprat werden uitgegeven.

Ziehier ten slotte nog enkele „items” die we lukraak vermelden, zonder ze te ordenen :

- Lipsius vindt het uiterst vervelend opdrachten te moeten schrijven, met platte vleierij waarin hij niet gelooft (59, en *passim*).
- Hij antwoordt niet gaarne op pamfletten (64).
- Hij bestelt zijn brillen te Antwerpen (75).
- Hij wordt slecht betaald als Universiteitsprofessor! (111).
- Hij ontving een aanbod om naar Frankrijk te komen (oo).
- Hij leert te paard rijden en valt er af (120).
- Zijn boeken worden niet meer heruitgegeven zoals het placht (103).
- Hij verwacht niet veel van Engeland (124).
- Zijn gezondheidstoestand verslecht (93).
- Over de struiken en fruitbomen die hij in zijn tuin hebben wil (oo).
- Over zijn betrekkingen met het Hof¹² (*passim*).

(11) De briefwisseling is dan zeer regelmatig, cf. de lijst p. 189-191.

(12) Een tikje ijdelheid is hierbij goed merkbaar.

- Over de moeilijkheden van Jan Moretus met zijn wispelturige zoon Melchior, de „eeuwige student” (108) die Lipsius doet vloeken (110).
- Over de Dijle die niet bevaarbaar is vanwege de droogte (104).
- De toornige Lipsius (129).
- Over de mirakels van O.L.V. van Scherpenheuvel (113), de afbraak van St.-Pieterstoren (117), de citroenen als geneesmiddel (118 *et alibi*), over de *Gazettes* (83), over Lipsius' *contubernales* (*passim*), etc.

Kortom, het is een rijke gevarieerde inhoud, vol „wetenswaardigheden” en verrassende details.

*
**

Er dient nauwelijks op gewezen dat deze nieuwe Centurie van onuitgegeven Lipsius-brieven van aard is de eeuwenoude controverse voor of tegen Lipsius nieuw leven in te blazen. Van calvinistische zijde werd de man uit Overijssse meedogenloos verguisd, van katholieke kant al te kritiekloos verheerlijkt. Er moet evenwel een streng onderscheid gemaakt worden tussen Lipsius als geleerde — onbetwistbaar een reus — en als mens.

Persoonlijk kon ik mij nooit verenigen met een al te rooskleurige visie op de mens Lipsius. Ik kan het ook nu niet, na de studie van de onuitgegeven brieven uit het Plantijns archief. Lipsius' opportunisme, zijn geschipper, zijn voorzichtigheid, leidend tot onoprechtheid, en vooral het bestendig gebogen zijn over zichzelf worden er eens te meer, en wellicht nog duidelijker dan ooit tevoren, door geïllustreerd.

LIJST DER BRIEVEN EN BESCHIEDEN VAN J. LIPSIUS IN DEEL 86
VAN HET PLANTIJS ARCHIEF

1. (p. 385) 1576, 1 juli. Leuven Aan Th. Pulmannus Latijn
(uitgegeven in: *Correspondance de Plantin*. Antw., 1915.
V, 183-184)
2. (idem) 1576, 18 juli. Antwerpen. Th. Pulmannus aan J. Lipsius
Latijn
(uitgegeven in: *Correspondance de Plantin*. Antw., 1915.
V, 184-186)
3. (p. 391) 1576, 7 augustus. Leuven. Aan Th. Pulmannus Latijn
(uitgegeven in: *Correspondance de Plantin*. Antw., 1915.
V, 190-191)
4. (p. 393) 1583, 8 januari. Leuven Kwitantie voor J. Moretus
Nederlands
5. (p. 395) 1589(?), z.pl. Aan J. Moretus Latijn
(opgenomen met kleine wijzigingen bij de aanvang van de
Opera omnia)
6. (p. 397) 1584, 31 oktober. Leiden Aan J. Moretus Latijn
(uitgegeven in: *Correspondance de Plantin*. Antw., 1917.
VII, 171-172)
7. (p. 399) 1590, 26 september. Leiden. Aan J. Moretus Latijn
8. (p. 401) 1591, 13 januari. Leiden Aan J. Moretus Latijn
9. (p. 403) 1591, 28 april. Keulen Aan J. Moretus Latijn
10. (p. 405) 1591, 14 april. Mainz. Aan A. Del Rio Latijn
(uitgegeven in: Miraeus, A., *Vita J. Lipsi*. Antw., 1609,
blz. 26)
11. (p. 406) 1591, 2 mei. Luik. A. De Rio aan Justus Lipsius
Latijn
(uitgegeven in: Burman, P., *Sylloges epistolarum a viris il-
lustribus scriptarum...*, Leiden, 1727. I, 501, nr 47)
12. (p. 409) 1591, 2 juni. Spa. Aan J. Moretus Latijn
13. (p. 411) 1592, 16 juni. Spa. Aan J. Moretus Latijn
14. (p. 413) z. pl. en d. J. Moretus, verzoek tot betalen
Frans
15. (idem) z. pl. en d. Melchior Moretus aan J. More-
tus Latijn
16. (p. 415) 1593, 10 februari. Leuven. Aan J. Moretus Latijn
17. (p. 417) 1593, 30 mei. Leuven Aan J. Moretus Latijn
18. (p. 419) 1593, 30 mei. Leuven. Aan Balthasar Moretus Latijn
19. (p. 421) 1594, 12 september. Leuven Aan J. Moretus Latijn
20. (p. 423) 1594, 10 oktober. Leuven Aan J. Moretus Latijn
21. (p. 427) 1595, 9 maart. Leuven Aan J. Moretus, verzoek tot be-
talen Latijn
22. (p. 429) 1595, 5 juni. Leuven Aan J. Moretus, id. Nederlands

23. (p. 431) 1595, 23 juni. Leuven	Kwitantie voor J. Moretus	
		Nederlands
24. (p. 433) 1596, 21 augustus. Leuven	Aan Melchior Moretus	Latijn
25. (p. 435) 1597, 10 juni. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
26. (p. 437-438) 1597, 24 juli	Minuut van een notarisakte	
		Frans
27. (p. 441) 1597, 2 oktober. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
28. (p. 443) 1597, 26 oktober. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
29. (p. 447) 1597, 18 novemb. Leuven	Aan J. Moretus, verzoek tot betalen	Frans
30. (p. 449) 1598, april. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
31. (p. 451) 1598, 16 februari. Leuven	Aan J. Moretus, kwitantie	
		Latijn
32. (p. 453) 1598, 13 mei. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
33. (niet gepag.) 1598, 20 juli. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
34. (p. 459) 1598, 10 augustus. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
35. (p. 461) 1598, 5 oktober. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
36. (p. 463) 1598, 31 december	Kwitantie van Jooris Deyns voor J. Moretus	Latijn
37. (p. 465) 1598, 5 oktober. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
38. (p. 469) 1599, 11 april. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
39. (p. 471) 1599, 10 mei	Kwitantie van Jooris Deyns voor J. Moretus	Nederlands
40. (p. 473) 1599, 1 december. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
41. (p. 475) 1600, 27 maart. Leuven	Kwitantie voor J. Moretus	
		Nederlands
42. (p. 477) 1600, 21 juni. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
43. (p. 481) 1600, 17 oktober. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
44. (p. 485) 1601, 19 februari. Leuven	Verzoek tot betalen aan J. Moretus en kwitantie van J. Deyns	Frans, Nederlands
45. (p. 487) 1601, 3 juli. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
46. (p. 489) 1601, 14 juli. Leuven	Aan J. Moretus, verzoek tot betalen	Frans
47. (p. 491) 1601, 27 december. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
48. (p. 493) 1602, 12 januari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
49. (p. 495) 1602, 4 januari. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
50. (p. 497) 1602, 22 januari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
51. (p. 499) 1602, 2 februari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
52. (p. 503) 1602, 5 februari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
53. (p. 507) 1602, 8 februari. Leuven	Aan Melchior Moretus	
		Latijn kopij
54. (p. 511) 1602, 9 februari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
55. (p. 515) 1602, 11 februari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
56. (p. 519) 1602, 16 februari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
57. (p. 521) 1602, 25 februari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
58. (p. 523) 1602, 24 februari. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn

59. (p. 525)	1602, 2 maart. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
60. (p. 527-528)	1602, 26 maart. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
61. (p. 531)	1602, 9 april. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
62. (p. 535)	1602, 15 april. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
63. (p. 539)	1602, 13 mei. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
64. (p. 541)	1602, 21 mei. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
65. (p. 545)	1602, 16 juni. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
66. (p. 549)	1602, 25 juni. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
67. (p. 553)	1602, 3 juli. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
68. (p. 555)	1602, 3 juli. Leuven	Aan J. Moretus kwitantie	Frans
69. (p. 557-558)	1602, 15 juli. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
70. (p. 561)	1602, 11 augustus	Aan J. Moretus	Latijn
71. (p. 565-566)	1602, 8 sept. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
	(uitgegeven in Lipsius, J., <i>Epistolarum centuria IV miscellanea</i> , nr. 29)		
72. (p. 567-570)	1602, 8 sept. Leuven	Aan Martina Moretus-Plantin	Nederlands
73. (p. 573)	1602, 16 september. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
74. (p. 575)	1602, 23 september. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
75. (p. 577)	1602, 30 september. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
76. (p. 579)	1602, 8 oktober. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
77. (p. 581)	1602, 22 oktober. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
78. (p. 585)	1602, 29 oktober. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
79. (p. 589)	1602, 26 november. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
80. (p. 591)	1602, 3 december. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
81. (p. 595)	1602, 8 december. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
82. (p. 599)	1602, 15 december. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
83. (p. 603-604)	1602, 29 dec. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
84. (p. 607)	1603, 13 januari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
85. (p. 609-610)	1603, 20 jan. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
86. (p. 613)	1603, 27 januari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
87. (p. 617)	1603, 12 februari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
88. (p. 619)	1603, 16 februari. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
89. (p. 623)	1603, 4 maart. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
90. (p. 625)	1603, 9 maart. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
91. (p. 627)	1603, 11 maart. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
92. (p. 629)	1603, 28 maart. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
93. (p. 633)	1603, 1 april. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
94. (p. 635)	1603, 21 april. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
95. (p. 637)	1603, 29 april. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
96. (p. 641)	1603, 20 mei. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
97. (p. 645)	1603, 2 juni. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
98. (p. 647)	1603, 10 juni. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
99. (p. 649)	1603, 17 juni. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
100. (p. 651)	1603, 28 juni. Leuven	Aan J. Moretus	Latijn
101. (p. 653)	1603, 30 juni. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
102. (p. 655)	1603, 7 juli. Leuven	Aan J. Moretus	Frans
103. (p. 657)	1603, 22 juli. Leuven	Aan J. Moretus	Frans

104. (p. 659) 1603, 27 mei. Leuven Aan J. Moretus Frans
 105. (p. 661) 1603, 5 augustus. Leuven Aan J. Moretus Frans
 106. (p. 663) 1603, 12 augustus. Leuven Aan J. Moretus Frans
 107. (p. 667) 1603, 26 augustus. Leuven Aan J. Moretus Frans
 108. (p. 667²) 1603, 8 september. Leuven Aan J. Moretus Frans
 109. (p. 669) 1603, 16 september. Leuven Aan J. Moretus Frans
 110. (p. 671) 1603, 22 september. Leuven Aan J. Moretus Latijn
 111. (p. 673) 1603, 6 oktober. Leuven Aan J. Moretus Frans
 112. (niet gepag.) 1603, 19 okt. Leuven Aan J. Moretus Frans
 113. (p. 677) 1603, 21 oktober. Leuven Aan J. Moretus Frans
 114. (p. 681) 1603, 28 oktober. Leuven Aan J. Moretus Latijn
 115. (p. 683) 1603, 9 november. Leuven Aan J. Moretus Frans
 116. (p. 685) 1603, 11 nov. Leuven Aan J. Moretus Frans
 117. (p. 689) 1604, 3 januari. Leuven. Aan J. Moretus Frans
 118. (p. 691) 1604, 18 januari. Leuven Aan J. Moretus Frans
 119. (p. 693) 1604, 20 januari. Leuven Aan J. Moretus Frans
 120. (p. 695) 1604, 27 januari. Leuven Aan J. Moretus Frans
 121. (p. 699) 1604, 6 februari. Leuven Aan J. Moretus Latijn
 122. (p. 703) 1604, 16 februari. Leuven Aan J. Moretus, verzoek tot be-
 talen Frans
 123. (p. 705) 1604, 2 maart. Leuven Aan J. Moretus Latijn
 124. (p. 709) 1604, 13 maart. Leuven Aan J. Moretus Frans
 125. (p. 711) 1604, 7 juni. Leuven Aan Max. Vignacurtius Latijn
 126. (p. 713) 1604, 28 september. Leuven Aan J. Moretus, verzoek tot be-
 talen Frans
 127. (p. 719) 1604, 26 september. Leuven Aan J. Moretus Frans
 128. (p. 721) 1605, 17 januari. Leuven Aan J. Moretus Frans
 129. (p. 723) 1605, 5 februari. Leuven Aan Balthasar Moretus Latijn
 (uitg. in Lipsius J., *Epistolarum centuria IV miscellanea*, nr.
 LX)
 130. (p. 727) 1605, 14 april. Leuven Aan J. Moretus, verzoek tot be-
 talen Frans
 131. (p. 729-731) 1605, 17 juli. Leuven Aan Florentius van der Haer
 Latijn, kopij
 (uitg. in Lipsius J., *Epistolarum centuria V miscellanea*, nr.
 LXVII)
 132. (p. 737) 1605, 26 december. Leuven Aan J. Moretus Frans
 133. (p. 739) 1605, 26 juni. Leuven Aan Jacob de Damhoudere
 Latijn, kopij
 134. (p. 741) Quae in codicillis J. Lipsi P.M. ad D. Jo. Moretum spectant
 135. (niet gepag.) Drukklaar gemaakt blad voor L. Annaei Senecae ad
 Aebucium Liberalem de Beneficiis Liber Primus.
 136. (niet gepag.) 1605, 24 september. del Plano aan J. Lipsius Latijn

Er zijn dus 117 brieven en 19 bescheiden.

113 brieven werden geschreven door Lipsius :

103 aan Joh. Moretus, 2 aan Th. Poelman, 2 aan Balthazar Moretus, 1 aan Melchior Moretus, 1 aan A. del Rio, 1 aan Martina Moretus-Plantin, 1 aan Max. Vignacurtius, 1 aan Fl. Van der Haer en 1 aan J. de Damhoudere.

40 zijn in het Latijn, 72 in het Frans en 1 in het Nederlands geschreven.

3 brieven werden aan Lipsius gericht :

1 door Th. Poelman, 1 door A. del Rio en 1 door del Plano.

1 brief is van Melchior Moretus (aan Joh. Moretus)

104 brieven zijn nooit uitgegeven.

4 brieven zijn kopijen ; al de andere zijn autografen.

*
**

We publiceren hierna de tekst en de vertaling van de 44 Latijnse brieven, alsook de tekst van de enige Nederlandstalige brief. Ook een paar bescheiden worden afgedrukt, o.a. het uittreksel uit Lipsius' testament. De volgorde der stukken is die van de bundel, dus chronologisch.

Onze uitgave is diplomatisch : zij reproduceert de tekst van het origineel zo getrouw mogelijk, zonder iets te moderniseren. Ook de interpunctie is in de regel die van Lipsius en zijn correspondenten. Alleen werden de afkortingen door ons aangevuld en telkens aangeduid door middel van ronde haakjes. Slechts een paar flagrante fouten werden door ons verbeterd.

*
**

De kopijen van enkele brieven van Jan Moretus, die slaan op de hier gepubliceerde, bevinden zich in de delen XII en XIII van het Plantijns Archief. Wij hopen ze eerlang te kunnen publiceren, samen met de andere onuitgegeven Moretusbrieven aan Lipsius, die in hetzelfde Archief bewaard worden.

1. AAN THEODOOR POELMAN¹.

p. 385. Leuven, 1 juli 1576.

1 Mihi vero gratae litterae tuae, mi Pulmanne, et si vis me verum dicere,
peccamus utrimque qui non saepius hoc genus officii exerceamus. Prae-
sertim in locis et vicinis et ad litteras mittendas opportunis. Falken-
burgii litteras sero accepisse me doleo. Quid enim putabit amicus ille,
5 in tam diuturno silentio meo nisi se neglectum. Quod certe secus est,
et amo Falkenburgium, et memoriam eius, ut unius amici, colo. Cui
non liberalius prospectum a Redigero esse miror, et indignor. Siquid
de rebus eius certius habes, gratum feceris si indicabis. Ego totus nunc
in Epistolicis meis Quaestionibus eram. Quas ante septimanas aliquot mi-
10 ssem nisi casu nactus exemplar optimum Livii essem. Itaque multa iis
Liviana attexo. Mittentur ad Plantinum nostrum ut spero cis paucos
dies. Tuae Musae quid agant cupio scire, et metuo ne idem accidat tibi
quod mihi ut langueant in hoc tumultu omnium rerum. Nicolaum Stur-
rionem et ipsius caussa et tua gratia libenter habebo in meis. Vale, mi
15 Pulmanno. Lovanii, Kal. Julii MDLXXVI.

Tuus Justus Lipsius

Adres: Ornatissimo et
doctissimo viro
Theodoro Pulmanno
amico opt(imo)
Antverpiae

1

Uw brief was mij waarlijk welkom, mijn waarde Pulmannus; en als gij wilt, dat ik het naar waarheid zeg, wij zondigen beiden, dat wij elkaar niet méér deze dienst bewijzen. Vooral daar wij ons in naburige plaatsen bevinden, die tevens geschikt zijn om elkaar brieven te zenden. Het spijt mij, dat ik de brief van Falkenburgius zo laat ontvangen heb. Wat kan die vriend bij zo'n lang stilzwijgen van mijn kant anders denken, dan dat hij verwaarloosd wordt. Wat beslist niet zo is, want ik houd van Falkenburgius en ik denk aan hem als aan één van mijn beste vrienden. Ik ben verwonderd, dat Redigerus niet milder voor hem gezorgd heeft en ik ben er verontwaardigd over. Indien gij iets met zekerheid over hem weet dan zou ik dankbaar zijn, indien gij het mij liet weten. Ik was tot op heden volop bezig met mijn „Epistolicae Quaestiones”. Ik zou deze reeds enkele weken geleden gezonden hebben, indien ik niet toevallig een voortreffelijk exemplaar van Livius gevonden had. Daarom voeg ik er nu heel wat over Livius aan toe. Over enkele dagen zal ik ze aan onze vriend Plantin kunnen zenden, hoop ik. Ik wens te weten wat uw Muzen zoal doen en ik vrees, dat u hetzelfde zal gebeuren als aan mij, namelijk dat zij in deze algemene verwarring verkwijnen. Ik zal Nicolaas Sturio omwille van hem-

(1) Uitgegeven : *Correspondance de Christophe Plantin, publ. par J. Denucé. V. Antw., 1915, p. 183-184, nr 731.*

zelf en van uw vriendschap graag tot mijn vrienden rekenen. Vaarwel, mijn waarde Pulmannus. Leuven, 1 juli 1576.

Uw Justus Lipsius

Aan mijn zeer goede vriend de doorluchtige en zeer geleerde heer Theodoor Poelman, te Antwerpen.

2. THEODOOR POELMAN AAN JUSTUS LIPSIUS¹.

p. 385. Antwerpen, 18 juli 1576.

(onderaan op hetzelfde blad van de vorige brief).

1 S(alutem) D(ico). Nihil hoc tempore, mi Lipsi, erat quod ad te scriberem, nisi hesterno die Raphalengius tui studiosissimus te in veteri tuo Juvenalis exemplari eius vitam reperisse mihi indicasset: quam si ad me miseris operam dabo, ut Juvenali addatur. In tribus enim meis, neque
5 in aliis quibus usus sum, nullam vitam adscriptam inveni. Si aliqua in re tibi vicissim gratificari possum, maius mihi dare beneficium nullum poteris, quam id ut a te intelligam. Ego quid agam, ne nescius esses, meas annotationes in Horatium, partim ex vetustis codicibus, partim ex doctissimorum virorum scriptis, praesertim Turnebi, quod ille fere
10 ab aliis non animadversa explicet, collectas, me absolvisse te scire volui. A Falkenburgio, amico meo veteri, cum litteras accepero, te de iis rebus, quas ad me perscripserat, certiozem reddam. D. Ludovico Carrioni, et Nicolao Sturioni a me salutem. Vale, mi Lipsi. Antverpia, XIIX julii MDLXXVI.

Tuus Theod. Pulmannus

2

Ik groet u. Mijn waarde Lipsius, ik zou deze maal niets gehad hebben om u te schrijven, indien gisteren Raphelengius, uw zeer goede vriend, mij niet had gezegd, dat gij in uw oud exemplaar van Juvenalis diens levensbeschrijving gevonden hadt: als gij die aan mij zondt, zou ik er voor zorgen, dat ze aan mijn uitgave van Juvenalis toegevoegd wordt. Want in mijn drie exemplaren, noch in de andere, die ik gebruikt heb, heb ik een levensbeschrijving gevonden. Als ik u op mijn beurt met iets genoeg kan doen, mij kunt ge geen grotere dienst bewijzen, dan dat ik dit van u zou vernemen. Opdat gij zoudt weten wat ik doe: ik ben klaar met het samenbrengen van mijn nota's op Horatius, gedeeltelijk uit oude handschriften, gedeeltelijk uit de geschriften van zeer geleerde mannen, hoofdzakelijk uit die van Turnebus, omdat deze uitlegt wat door anderen zo goed als over het hoofd werd gezien; dat wou ik, dat gij zoudt weten. Wanneer ik van Falkenburgius, mijn oude vriend, een brief ontvang, zal ik u van hetgeen hij meedeelt op de hoogte brengen. Groet Ludovicus

(1) Uitgegeven: *Correspondance de Christophe Plantin, publ. par J. Denucé. V. Antw., 1915, p. 184-186.*

Carrio en Nicolaas Sturio van mij. Vaarwel, mijn waarde Lipsius. Antwerpen, 18 juli 1576.

Uw Theod. Poelman

3. AAN THEODOOR POELMAN¹.

p. 391. Leuven, 7 augustus 1576.

J. Lipsius Theodoro Pulmanno suo S(alutem) D(icit).

- 1 Vitam Juvenalis descriptam mitto, mi Pulmanno; misissem libens exemplar ipsum, si id in mea manu esset. Sed usu tantum, meum fuit: re et mancipio, Petri Divaei. Contuli totum et in Juvenalis sententia non pauca adnotavi, quae inserentur Epistolicis meis, Epistola ad te. Eas
5 quando Plantinus impressurus sit, ut hae turbae labuntur, nescio. Spero tamen non cessabit. Vale, mi Pulmanne, et Lipsium tui amantem scito. Scribe siquid de Falkenburgio.

Vita Juvenalis ex mans. P. Divaei.

- Junius Juvenalis Aquinas fuit. Qui ad mediam fere aetatem declamavit; et in Paridem Pantomimum apud aulam Imp. Domitiani in deliciis quosdam versus non absurde composuit. Hos scilicet:

Quod non dant proceres, dabit histrio. Tu Camerinos

Tu Barcas, tu nobilium magna atria curas.

Praefectos Pelopaea fecit, Philomela tribunos.

- 15 Hi versus aliquantum tempus Imperatoris auditum latuerunt: sed postea cum hoc opus aggrediretur, occasione accepta in quadam Satyra, sc. hac, „Et spes et ratio studiorum in Caesare tantum” satis competenter eos inseruit. Quibus publicatis Domitianus sentiens sua tempora denotari, pudore et ira correptus, quomodo Juvenalem deprimeret, excogita-
20 vit. Sed cum tantae auctoritatis virum publice perimere non auderet, militibus Ro(manis) in extremas Aegypti partes in expeditionem tendentibus, illum praefecit. Juvenalis vero primum hoc opus peregit unde in ultima Satyra multa de militaribus officiis scripsit, ut in exercitum ituros animaret. Deinde profectus est: tandem causa profectionis comperta,
25 taedio et agore vitam finivit.

De Juvenalis aetate, et quibus Imp. vixerit, scripsi quaedam in Epistolicis, quae videbis. Vale. Lovanii, VII Idus Augusti MDLXXXVI.

Adres: Ornatissimo et doctissimo
viro Theodoro Pulmanno amico.
Antverpia(m).

3

J. Lipsius groet Theodorus Pulmannus.

Ik zend u een afschrift van het leven van Juvenalis, mijn waarde Pulmannus, en ik zou graag het boek zelf gezonden hebben, indien het in mijn bezit was. Maar ik had het slechts in gebruik, het was het eigendom en het

(1) Uitgegeven: *Correspondance de Christophe Plantin*, publ. par J. Denucé. V. Antw., 1915, p. 190-191, nr 734.

bezit van Petrus Divaeus. Ik heb alles vergeleken en niet weinig nota's gemaakt op de inhoud van het werk van Juvenalis, om ze in te lassen in mijn „Epistolicae” en wel in de brief aan u. Wanneer zal Plantin die kunnen drukken? In de troebele tijden die nu heersen, ik weet het niet. Ik hoop nochtans dat hij er niet zal van afzien. Vaarwel, mijn waarde Pulmannus en weet dat Lipsius uw vriend is. Schrijf als gij iets weet van Falkenburgius.

Leven van Juvenalis uit het manuscript van J. Divaeus.

„Junius Juvenalis was van Aquinum geboortig. Tot bijna in de helft van zijn leven was hij rhetor; op de pantomimespeler Paris aan het hof van keizer Domitianus, schreef hij enkele speelse en niet onaardige verzen, namelijk deze:

*Wat de vooraanstaanden niet geven, zal de toneelspeler geven,
Gij begeeft u naar de Camerini, de Barcd's, de grote huizen van de edelen,
Maar Pelopaea maakt prefecten en Philomela tribunen.*

Deze verzen bleven enkele tijd verborgen voor het oor van de keizer; maar later, toen hij dit werk (de Satiren) begon en de gelegenheid zich voordeed, werden zij op zeer gepaste wijze opgenomen in een Satire, namelijk deze: „Et spes et ratio studiorum in Caesare tantum...”. Wanneer ze in omloop waren gekomen en Domitianus beseftte dat zijn tijd gebrandmerkt werd, werd hij door schaamte en woede meegeslept en bezon hoe hij Juvenalis tot zwijgen zou brengen. Maar daar hij een man van zo groot aanzien niet openlijk durfde uit de weg ruimen, stelde hij hem aan het hoofd van de Romeinse soldaten, die een veldtocht ondernamen naar het verst afgelegene deel van Egypte. Juvenalis maakte echter eerst dit werk af, vandaar dat hij in de laatste Satire veel over de legerdienst schreef, om hen, die naar het leger gingen, aan te sporen. Daarna rukte hij op: eindelijk, toen hij de oorzaak van zijn vertrek vernomen had, maakte hij in walging en angst een einde aan zijn leven.”

Over de tijd van Juvenalis en over de keizers onder dewelke hij leefde, schreef ik een en ander in de „Epistolicae”, dat gij zult lezen. Vaarwel. Leuven, 7 augustus 1576.

Aan mijn vriend de doorluchtige en zeergeleerde heer Theodoor Poelman, te Antwerpen.

5. AAN JAN MORETUS.

p. 395. Zonder plaats, noch datum. Met een latere hand bijgeschreven: 1589.

- 1 Tibi, Johannes Moretus, pro amicitia quae mihi cum Plantino, (heu, quondam meo) et Plantinianis est ac fuit, tibi inquam, permitto, uti hos libros DE CRUCE et in eos NOTAS typis tuis excudas ac divulges. Nequis alibi alius praeter te, cupio sive jubeo, ex lege quam magnus
 - 5 Caesar dixit. Justus Lipsius.
- Index capit(um) sub finem.

Adres: D. Johan(n)i Moreto
typographo

5

Aan u, Jan Moretus, omwille van de vriendschap, die mij met Plantin (helaas, wijlen mijn vriend) en met zijn afstammelingen verbindt en verbond, aan u, zeg ik, geef ik de toelating deze boeken „Over het Kruis” en de bijhorende nota's met uw letters te drukken en ze te verspreiden. Ik wens en beveel, dat niemand behalve gij het ergens zou doen, volgens de wet welke de grote Keizer heeft uitgevaardigd.

Justus Lipsius.

De tafel van de hoofdstukken komt achteraan.

Aan de Heer Johannes Moretus, drukker.

6. AAN JAN MORETUS¹.

p. 397. Leiden, 31 oktober 1584.

1 Care mi Moreto, dignus eras obiurgari: et acriter me paraveram. Sed emollierunt me nuncii isti laeti, quos sero accepimus, de partu uxoris tuae et urbe iterum aperta. Deus illam sanet et firmet cum sua prole, et urbi vestrae largiatur ex his turbis quietem. Sed de munere: non debebas
5 tale aliquid mihi. Scito enim certe eam amicitiam mihi esse cum socio tuo, tam auctam imo tam sanctam ut Plantinianos omnes vivo illo mortuoque sim amator. Nec donis aut muneribus inter nos opus, tanquam externos. Censeri enim volo tanquam e domo. Hoc reipsa, Deo volente, ostendam semper. Ceterum quin munus tamen ipsum gratum
10 mihi fuerit, negare non possum; quia opportunum valde studiis meis et aptum. Diu iam est cum tale annuariolum desidero ad comparandas meas schedas. Nec mitti ad me gratius aliquid potuit ex ullo auro vel argento. Constantiae versionem in litteris suis probat valde Cornhertius, ille sermonis nostri magnus censor: spero et alii. D. Ortelio amicam
15 ex me salutem velim dici, et gratias agi pro co(mmu)nicata parte epistolae Monavianae. Scripsissem ad eum: vetat hic languor et morbus, qui duos menses iam me tenuit. Etsi enim adsurgo interdum, tamen mox recido: nec satis scio quis futurus exitus istius adfectus. In hepate enim et liene videtur. Hoc scio, aequissimo animo me laturum quidquid
20 immittet magnus ille Deus. Cui te, mi Morete, cum uxore tua et familia o(m)ni co(m)mendo. Saluta Fr. Raphelengium et alios amicos. Leidae, ult. Octobris 1584.

Tuus vere et ex a(n)i(m)o
J. Lipsius

Adres: D. Moreto

6

Mijn beste Moretus, gij verdient, dat ik u zou berispen en ik maakte mij er reeds met vuur toe klaar. Maar die vreugdevolle tijdingen, die wij vrij

(1) Uitgegeven: *Correspondance de Christophe Plantin, publ. par J. Denucé. VII. Antw., 1918, p. 171-172, nr 1028.*

laat ontvingen, over de bevalling van uw vrouw en over de stad die terug open is, hebben mij zachter gestemd. Moge God gene gezond en sterk maken, samen met haar kind en moge hij aan uw stad de rust schenken na al die troebelen. Maar nu over het geschenk; zo iets waart gij mij niet schuldig. Weet voorzeker dat deze vriendschap, die mij met uw schoonvader verbindt, zó groot, ja zelfs zo heilig is, dat ik al de leden van de familie Plantin zowel bij zijn leven als na zijn dood zal beminnen. En tussen ons zijn geen gaven of geschenken nodig, alsof wij vreemden waren. Want ik wil aangezien worden als iemand van het huis. En zo God het wil, zal ik mij inderdaad steeds als zodanig tonen. Maar voor het geschenk zelf was ik zeer dankbaar, dat kan ik niet loochenen, omdat het zeer geschikt en passend is voor mijn bezigheden. Want reeds lang verlang ik zo'n kalender om mijn bescheiden te ordenen. En er kon mij niets aangename, zelfs in goud of zilver, gezonden worden. De vertaling van de „Constantia” wordt door Coornhert, die een strenge rechter van onze geschriften is, in zijn brieven zeer geprezen; ik hoop, dat ook anderen ze zo zullen beoordelen. Ik zou graag willen, dat gij de heer Ortelius een vriendelijke groet van mij overbracht en hem dankte voor het deel van de brief van Monau, dat hij mij doorgaf. Ik zou hem geschreven hebben, maar deze loomheid en ziekte, die mij reeds sinds twee maanden vasthoudt, belet het mij. Immers, als ik nu en dan herstel, „herval” ik nochtans spoedig daarop en ik weet eigenlijk niet wat het einde van deze aandoening zal zijn. Het schijnt iets te maken te hebben met de lever en de milt. Maar dat weet ik wel, dat ik met onverstoord gemoed zal dragen, al wat de grote God mij zendt. Aan wie ik u, mijn waarde Moretus, met uw vrouw en heel uw gezin aanbeveel. Groet F. Raphelengius en de andere vrienden. Leiden, 31 oktober 1584.

Oprecht de uwe en van ganser harte,
J. Lipsius.

Aan de Heer Moretus.

7. AAN JAN MORETUS.

p. 399. Leiden, 26 september 1590.

- 1 J. Lipsius Joh. Mourentorffio S(alutem) D(icit).
 Accepi epigrammata funebria in mortem et memoriam soceri tui et unici nostri amici Plantini. Quae libens vidi, uti om(n)ia quae ad famam et meritissimam laudem eius viri spectant. Amo studium secretarii vestri Bochii et laudo ingenium natum factumque ad has quoque artes. Ego affectu iampridem aliquid facio, nondum effectum praebeo. Quia scio vix grata esse posse quae prodeunt ex hoc loco. Si deus valetudinem et vitam dat, medebimur ac spero me (tibi dictum scriptumque esto) brevi et sub aestatem proximum fore in finibus Germaniae. Ad
 10 eam rem, si opus erit, non consilio tantum tuo sed auxilio quoque utar. Nam ego me tibi amicum esse volo, et uti te pro tali. Pecunia XII florenorum mihi promissa est a Raphelengio affine tuo et dabitur ex meo voto. Habeo pro recepta. Uno verbo, si quid pro te aut Plantinianis possim, Lipsio utimini. Saluto matrem tuam, id est viduam, uxorem

15 tuam et amicos. Lugd(uni) Bat(avorum) VII kal. octobris MDXC.

Inclusam D. Ortelio utramque dabis.

Adres: Ornatissimo et prudentissimo viro

Johanni Mourentorffio

Antverpiae

Inde Cammerstraet in den gulden passer

7

J. Lipsius groet Jan Moerentorf.

Ik ontving de rouwgedichten gewijd aan de dood en de nagedachtenis van uw schoonvader, mijn onvervangbare vriend Plantin. Ik zag ze met vreugde, zoals alle dingen die de faam en de meer dan verdiende lof van deze man verkondigen. Ik houd van het literair werk van uw secretaris Bochius en heb veel lof voor het ingeboren en verder uitgebouwd talent waarvan hij blijk geeft, ook voor deze kunst. Uit genegenheid ben ik reeds lang bezig iets te schrijven, maar het resultaat leg ik nog niet voor, omdat ik weet, dat wat uit deze plaats komt, moeilijk aanvaard wordt. Indien God mij gezondheid en leven geeft, zullen wij hieraan verhelpen en ik weet, dat ik (ik wens het u te zeggen en te schrijven) eerlang en wel omstreeks de volgende zomer, in Duits gebied zal zijn. Hiervoor, indien het nodig mocht zijn, zal ik niet alleen gebruik maken van uw raad, maar eveneens van uw hulp. Want ikzelf wil ook voor u een vriend zijn en u als dusdanig gebruiken. Een som van twaalf florijnen werd mij beloofd door uw zwager Raphelengius en zal mij zodra ik het verlang uitgekeerd worden. Ik houd ze voor ontvangen. In één woord, indien ik iets voor u of voor de familie van Plantin kan doen, doet beroep op Lipsius. Ik groet uw moeder, dat wil zeggen de weduwe, uw vrouw en de vrienden.

Leiden, 26 september 1590.

Geef de beide ingesloten (brieven) aan de heer Ortelius.

Aan de doorluchtige en zeer wijze heer Johannes Moerentorf.

In de Cammerstraet, in den Gulden Passer te Antwerpen.

8. AAN JAN MORETUS.

p. 401. Leiden, 13 januari 1591.

- 1 S(alutem) P(lurimam). Scripsi iam bis de co(m)meatu impetrando pro amico, sed ecce posteriores cogitationes sapientiores. Et si nondu(m) perfecta res sit, potest tuto omitti: si facta, bene est. Non quia consilium mutarim de profectioe, sed ut libere tecum agam, quia tunc delibera-
- 5 bam an non occulte iter facturum esse per Campiniam vestram in Leodiensem agrum et ad fontes. Nunc certum mihi est in Germaniam recte ire, atque ita minus egere videor co(m)meatu, non quidem tam cito. Si tamen, ut dixi, res iam perfecta est: gratum id habeo et ratum, trans-
- mitte. Erit usui sed magis si uxoris quoque mentio facta esset. Nam illa
- 10 videtur anhelare ut semel excurrat ad amicos. Sed fortasse non tam cito. INSTITUTIONEM EPISTOLICAM nunc edidimus, quia metus erat ne in Germania ederetur. Alioqui(n) non illa mihi mens. Ego, cum in Ger-

mania ero, privilegium deo volente, impetrabo, contra istos qui omnia recidunt et imitantur. Velleium nunc excudebant et in eum Animad-
 15 versiones meas, quia textus iam ante annum coeptas esset et non nisi cum da(m)no eorum deserendus. Mitto ad te duos aut tres libellos dan-
 dos quibus videbitur. An R(everendissi)mo? Illi imprimis, si gratos fore putabis. Sum nunc in alio et maiore¹ opere, quod si perficio, audeo dicere utilius nihil editum in re litteraria a multis annis. FACEM
 20 HISTORICAM apello et erit velut Co(m)mentarius expedita via atque ordine ad o(mn)es Historicos imo scriptores antiquos. Vale, vir amice, et saluta tuam et socram aliosque amicos. Lugd(uni) Bat(avorum) Idibus Januarii 1591.

Tuus J.L.

Adres: D. Mourentorffio

8

Vele groeten. Ik heb reeds tweemaal geschreven over het verkrijgen van een vrijgeleide voor uw vriend, maar ziehier enkele wijzere overdenkingen, die daarna gekomen zijn. Indien de zaak nog niet in orde is, dan mag ze gerust achterwege gelaten worden; indien het wel gedaan is, is het goed. Niet omdat ik van mening veranderd ben inzake mijn vertrek, maar, om vrijelijk met u te handelen, omdat ik toen bedacht of ik niet onopvallend door uw Kempen zou trekken naar het Luikse en naar de bronnen. Nu ben ik zeker dat ik rechtstreeks naar Duitsland zal gaan — en zo komt het voor, dat ik minder behoefte heb aan een vrijgeleide — echter niet zo vlug. Indien echter, zoals ik zegde, de zaak reeds in orde is, dan dank ik u daarvoor en ga er mee akkoord, zend het maar. Het zal kunnen dienen, maar vooral indien ook mijn vrouw er op vermeld is. Want zij schijnt vurig te wensen er eens en voor goed op uit te trekken naar de vrienden. Maar wellicht niet zo vlug. Wij hebben de INSTITUTIO EPISTOLICA nu uitgegeven, omdat er vrees was, dat ze in Duitsland zou uitgegeven worden. Anders was dit niet in mijn gedacht gekomen. Wanneer ik in Duitsland zal zijn, zal ikzelf, zo God het wil, een privilegie kunnen verkrijgen tegen hen, die alles nadrukken en nabootsen. Men heeft nu Velleius gedrukt (en mijn commentaar op hem), omdat de tekst reeds langer dan een jaar begonnen was en het hen zou schaden er van af te zien. Ik zend u twee of drie boekjes om ze te schenken aan wie het u goeddunkt. Aan de Zeer Eerwaarde? Aan hem het eerst, als gij denkt dat hij er prijs zal op stellen. Ik ben nu bezig met een ander en groter werk, waarvan ik, indien ik het afmaak, zal durven zeggen, dat er niets nuttigers in de literatuur uitgegeven werd sinds vele jaren. Ik noem het de FAX HISTORICA en het zal zijn als een commentaar langs een eenvoudige en ordelijke weg, werkelijk op al de antieke geschiedschrijvers. Vaarwel, mijn vriend, en groet uw vrouw en uw schoonmoeder en de andere vrienden. Leiden, 13 januari 1591.

Uw J.L.

Aan de Heer Moerentorf.

(1) *maiore e maiori correxi.*

9. AAN J. MORETUS.
p. 403. Keulen, 28 april 1591.

J. Lipsius J. Mourentorffio S(alutem) d(at).

- 1 Subitus fuit discessus Dresselerii tui, atque ideo per eum non scripsi. Sed et alia caussa fuit differendi, ut certius aliquid de rebus consiliisque meis possem scribere. Scito igitur, mi Mourentorffi, nos venisse Coloni-
5 caussa et valetudini (si Deo ita visum esset) firmandae. Sed ecce ita multa hic audimus de periculis viarum, ut sapienti non sit co(m)mittere se in illud iter, quod non solum milites infestant sed praedones et latrones ab omni parte. Ambigo igitur an non iturum (et si invitus et cum molestia) retrorsum me flectam et Confluentiam regrediar, atque
10 illinc Treveros fortasse et ad loca propiora vobis. Mihi decretum est in finibus Belgii paullisper haerere, in otio et solitudine agere, et videre si non exitum saltem inclinationem bellorum istorum. Cur ultra sim in partibus? Praesertim cum animus meus (nec tu ignoras) partibus aut factionibus nunquam fuerit addictus. Magis sapimus. Plura de con-
15 silio meo alias: quod cupio celari a te, quia divulgari parum adhuc tutum. Uxor et res meae sunt apud Batavos, uti non ignoras. Dedi negotium ut quaedam e meis ad vos transmittentur. Rogo uti recipias et fideliter asservires, donec nuncium a me habeas quo ea mittas. Hoc gratius aut opportunius facere nihil mihi potes, et quod ego vicissim
20 omni occasione rependam et agnoscam. Ad amicos certa de caussa nondum scribo: rogo tam uti D. Ortelium a me salutes, idemque uxorem tuam, socram et familiam universam. Brevi, ut dixi, plura, et tum quoque ad amicos. Vale, mi amice. Coloniae Ubiorum, IIII kal. Maiias MDXCI.
- 25 Litteras co(m)meatas sive passeportus accepi, quod expensum est uxor mea refundet et siquid aliud meo nomine expendes.
(*in margine:*) Has ad uxorem rogo te uti seorsim nuncio aut nunciae tradas, et cures ipsi reddendas in manum, et siquid volet respondere, te curaturum.

Adres: Au seigneur Jan Mourentorff
imprimeur et libraire à Anvers.

J. Lipsius groet J. Moerentorf.

Uw Dresselerius ging zo plotseling weg, dat ik hem geen brief kon mee-geven. Maar er was ook nog een andere reden om het schrijven uit te stellen, te weten dat ik met meer zekerheid over mijn zaken en plannen zou kunnen schrijven. Weet dan, mijn waarde Moerentorf, dat wij te Keulen toegekomen zijn in zulke stemming, dat wij dadelijk naar de bronnen van Spa zouden verder gaan, om er te rusten en onze gezondheid, zo God het wil, te verbeteren. Maar ja, wij hebben zoveel gehoord over het gevaar op de wegen, dat het niet wijs zou zijn zich te wagen op zulke weg, die niet alleen door de soldaten onveilig wordt gemaakt, maar ook

door dieven en rovers van alle kanten. Ik twijfel of ik mij niet opnieuw (hoewel tegen mijn zin en met moeite) in de omgekeerde richting zou wenden en zou terugkeren naar Koblenz en vandaar wellicht naar de streek van Trier en naar plaatsen, die dichterbij u gelegen zijn. Ik heb besloten een tijdje binnen de grenzen van België te blijven, rustig en teruggetrokken te leven en te zien of er geen einde of tenminste een kentering aan deze oorlogen komt. Waarom zou ik mij langer in deze twisten mengen? Vooral omdat mijn geest (en dat weet gij) zich nooit bij partijen of sekten heeft aangesloten. Wij zijn wijzer dan dat. Meer nog over mijn plannen, waarvan ik verlang, dat gij ze zoudt geheim houden, omdat het nog niet veilig is ze bekend te maken. Mijn vrouw en mijn bezittingen zijn nog bij de Hollanders, zoals gij wel weet. Ik heb last gegeven, dat een en ander van mijn bezittingen naar u zou overgebracht worden. Ik vraag u, dat gij het zoudt aanvaarden en trouw zoudt bewaren, tot gij een bericht van mij ontvangt, waarheen gij het moet zenden. Gij kunt niets doen, waarvoor ik u dankbaarder zou zijn en dat beter van pas zou komen en dat ik (niet) op mijn beurt bij elke gelegenheid zou vergelden en dankbaar gedenken. Ik schrijf nog niets aan de vrienden over deze zaak, maar ik vraag u om heer Ortellius van mijnentwege te groeten, alsook uw vrouw, uw schoonmoeder en heel de familie. Eerlang, zoals ik zegde, meer nieuws en dan ook aan de vrienden. Vaarwel, mijn vriend. Keulen, 28 april 1591.

Ik vraag u, deze brief voor mijn vrouw afzonderlijk met een bode (man of vrouw) te willen meegeven en er voor te zorgen dat hij haarzelf in de hand gegeven wordt en, indien zij iets wil antwoorden, ook daarvoor te willen zorgen.

Ik heb de geleibrieven of paspoorten ontvangen; wat er te betalen is, zal mijn vrouw terug storten, ook als gij iets anders in mijn naam bekostigt. Aan de heer Jan Moerentorf, drukker en boekhandelaar te Antwerpen.

10. AAN ANTONIUS DEL RIO.

p. 405. Mainz, 14 april 1591.

- 1 Reverende pater,
Amor noster vetus et verus non permittit ut te celem facinus grande quod patravi. Dei benignitate eripui me e laqueis quibus implicabar, et salvus atque incolumis perveni in Germaniam ad Patres vestros.
- 5 Mentior, salvus. Aeger perveni et pressus pondere peccatorum. Sed Dei misericordia, ope Patrum, illis quoque me liberavit et hoc unum superest ut perseverem in bona via et firmo eam pede calcem. Juva o me tuis precibus: tu, inquam, qui ad hanc me in parte duxisti, post cuius salutare litteras Deum iterum iratum habeam si unquam con-
- 10 quievi. Nocte et die me fodit ille stimulus, nec ipse somnus mihi nisi per insom(n)ia inquietus. Deo gratia esto, qui invitum quasi et reluctantem sic eduxit et posuit in locis ubi mihi, ecclesiae et reip(ublicae) possim esse utilis. Quod serio recipio me(illo adjuvante) facturum. Sum nunc apud patres Moguntiacy et inter primas curas habui ut haec
- 15 paucula ad te exararem. Laetare frater qui vere fratrem et amicum

recepisti et ignosce omnia praeterita, ita Deus tibi quoque ignoscat. Precibus tuis et Patris Orani me commendo serio, serio: Quem participem facere huius nuncii potes, sed solum. Nam divulgari non expedit, quia uxor, familia et resculae meae etiam nunc sunt apud Hollandos. Brevi
 20 eripiam et palam bonis me reddam. Ora, ora pro me. Moguntiacy,
 XIII April(is) MDXCI.

Nunc demum tuus
 vere frater
 J. Lipsius

(p. 408) *Adres:* Reverendo et doctissimo
 viro P. Antonio Del Rio
 sacerdoti Societatis Jesu
 Leodiu(m)

10

Eerwaarde Pater,

Onze oude en hechte vriendschap laat mij niet toe, dat ik u de belangrijke stap, die ik gedaan heb, zou verbergen. Dank zij Gods welwillendheid heb ik mijzelf ontrukkt aan de netten, waarin ik gevangen was en gezond en ongedeerd ben ik in Duitsland aangekomen bij de Paters van uw orde. Gezond is niet de waarheid! Ik kwam ziek toe en gedrukt onder de last van mijn zonden. Maar Gods barmhartigheid, met de hulp van de Paters, heeft mij ook hiervan verlost en dat ene blijft er mij nog over: te volharden op de goede weg en hem te bewandelen met vaste voet. Help mij toch met uw gebeden: gij, zeg ik, die mij gedeeltelijk tot deze stap leidde; na uw heilzame brief zou ik God opnieuw vertoornd hebben, indien ik nog ooit rust had gevonden. Bij dag en bij nacht stak mij deze prikkel en ik kende geen slaap meer tenzij een onrustige, afwisselend met slape-loosheid. Gode zij gedankt, die mij, haast ondanks mijzelf en tegenstribbelend, heeft weggeleid en gebracht in plaatsen waar ik voor mijzelf, voor de kerk en voor de staat kan nuttig zijn. Wat ik met Zijn hulp stellig beloof te doen. Ik ben nu bij de Paters te Mainz en het was een van mijn eerste zorgen deze weinige woorden aan u te schrijven. Verheug u als een broeder, gij hebt naar waarheid een broeder en een vriend terug ontvangen; vergeef al wat voorbij is, en moge God u daarom ook vergiffenis schenken. Ik beveel mij allerernstigst aan in uw gebeden en in die van Pater Oranus: aan hem kunt gij de inhoud van deze brief mededelen, maar hem alleen; want ruchtbaarheid is nog niet aangeraden, omdat mijn vrouw, mijn gezin en mijn bezittingen nu nog in Holland zijn. Eerlang zal ik ze vandaar weghalen en ik zal mij openlijk terug bij de goeden aansluiten. Bid, bid voor mij! Mainz, 14 april 1591.

Nu eindelijk in waarheid uw broeder,
 J. Lipsius.

Aan de Eerwaarde en Zeergeleerde Heer Pater Antonius Del Rio, priester van de Societeit van Jezus, te Luik.

11. A. DEL RIO AAN J. LIPSIUS.

p. 406. Luik, 2 mei 1591.

- 1 Ἔσται μὲν εὖ. Facinus praeclarum, dignum viro, dignum sap(ien)te, dignum Ch(ristia)no. Laetari me dicam, triumpho. Beavit me epistola illa tua, quam scripta(m) Moguntiaco XIII April(is) rec(ep)i Kal. Maii. Digitum Dei agnosco, nec aliter potuisses ta(m) valida, tam mul-
- 5 tiplicia vincula disrumpere. Ἀχαριστία fugienda, in tam benignum, tam misericordem, quod induxerit, quod perduxerit. Equidem sic tuo, ut meo nomine agam continuas (gratias) obsecrabo, quod petis; instabo precibus et sacrificiis ut suum ille beneficium tueatur. Memineris tantum constantiae: dimidium facti sic coepisse: sed irritum dimidium, nisi
- 10 tela pertexas. Respexit tandem paternus ille oculus. Tu tantum ne retro non diffido, sed qua amo vel securo metuo. Ne respice Pentapolim; cui tandem divina non deerit ultio, et tarditatem gravitate compensabit. illam evasisti, cave ne cum illa(m) respicias in salis statuam sterilem (mutteris). Flores video natas, serpens insidiabitur calcaneo: caput con-
- 15 tere. cave a subessis falsorum amicorum. futuri qui reducere conentur. Perage tecum, aio, illorum dolos et vim. Ah ne credas non tutus reditus, unde intutus exitus. Praepara, ait ille, cor ad tentationem: dicto id omni ad viam rectam ex diverticulis redeunti. Natus in corde tuo Jesus; fuge Herodem, ne parvulum necet. fuge in latebras non
- 20 Aegypti (quas effugisti), sed maceriae vulnere Ch(rist)i. Instat acre certamen, ne dubita! Ringentur, fremet, omnia conabuntur; non Albionie modo, cum sua Herodiade; sed et despecti hospites. de quibus ita tamen meritis, ut tuis iniqui esse non debeant, nisi cognatud sibi elementum imitentur, saevum, turbulentum, infidum, sed in Ecclesiae
- 25 arca tutus contemne diluvium. boves iratas sine vanis cornua ventis iactare, πολλὰ μάτην κεράσσειν ἐς ἕρα θυμήναντα. Praeclare Atticus ille meditans †...† contemnit adversarios bonorum et iustitiae, πρὸς ταῦτα κλέων καὶ παλαμάσθω, καὶ πᾶν ἐπ' ἔμοι τεκταινέσθω. Τὸ γὰρ εὖ μετ' ἔμοῦ, καὶ τὸ δίκαιον ἔύμμαχον ἔσται.
- 30 Multa manent, principio aspera; si quid asperum dici debet, pro animae vita, quae sola vitalis. Quo fuisti lentior, hoc nunc (quaeso) propositi ut sis tenacior. Nihil durum, si duras, neque serum, si serium. Augustinum tibi propone, quamdiu reluctatus? propone Apostolum. ictus ille et prostratus prius. sed uterque postea qualis athleta? quas hostium
- 35 strages dedere? quid illos a caritate Christi potuit separare? Tibi Deus multa contulit ingenii, iudicii, eruditionis et eloquentiae dona, sed dedit iis ut utare ad gloriam suam, ad Ecclesiae sponsae Christi defensionem, ad reip(ublicae) ornamentum, ad multorum utilitatem, ad tuam salutem, non ad ambitionem aut inanis gloriae auram fallacem, te posuit in hisce locis, imo peperit et genuit de novo in novam lucem et gratiae
- 40 vitam. Recepi te, quem amiseram; qui perierat, rediit frater. Praeterita petis ignoscam? qua tu me in re offendisti, veli offendere potuisti? Numquam id credidi, numquam amicitiam abrupti. si quid alii de me

14 *mutteris* (vel *convertaris*) addidi. A.G.

aliter, noli credere; erant nonnulla in tuis, quae maluissem non edita; dicta incautius; nonne possunt emendari? alicubi perstringebar. † In
 45 me... fortes quae... iam ante... Plantino da... nondum edita... quaedam asperius... sed non in te aliud est in cen... aliud in personam... †¹ nugae istae, nugae merae. non placent qui propter huiusmodi litterarias dissensiones minus amici semel amicis, amicus fui, sum, ero. (...)² itaque satisfactionem praetermittere: sed sive quid fuit exulcerationis,
 50 sive non fuit, sincere et vere istud ἀμνήσεω. Curemque ut qui dissidium quaerebant, si apud te quaesivere, nam apud me nulli: intelligant amicitiae officia intermissa per temporis iniuriam; amorem et quod hanc fovet opinionem, altiores in corde radices egisse, quam ut leviculis susurronum flabris potuerint convelli. Si vis, et vacat, assiduum commercium litterarum spondeo, sed liberum et amicum, non
 55 gnathonium, aut ambitiosum, de litteris et studiis nostris, de officiiis amicitiae, de jocis seriis. quidquid interia potero tua causa; uno dicam verbo, impera ut amico et fratri. si huc ad nos, ut fecere spem Pet. Oranus, fecit Lamponius, tui amatissimi, nihil sane mihi vel iucundius,
 60 vel optatius: et sunt non pauca, nec levia, quae in rem tuam tecum malim coram. Salutat te P. Johannes Oranus, hodie Aquisgranum val(e)-tud)inis c(aus)a profectus; inde ad Aquas Spadanas: si et tu eo, iniurius nisi porro huc ad nos. Salve, mi Lipsi, salve, frater, salvum advenisse gaudeo. eritne ut salvum videam et amplectar gaudens, quem depositum,
 65 vel mortuum lugens luxeram? Leodii, 2. Maij 1591.

11

Zo zal het goed zijn! Dit is een hoogst merkwaardige daad, waardig van een man, waardig van een wijze, waardig van een Christen. Zal ik zeggen, dat ik mij verheug? ik triomfeer. Uw brief, geschreven te Mainz op 14 april, welke ik op 1 mei ontving, heeft mij verrukt. Ik erken de vinger Gods, anders hadt gij zulke sterke, zulke talrijke boeien niet kunnen verbreken. Nu moet gij de ondankbaarheid vluchten jegens zulke welwillende, zulke vergevingsgezinde God, omdat hij u hiertoe aangezet heeft, omdat hij u tot het einde toe geleid heeft. Ik voor mijn part zal zowel in uw, als in mijn naam, verder gaan met voortdurende dankzeggingen, ik zal afsmeken wat gij vraagt, ik zal aandringen in mijn missen en gebeden, dat hij de genade, die van hem komt, in stand moge houden. Denk slechts aan volhouden; zulk begin is reeds de helft van de voltooiing; maar de helft is verloren, als gij het weefsel niet afmaakt. Het vaderlijk oog heeft eindelijk naar u omgekeken. Keer gij slechts niet op uw stappen terug. Ik ben vol vertrouwen. Maar omdat ik van u houd, ben ik zelfs bezorgd om datgene wat geen zorgen moet inboezemen. Kijk niet om naar Pentapolis, want uiteindelijk zal de wraak van God voor haar niet uitblijven en strengheid zal tegen de traagheid opwegen; gij zijt haar ontvlucht, pas op, dat gij niet, naar haar omkijkend, in een onvruchtbare zoutzuil zoudt

(1) De in de marge bijgevoegde zin is onleesbaar, tenzij men de bundel zou losmaken.

(2) Onleesbaar woord.

veranderen. Ik zie bloemen, die ontloken zijn, maar een slang zal uw hiel belagen, verplet haar hoofd! Pas op voor de hinderlagen van valse vrienden. Er zullen er zijn, die zullen beproeven u terug te leiden. Voorwaar, geloof hen niet. Er is geen veilige terugkeer, waar het vertrek onveilig was. „Bereid uw hart voor” — zegt gene — „op de verzoeking”: overweeg bij uzelf, zeg ik, hun listen en kracht. Dit herhaal ik aan al wie uit de dwaalwegen op het rechte pad terugkeert. Jezus is in uw hart geboren, vlucht Herodes, opdat hij het kindje niet zou doden; vlucht in de veilige plaatsen, niet van Egypte — want daaruit zijt gij ontvlucht — maar van de schans van Christus' wonden. Er staat u een grimmig gevecht te wachten, twijfel daar niet aan. Zij zullen grommen, brullen, alles beproeven, niet op de wijze van Albion, met zijn Herodias, maar ook uw gastheren zijn verachtelijk; nochtans zijn zij u zoveel dank schuldig, dat zij niet onrechtvaardig zouden moeten zijn tegenover de uwen, tenzij zij het element, dat met hen verwant is, nabootsen, met zijn wreedheid, zijn woestheid en onbetrouwbaarheid, maar veilig in de ark van de kerk kunt gij de zondvloed verachten. Laat het vertoornde vee de hoornen in de ijdele wind stoten, „vergeefs met de hoornen zijn woede botvierend op de lucht”. Op merkwaardige wijze drukt de beroemde Attische schrijver ... zijn misprijzen uit voor de tegenstanders van het goede en van de gerechtigheid: „Laat Kleoon nu maar intrigeren en om 't even wat tegen mij verzinnen. Het goede is met mij en de rechtvaardigheid mijn strijdgenoot”¹. Vele dingen blijven er over, in de eerste plaats lastige; indien iets scherp gezegd moet worden, ter wille van het leven van uw ziel, die alleen maar van levensbelang is: hoe traag gij ook waart, ik vraag u, dat gij nu des te verstandiger zoudt zijn in uw opzet. Niets is hard, voor wie volhardt; niets te laat, indien het ernstig is. Neem u Augustinus tot voorbeeld, hoe lang heeft hij niet tegengestribbeld? Neem de Apostel tot voorbeeld. Hij moest eerst geslagen en vernederd worden, maar daarna, welke voorvechters waren zij beiden? Welke slagen brachten zij toe aan de vijand? Wat kon hen van de liefde van Christus verwijderen? God schonk u overvloedige gaven van geest, oordeel, kennis en welsprekendheid, maar hij gaf ze u, opdat gij ze zoudt gebruiken tot zijn eer, voor de verdediging van de kerk, de bruid van Christus, tot sieraad van de staat, tot nut van velen, voor uw eigen heil, niet voor eerezucht of de bedrieglijke glans van ijdele glorie; daarom plaatste hij u in deze plaats, ja, hij verwekte u opnieuw en liet u opnieuw geboren worden voor een nieuw licht en een leven van genade. Ik heb u, dien ik had verloren, teruggekregen; de broer die was omgekomen is teruggekeerd. Gij vraagt dat ik het verleden zou vergeven? Waarmee hebt gij tegenover mij misdaan, of kondt gij misdoen? Zoiets heb ik nooit geloofd, nooit heb ik de vriendschap afgebroken; indien anderen iets anders over mij zeggen, wil het niet geloven. Er waren dingen in uw werk, waarvan ik liever had gezien, dat gij ze niet uitgegeven hadt, op onvoorzichtige wijze gezegd, kunnen die niet geamendeerd worden? Werd ik hier of daar gekneusd, het zijn beuzelarijen, louter beuzelarijen. Diegenen bevallen mij niet, die minder vrienden zijn, onwille van zulke literaire meningsverschillen, voor wie eens hun vrienden waren. Ik was uw vriend, ik ben het, ik zal het zijn. Laat dus

(1) Aristophanes, *Acharn.* 659-662.

die verontschuldiging en achterwege, maar, zo er enige krenking geweest is of niet, oprecht en waarachtig vergeet ik dat. Zo zal ik ervoor zorgen, dat zij die onenigheid zochten — indien er bij u reeds gezocht hebben, want bij mij waren er geen — zouden begrijpen, dat onze vriendschapsverhoudingen onderbroken waren door de moeilijke tijdsomstandigheden, maar dat de genegenheid, en datgene wat deze onze achting begunstigt, diepere wortels in ons hart hebben geslagen, dan door een lichte brief van fluisteringen kunnen uitgerukt worden. Indien gij wilt, en als er tijd voor is, dan beloof ik een drukke uitwisseling van brieven — evenwel vrij en vriendschappelijk, niet kruiperig noch eerzuchtig — over onze geschriften, onze studies, over onze vriendschapsbanden, over ernstige verpozingen. Wat ik ondertussen ook kan doen voor uw zaak, ik zal het in één woord zeggen, beveel als aan een broeder en een vriend: indien gij hier naar ons toekomt, zoals uw goede vrienden, Petrus Oranus en Lampsonius, hopen, dan zal mij niets gelukkiger maken of meer gewenst zijn: en er zijn nog vele en gewichtige dingen, die ik over uw geval liever in uw aanwezigheid met u wil bespreken. P. Joannes Oranus groet u, hij is vandaag om gezondheidsredenen naar Aken gereisd, vandaar gaat hij naar de baden van Spa; indien gij daar ook heengaat, dan zou het des te onvriendelijker zijn, indien gij daarna niet naar ons toe zoudt komen. Gegroet, mijn Lipsius, gegroet, mijn broeder, ik verheug mij, dat gij behouden zijt toegekomen. Zal het mij gegeven zijn hem gered te zien en vol vreugde te omhelzen, die ik vol droefheid als verloren of gestorven beweend heb?
Te Luik, 2 mei 1591.

12. AAN JAN MORETUS.

p. 409. Spa, 2 juni 1591.

1 Mi Morete, iam bis scripsi nec a te quidquam audimus. Nec ab uxore quidem mea, quod miror et angor. Fac me, quaeso, certiozem omnium rerum quas ad me aut consilia mea spectare censebis. Litteras ad Dom. Lampsoniu(m) Leodium mittes, virum notum et mihi amicu(m). Inclu-
5 sas quaeso subito et fideliter cura, atque amicos saluta et de adventu meo iam certiores facito, imprimis D. Perezium, ad quem per occasionem scribam. Tuam uxorem, itemque socram et omnes amicos saluta. Coepi uti aquas Spadanis et juvamentum aliquod videor sensurus. Sed firmiter nondum diu dico. Vale, mi Morete. Aquis Spadanis, postrid(ie)
10 Kal. Juni(as) MDXCI.

J. Lipsius tuus.

Adres: Ornatissimo et prudentissimo viro
Johanni Moreto
typographo
Antverpiae
In aedibus Plantinianis

Daarbij, van een andere hand:

Placebit R(everendissi)mo D(omi)no Antverpiae
has reddi iubere.

12

Vriend Moretus, ik heb reeds twee maal geschreven, maar van u niets vernomen. Ook niet van mijn vrouw; dat verwondert en beangstigt mij. Ik vraag u, meld mij alles over de dingen, waarvan gij meent, dat ze belang hebben voor mij en mijn plannen. Zend de brieven aan Dominicus Lampsonius te Luik, een bekend man en een vriend van mij. Wees zo goed dadelijk en nauwgezet zorg te dragen voor de ingesloten brieven; groet de vrienden en breng ze op de hoogte van mijn aankomst, voornamelijk de heer Perezius, aan wie ik zal schrijven te geleger tijd. Groet uw vrouw, ook uw schoonmoeder en alle vrienden. Ik ben een behandeling bij de bronnen te Spa begonnen en ik meen reeds enige verlichting te gaan voelen. Maar ik spreek er mij nog lang niet vast over uit.

Vaarwel, mijn beste Moretus. Te Spa, 2 juni 1591.

Uw J. Lipsius

Aan de doorluchtige en zeer wijze heer Johannes Moretus, drukker te Antwerpen in het Plantijnse huis.

Wees zo goed bijgaande brief te Antwerpen te laten afgeven aan de Zeer Eerwaarde Heer.

13. AAN JAN MORETUS.

p. 411. Spa, 16 juni 1592.

1 J. Lipsius Jos Moreto S(alutem) D(icit).

Spadae sumus ubi aquae etiam invito aere isto iuvant. Firma spes mihi esset, si firma aliqua amoenitas: quae velut spiritus et anima est fontium istorum. Incredibile est quam non solum pluvia eos laedat ac

5 diluat: sed quam retundat et infirmet caligo etiam aliqua ac nubes. Ad summam, vitales isti fontes solem volunt auctorem vitae. Consilium meum, de quo scripsi etiamnunc mihi sedet. Scio sane discriminis aliquid in eo loco: sed quo usque circumagar, praesertim in hac valetudine quae vult quietem? Itaque Deo me permittam, tutori patrum

10 usque adhuc eius urbis. De Privilegio, votum perlatum. Assidue in nos peccatur, nec solum Lugduni omnia mea recudi ad me scribitur sed etiam in Anglia iam excusa esse dictata nostra*. De magistratibus, de censu, de cruce atque ea quae nunquam animus nobis divulgare. Quae haec perniciose licentia est? et quidem edita illa cum nomine et insigni

15 Franc. Raphelengii. Nisi valde de probitate eius confiderem, res ea mihi causam det suspicandi quod tu intellegis. De domo iussi mihi prospici: etsi non iturus opinor nisi sub finem aetatis. Putabam hic ad aquas haerere tantisper, sed aquae illae caelestes nos expellunt. Ecce ad Ortelium. Vale, et saluta tuam et tuos. Spadae, postrid(ie) Idus Jun(ias)

20 MDCXII.

Credo R(everendissimi)num nostrum iam Bruxellae esse (ita ad me scriptum:) si non est, officiosam salutem deferes, atque illud Lampsonium etiamnunc languere. Iniecerat, se mecum ad fontes, sed non fecit.

* (*in de marge*) Velim te efficere ut horum exemplar unum habeamus.

Adres: Ornatissimo et prudentissimi viro
 Johanni Moreto
 typographo
 Inde Cammerstraete
 inden gulden passer
 Antverpiaie

13

Wij zijn te Spa, waar de waters ook bij dit (onmogelijk) klimaat helpen. Ik zou goede hoop hebben, indien er enig bestendig goed weer was; dit laatste lijkt mij nu eenmaal de geest en de ziel van deze bronnen te zijn. Het is ongelooflijk hoe niet alleen de regen de bronnen schaadt en verdunt, maar hoezeer ook deze betrokken hemel en deze wolken ze afstompen en verzwakken. Kortom: deze levenbrengende bronnen roepen om de zon, die alle leven schept. Mijn plan, waarover ik schreef, staat nog steeds bij mij vast. Ik weet wel, dat het hier enigszins onveilig is, maar waarheen toch zou ik ronddolen vooral met mijn gezondheidstoestand, die rust vraagt? Daarom zal ik mij geven in de handen van God, de beschermer tot nu toe van deze stad onzer vaderen. Wat het Privilege betreft, mijn wens werd toegestaan. Men zondigt voortdurend tegenover ons; niet alleen schrijft men mij, dat te Leiden al mijn werken herdrukt worden, maar dat ook in Engeland reeds diktaten van ons gedrukt werden: „De magistraten”, „De census”, „Het kruis” en ook dingen, die ik nooit van plan was uit te geven. Wat is dat voor een verderfelijke vrijpostigheid? En dan werd dat alles nog wel uitgegeven met de naam en het merk van Franc. Raphelengius! Indien ik niet volkomen overtuigd was van zijn eerlijkheid, dan zou deze zaak een aanleiding zijn om te vermoeden, wat gij wel begrijpt. Ik heb opdracht gegeven een huis voor mij te zoeken, hoewel ik meen, dat ik niet vóór het einde van de zomer zal gaan. Ik dacht hier een tijdje bij de bronnen te blijven, maar die waters uit de hemel drijven ons weg. Hierbij iets voor Ortelius. Gegroet en groet ook uw vrouw en de uwen. Te Spa, 16 juni 1592.

Ik geloof, dat onze Zeer Eerwaarde reeds te Brussel is (zo werd mij geschreven); indien het niet zo is, breng dan mijn eerbiedige groeten over en ook dit: Lampsonius is nog steeds niet wel. Hij had gezegd dat hij met mij naar de bronnen zou gaan, maar hij heeft het niet gedaan.

Aan de doorluchtige en zeer wijze heer Johannes Moretus, drukker. In de Cammerstraete. In den Gulden Passer, te Antwerpen.

* (*in de marge*) Ik zou graag willen, dat gij mij een exemplaar van deze werken zoudt bezorgen.

15. MELCHIOR MORETUS AAN JAN MORETUS.
 p. 413. Zonder datum.

Petiit D. Justus Lipsius ut, dilecte pater, ad fratrem Balthasarem (si saltem venturus non sis) quid scriberes: eumq(ue) moneres ut pareat in sumendis potionibus, et in iis quae praescribuntur, ac praecipiantur ei ser-

vanda: hac enim in parte difficilis est.

Vester filius M. Moretus.

15

De heer J. Lipsius heeft gevraagd, geliefde vader, dat gij, indien gij althans niet zelf komt, aan mijn broeder Balthasar iets zoudt schrijven en hem zoudt vermanen, dat hij moet gehoorzamen in het nemen van de drankjes en in wat hem voorgeschreven wordt en voorgehouden wordt om na te leven: hiervoor namelijk is hij eigenzinnig.

Uw zoon M. Moretus.

16. AAN JAN MORETUS.

p. 415. Leuven, 10 februari 1593.

1 S(alutem) p(lurimam).

Cum nuncius nondum abiisset haec scripsi et istas quas vides inserui. Quaeso uti cures. Filium tuum Melchiorem heri conveni et visus mihi non optimo valere. Sed spero tamen serii morbi nihil esse, etsi hoc
5 video ipsum quoque corpore esse non nimis firmo. Indicavi ut apud me et meis uteretur libertate siquid opus. Profecto libenter ipsi et tuis omnibus gratificabimur. Quae scripsi de Bibliis complacentibus B. Ariae, firmam non habeo, sed ab ecclesiastico tamen viro accipi. Ideo non opus divulgari, donec certus auditis. Vale. Lovanii, 10 Febr. 1593.

J. Lipsius tuus.

Adres: Ornatissi(mo) et prudentissi(mo) viro
Johanni Moreto
typographo Antverpiae
Inden gulden passer

16

Vele groeten. Daar de bode nog niet weggegaan was, heb ik dit briefje geschreven en er deze, die gij ziet, bijgestoken. Ik verzoek u ervoor te zorgen. Ik ontmoette gisteren uw zoon Melchior en hij schijnt mij niet in goede gezondheid te zijn. Maar ik hoop toch, dat het geen ernstig ziektegeval is, hoewel ik toch merk, dat zijn gestel niet al te sterk is. Ik verklaarde hem, dat hij bij mij en de mijnen altijd hulp kon krijgen, indien het nodig was. Waarlijk zullen wij graag aan hem en aan al de uwen van dienst zijn. Voor wat ik schreef, dat de bijbels de instemming van B. Arias zouden hebben, daarvan heb ik geen bevestiging, maar ik heb het van een geestelijke gehoord. Vandaar, dat het beter is, dat nog niet rechtbaar te maken, tot gij het met zekerheid verneemt. Vaarwel. Leuven, 10 februari 1593.

Uw Justus Lipsius.

Aan de doorluchtige en zeer wijze heer Johannes Moretus, drukker te Antwerpen, In den Gulden Passer.

17. AAN JAN MORETUS.

p. 417. Leuven, 30 mei 1593.

1 S(alutem) p(lurimam). Ecce ad filium tuum, quem omnino meliore
 loco esse nunc spero. Si febris quartana accederet aut etiamnunc adest,
 sperarem id profuturum ad materiae totius concoctionem et egestionem.
 Fiet quod Deus volet, et quando volet: homo non dat ei legem. Epis-
 5 tola fuit qualem legisti, ridicula non tamen inepta, et in qua iudicii et
 memoriae certae notae. Quod rescripsi tu leges et an dari conveniat prae-
 sens iudicabis. Quod ad libros de Cruce, exspecto responsum a D. Livineio,
 nec ante deficio de editione. Tunc omnia distincte. Etsi forma
 mihi placeret quarta, quia sic pleraque opera mea initio impressa, et
 10 posses tamen addere 8am si ita tibi videretur. Privilegio nostro Caesareo
 munieris. Quod autem misi ad Livineium, non miraberis. Multa sunt
 quae solito me reddunt cunctatorem et cautiorem. Clusius ad me scrip-
 sit de vocatione Venetorum in Academiam suam Patavinam atque etiam
 seorsim a bibliopola quodam litteras accepi: ecce responsum, quod
 15 Clusius valde viget. Quem nuncio tibi in Batavos iturum brevi, ad
 eosdem etiam Scaligerum venturum, ut ad me quidem scribunt. Ortelio
 nostro salutem mitto et *gratias pro pugillaribus aptis sane ad scribendum*.
 Remisisti mihi ectypon nummi veteris quod omnino servare debebas, uti
 ex memoriali charta mea facile vides. Sed ego remittam brevi, deo vo-
 20 lente. Peregimus hic de Politicis, et sunt iam correctae, et a D. Cuyckio
 approbatae. Si co(m)modum tibi imprimere significa: si non, id quo-
 que audacter, videbimus an alius hic velit. Ista faciendae sunt, ut Romanis
 satisfiat, qui valde hoc urgent. Vale cum tua. Lovanii, III kal. Jun(ias)
 1593.

Adres: Ornatiss(im)o et prudentissimo
 viro D. Johanni Moreti
 typographo
 Antverpiae.

Vele groeten. Dit is voor uw zoon, waarvan ik hoop, dat hij het nu veel beter stelt. Indien de vierdaagse koorts moest optreden, of reeds opgetreden is, dan hoop ik wel, dat dit zal kunnen bijdragen tot de vertering en ontlasting van alle substantie. Er zal gebeuren, wat God wil en wanneer hij het wil; de mens stelt hem geen wet. De brief was, zoals gij hem gelezen hebt, amusant en toch niet dwaas, en hij bevatte onmiskenbare tekenen van verstand en geheugen. Wat ik geantwoord heb, zult gij lezen en gij zult ter plaatse oordelen of het past het hem onder ogen te brengen. Wat de boeken „Over het Kruis” betreft, verwacht ik antwoord van de heer Livineius en eerder houd ik niet op over de uitgave. Dan alles grondig. Alhoewel het 4°-formaat mij het meest zou bevallen, omdat de meeste van mijn werken aanvankelijk zo gedrukt zijn, staat het u vrij, als gij het goed vindt, daarenboven een 8°- uitgave te bezorgen. Gij zult gedekt zijn

door ons Keizerlijk Privilegie. Verwonder u niet over wat ik aan Livi-neius geschreven heb. Er zijn vele dingen, die mij aarzelender en voorzigtiger dan gewoonlijk maken. Clusius schreef mij over de uitnodiging van de Venetianen naar hun universiteit van Padua en ik heb ook nog afzonderlijk een brief van een boekhandelaar ontvangen: hierbij mijn antwoord, dat Clusius in hoog aanzien staat. Ik deel u mede dat deze eerlang naar de Hollanders zal gaan, en dat Scaliger hetzelfde doen zal, zoals zij althans mij berichten. Ik zend onze vriend Ortelius mijn groeten en *mijn dank voor het schrijfpapier, waarop men zo gemakkelijk schrijft*. Gij hebt mij nu een exemplaar gezonden van een oude munt, die gij beslist moest bewaren, zoals gij uit mijn verklarende nota gemakkelijk kunt opmaken. Maar ik zal ze u weldra terugzenden, zo God het wil. Wij hebben hier het boek over de politiek afgewerkt, het is reeds verbeterd en door de heer Cuyckius goedgekeurd. Laat weten of het u past het te drukken, zo niet, zeg het dan zonder vrees, en wij zullen zien of een andere hier het wil. Dit moet gebeuren om voldoening te schenken aan de Romeinen, die er erg op aandringen. Vaarwel met uw vrouw. Leuven, 30 mei 1593. Aan de doorluchtige en zeer wijze heer Johannes Moretus, drukker te Antwerpen.

18. AAN BALTHASAR MORETUS.

p. 419. Leuven, 30 mei 1593.

1 J. Lipsius S(alutem) D(icit).

Mi Morete, quem quasi filium amavi atque amo, accepi litteras tuas sane laetus quia nunciabant meliorem valetudinem tuam. Quam aeternus ille Deus, qui dare coepit, magis magisque instauret opto, et precibus

5 eum rogo. Id quoque fiet si tu mentem ad illum flectes, sed cum modo et reverentia, nec assidue in rerum etiam caelestium meditatione verseris. Nam mens nostra non semper attollenda est, nec corpusculi huius imbecillitas id ferat. Iterum dico, serva modum, et parentibus tuis ac medicis morigerum te praesta cum in aliis tum in iis quae ad confirmationem sanitatis facere etiam videbuntur. Certe, ut scribis et agnoscis, 10 gravis te morbus habuit, eoque is paulatim totus pellendus est et tollendus. Ut tum denique possis Deo servire, parentibus tuis et tibi utilis esse; quod omnino confido aliquando te facturum. Interea alacritas convenit, et animus in una aliqua cogitatione numquam defixus. Vale, mi 15 Morete, et convalesce. Lovanii, III kal(endas) Jun(ias) MDXCIII.

Frater tuus Melchior a me salvebit.

Adres: Balthasari Moreto
in optima spe nuncio.

Justus Lipsius groet u.

Mijn lieve Moretus, die ik altijd als een zoon liefgehad heb en nog liefheb, ik was zeer verheugd toen ik uw brief ontving, omdat hij meldde,

dat gij in een betere gezondheidstoestand zijt. Ik hoop, dat deze eeuwige God, die u aan de beterhand bracht, de beterschap zal doen voortduren en ik vraag het hem in mijn gebeden. Het zal ook zo gebeuren, indien gij uw geest op hem instelt, maar met mate en onderworpenheid, en gij u niet voortdurend met overdenkingen van hemelse zaken bezighoudt. Want onze geest moet niet steeds zo hoog opgevoerd worden, de zwakheid van ons nietig lichaampje laat dit trouwens niet toe. Ik zeg het opnieuw, weet maat te houden en onderwerp u gedwee aan ouders en dokters, zoals in alle andere dingen ook in deze, welke zij zullen doen voor de versteviging van uw gezondheid. Zeker, zoals gij schrijft en toegeeft, heeft een erge ziekte u te pakken gehad, en juist daarom moet deze stilaan geheel genezen en verdwijnen. Zodoende en dan pas zult gij God kunnen dienen en uw ouders en uzelf nuttig zijn; ik ben er volledig zeker van, dat gij dat eens zult doen. Onderwijl past opgeruimdheid en een geest, die niet altijd op één enkel onderwerp gericht is. Vaarwel, mijn lieve Moretus, en veel beterschap. Leuven, 30 mei 1593.

Groet namens mij uw broeder Melchior.

Aan Balthazar Moretus schrijf ik dit in de beste hoop.

19. AAN JAN MORETUS.

p. 421. Leuven, 12 september 1594.

- 1 S(alutem) P(lurimam). Insignia accepi et curabo ut sic depingantur et ad memoriam amicitiae nostrae ponantur in nova domo. Quae me profecto plus satis exercet. Non quia magnum aedificium sit, sed quia reparaciones multae, et ad o(m)nia (ut ante scripsi) lente et ignari
- 5 operarii nostri. Cura et directio o(mn)is mihi fere incumbit. Itaque lapsi mihi isti menses sine alio fructu, quod fateor me dolere. Imagines militares aliquot nunc accepi et disponam in ipso libro quem mox habebis. Vellem enim te jam recepisse ut *Observationes sive facem* posses eadem opera subiungere, si Deus dat vires et aliquam vitam. Tem-
- 10 pora quomodo labuntur vides, et non valde excitamur et scribendum. Ubi hic praemia? aut quae vix spes? Sed obduramus ad ista, et bonum quia bonum amplectimur, sine alio aspectu. De horto jam tempus est si Springius aliquid volet. Scis me scripsisse ad eum et pollicitus erat, monere te cupio uno verbo sed non urgere. Beneficia non extorqueo.
- 15 Quas ad me nuper miseras, erant a filio Harlaei primi praesidis atque ecce responsum. Credo nunc esse in Gallia apud patrem: ideo putarem tutissimum responsum mitti ad Beijsium aut alium notum in ea urbe. Gaudeo Balthasarem nostrum talem esse qualem scribis, quod ego quoque ex litteris eius video, constanter et bono iudicio scriptis. Mihi
- 20 si talis aliquis a manu esset, plura possem. Nunc molestum est o(mn)ia describere, rescribere, uti res poscit. De Prunii insignibus curatum est, de *Perezio nihil audivi*, nec velim te inverecunde exigere. Quantula ista res est? Et ego amicitiam tantum hic specto, et reiicio multos qui offerunt. Plantino per me erit locus nec illud nomen omittam. Politica
- 25 nostra ubi sit, an apud Busscherum, tua inquisitio est: per co(m)modum vide. Ego per hos octo dies cum mulierculis occupatus fui, et

Bruegelii uxor et filia et cognatae hic fuerunt in predicatione. Vellum tu et tua semel, sed spero erit occasio. Vale, 12 Sept. 1594.

Tuus J. Lipsius.

Ortelio nostro S(alutem).

Adres: Ornatiss^o et prudentiss^o viro
D. Johanni Moreto
Typographo
Antverpiae

19.

Vele groeten. Ik heb de tekeningen ontvangen en zal er voor zorgen, dat ze zó worden afgeschilderd en tot herinnering aan onze vriendschap worden aangebracht in mijn nieuw huis, dat mij nu meer dan genoeg te doen geeft. Niet omdat het een groot gebouw is, maar omdat er veel herstellingen moeten gebeuren en omdat onze werklieden traag en ongeschold zijn in alles (zoals ik reeds schreef). De zorg en de leiding rusten haast gans op mij. Vandaar dat deze maanden voor mij vervlogen zijn zonder andere baat en ik verzeker u, dat ik het jammer vind. Ik heb nu enige platen met krijgsonderwerpen ontvangen en ik zal ze opnemen in het boek zelf, dat gij weldra zult in handen hebben. Ik zou wel willen, dat gij het reeds ontvangen hadt, opdat gij er meteen de *Opmerkingen of de Fakkel* zoudt kunnen aan toevoegen, indien God mij krachten en enige tijd van leven geeft. Gij ziet hoe de tijd voorbij gaat en wij worden niet erg tot schrijven geprikkeld. Waar blijven hier de vergoedingen of zelfs maar de hoop daarop? Maar wij blijven standhouden bij dit alles en houden het bij het goede om het goede, zonder andere oogmerken. Voor de tuin is het tijd, indien Spiringius iets zou willen doen. Gij weet, dat ik hem geschreven heb en hij had het beloofd; ik zou willen dat gij met één woord er over zoudt spreken, zonder aan te dringen. Ik dwing geen vrijgevigheid af. De brief, die gij mij onlangs hebt doorgezonden, was van de zoon van Harlaeus, de eerste voorzitter, en ziehier het antwoord. Ik geloof dat hij nu in Frankrijk is, bij zijn vader. Daarom zou ik het voor het veiligst houden het antwoord te zenden aan Beijs of een ander, die bekend is in die stad. Ik verheug mij, dat onze Balthazar zó is, als gij schrijft; ik zie het ook aan zijn brieven, die vastberaden en met gezond oordeel geschreven zijn. Als ik zo iemand bij de hand had, kon ik meer voortbrengen. Nu is het lastig om alles op te schrijven, weer over te schrijven, zoals het werk het eist. Voor de tekeningen van Prunius werd gezorgd, van *Perezius heb ik niets geboord* en ik wil u niet op onbescheiden wijze laten aandringen. Het is immers maar een kleinigheid! Bovendien heb ik hier enkel de vriendschap op het oog en wijs er velen af, die mij hun portret aanbieden. Een plaats bestem ik voor Plantin en ik zal die naam nooit vergeten. Waar onze *Politica* is? Of zij bij Busscherus is? Dat moet gij maar uitzoeken: kijk maar eens als het u past. Ik was de laatste acht dagen door vrouwvolk in beslag genomen: de vrouw, de dochter en de verwante van Breughel waren hier voor de preek. Ik wou, dat gij en uw

vrouw hier ook eens geweest waren, maar ik hoop, dat zich wel eens eens gelegenheid voordoet. Vaarwel, 12 september 1594.

Uw J. Lipsius.

Groet onze vriend Ortelius.

Aan de doorluchtige en zeer wijze heer Johannes Moretus, drukker, te Antwerpen.

20. AAN JAN MORETUS.

p. 423, 424, 425, 426. 1594, 10 oktober¹.

S(alutem) P(lurimam). Accepi postremas tuas et una a fratre tuo. Springio herbas et flores curando horto, pro quo munere equidem gratias ei habeo, et rogo ut meo nomine promas. Eidem etiam dices expectare me arbustulas de quibus scribit, et vellem addi **malum citroneam Lusitanicam* quam credo vos ibi ubertim satis habere. Si non, ematur mihi et rationibus inscribatur. Sufficit una arbustula. Idem dico de *Malo Posica*, siqua sit grandioribus pomis aut melioribus. Nonne uter audacia apud vos? Nec emendabo unquam hanc culpam et imo vereor ut crescat. Corn. Prunius munificus in me fuit arbustulis nobilioribus missis, magnas illi debeo gratias et per l(itte)ras egi. Credo recepisse, nec opus illi quidquam dici. Multum mihi temporis ereptum in nostra aedificiuncula, sed hiems cetera impedit et me mihi et studius reddit. Itaque partem potiore *De Militia* perpolivi et adnotavi et ad te mitto. Potes specimen editionis futurae mihi mittere, quando co(m)modum erit. Reliqua interea adnotabo et mittam. Politica si recepisti, non abhorreo ab editione, sed ita ut lenta sit et uno possim addere NOTAS ad duos postremos libros *De Bello externo et interno*, quae aptae essent ut una cum Polybianis istis prodirent. A quibus ipsis recidi quaedam, ibi commodius aut in FACE dicenda. Equidem velim haec absolvere quae sub manu sunt, et vereor ne impediatur et avocer per speciem honoris aut benevolentiae de quo aliquid mandavi. (*Hierbij in de marge: Tibi soli, solissimo*). Sed adhuc incertum et immaturum est. Scies inter primos si quid erit. O si mihi fas in ista quiete vivere. Praesertim nunc cum valetudo paulo melio videtur, nescio an otio isto et externis actionibus, an novo quodam et exiguo remedio quo sum usus. Si perseverat multa possim atque etiam volo. Sed Deus quod salutare est, dabit. De filio tuo est quod significem, etsi a Zangrio venturo poteris haec cognoscere. Sed nihil nocet a me praedici qui melius scio. Cum aliquamdiu apud me non venisset, miratus sum et iussi illum vocari. Venit, excusavit honeste quod nolisset turbare occupationes et rogavi de domo; omnia bene, inquit. De studiis; bene. Quando igitur promoveris in Baccalaurem? Negabat adhuc velle. Cur non, inquam, haec alii cottidie faciunt, qui non diutius in studiis, imo minus fuerunt. Ille tergiversari. ad summum, me rogante et excitante, dixit tandem non posse se, et aliud in animo habere. Rogavi quid? Et ecce arcanum quod solum mihi creditum volebat. Constitui, inquit, fieri Societatis Jesu. Attonitus fui, Deus adjuvet, inquam: bonum institutum est, sed vide nequid

* ung poirier ou pomier de coings de Portugal.

(1) Deze brief, geschreven op slecht papier, is zeer moeilijk leesbaar.

temere, et te prius examines, et quid possis ferre aut perficere, etc. An etiam de voluntate illorum tibi constat? Nam paucos mere et aegre recipiunt Ita, inquit, et indicavi P. Rectori qui est confessorius meus. Etiam(n)e, inquam, ad patrem tuum scripsisti? Negabat. Ante omnia hoc debes, inquam, si tale aliquid cogitur. Sed vide ne te et illos vanis cogitationibus impedias aut turbes. Dixit, sibi certum esse et ad te scripturum. Habes historiolam, qua non valde debes moveri, nisi hoc uno quod sic vacillat. Nam de ipsa re, profecto aut sunt, aut erunt som(n)ia. Aliud. Accepi ab Andr. Sasseno, aut hodie saltem accipiam *florenos octogintaquinque* tuo nomine. Ego enim totam su(m)mam accepi illo offerente et rogante, scilicet *quinguaaginta* ex solempni tuo dono et reliquos 35 pro quibus in deminutionem assigno tibi 24 flor. super conventu Facuensi, quos credo te nunc accepturum. En quitanciam. Reliquos undecim computabimus postea in vitru (*sic*) tuo et Prunii venire aut Episcopi. Videbimus, ego arcas vestras etiam pro parte mea exhauriam, quasi non sit satis vobis onerum. Proximo de vitris et pretio scribam. Iussi enim confici. Vale mi Morete. Lovanii 10 octobr(is) 1594. Tuam et socram, et Spiringium cunctos saluto.

In de marge: (p. 424): Scripsi ad Nansium, quaeso mitte. Cest ung terrible fantastique, Dieu me garde. Il me tailleroit de la besogne pour respondre.

In de marge (p. 425): Respondi Beysio de vocatione. Credis me iturum? non, non. Hoc statu rerum.

Quae ad editionem specta(n)t, scribam ad tuum filium.

Adres: D. Moreto.

20

Vele groeten. Ik ontving uw laatste brief en terzelfdertijd van uw broeder Spiringius kruiden en bloemen voor het aanleggen van de tuin; ik ben hem dankbaar voor dit geschenk en verzoek u hem mijn dank over te brengen. Zeg hem ook, dat ik de struiken verwacht, waarover hij mij geschreven heeft en dat ik zou willen, dat hij er een Portugese kweeperenboom zou bijvoegen, waarvan ik veronderstel, dat gij die daar in overvloed hebt. Indien niet, koop er dan een voor mij en schrijf het op mijn rekening. Eén boompje is genoeg. Ik zeg hetzelfde over een Poolse appelboom indien hij grotere of betere appelen zou geven. Ben ik niet erg driest tegenover jullie? Deze fout zal ik nooit verbeteren en ik vrees zelfs, dat ze nog erger zal worden. Corn. Prunius was heel vrijgevig met sierstruiken; ik ben hem veel dank schuldig en heb hem in een brief bedankt. Ik meen, dat hij hem ontvangen heeft en gij hoeft hem niets te zeggen. Veel van mijn tijd werd opgeslorpt door ons gebouwtje, maar nu legt de winter de afwerking stil en schenkt mij terug aan mezelf en aan mijn werk. Zo heb ik het grootste stuk van „De Militia” afgewerkt en geannoteerd en ik zend het u. Gij kunt mij een specimen van de uitgave, zoals ze zal worden, zenden, wanneer het u past. Ik zal de rest onderwijl annoteren en zenden. Als gij de „Politica” ontvangen hebt, ben ik er niet afkerig van om ze uit te geven, maar laat het traag gebeuren, zodat ik terzelfdertijd de nota's kan bijvoe-

gen voor de twee laatste boeken van „De bello externo et interno”, die samen met de commentaar op Polybius zouden kunnen uitkomen. Daarvan heb ik één en ander geknipt, dat gemakkelijker hier of in de „Fakkel” kan gezegd worden. Ik zou in ieder geval graag de dingen afwerken die ik onder de hand heb, en ik vrees, dat ik zou verhinderd worden of weggeroepen voor een soort erbetuiging of weldaad waarover ik u iets liet weten (streng betrouwelijk!). Maar het is nog onzeker en onrijp. Gij zult bij de eersten zijn, die het weten, indien er iets van terecht komt. O! mocht het mij toegelaten zijn in zulke rust te leven! Vooral nu mijn gezondheids-toestand iets beter schijnt, ik weet niet of het komt door deze rust en door invloeden van buitenaf, ofwel door een klein en nieuw geneesmiddel, dat ik gebruikt heb. Indien het blijft duren, kan ik heel veel en wil ik het ook. Maar God zal geven wat goed voor mij is. Ik heb iets mee te delen over uw zoon, hoewel gij het ook van Zangrius, die naar u toekomt, zult kunnen vernemen; maar het schaadt niet dat het door mij, die het beter weet, reeds eerder gezegd wordt. Toen hij een tijd lang niet bij mij geweest was, was ik hierover verwonderd en liet ik hem roepen. Hij kwam, verontschuldigde zich beleefd, dat hij mijn werkzaamheden niet had willen storen en ik vroeg hem naar zijn thuis; alles goed, zei hij. En zijn studies? Goed. Wanneer zult gij uw Baccalaureaat behaald hebben? Hij zegde, dat hij dat nog niet wou. Waarom niet, zei ik, anderen halen het elke dag, die niet langer en zelfs minder met hun studie bezig waren. Hij krabbelde terug. Toen ik bleef vragen en aandringen, zegde hij eindelijk, dat hij niet kon en dat hij iets anders van plan was. Ik vroeg: wat? En ziehier het geheim, dat hij alleen aan mij wilde toevertrouwen. Ik heb besloten, zei hij, Jezuet te worden. Ik was verstomd. God helpe u, zei ik, het is een goede instelling, maar kijk wel uit, dat gij niets onbedachts doet, en onderzoek uw geweten eerst goed, en wat gij kunt verdragen of volbrengen, enz. En zijt gij ook zeker of zij het wel willen; want zij aanvaarden er slechts zeer weinigen en met moeite. Zo is het, zegde hij, ook heb ik mijn voornemen te kennen gegeven aan Pater Rector, die mijn biechtvader is. En hebt gij ook aan uw vader geschreven? zei ik. Hij zei: neen. Dat moet gij vóór alles doen, zei ik, indien gij zo iets overdenkt. Maar zie wel uit, dat gij noch uzelf noch genen met ijdele plannen kwelt en in verwarring brengt. Hij zegde, dat hij zeker was en dat hij u zou schrijven. Zo hebt gij het verhaaltje, waardoor gij u niet te zeer moet laten ontroeren tenzij alleen door dit: dat hij zo wispelturig is. Want wat de zaak zelf betreft, dat zijn voorzeker dromen of zullen het zijn. Iets anders. Ik ontving van Andr. Sas-senus, of ik zal ze tenminste vandaag ontvangen, *vijf-en-tachtig florijnen* uit uw naam. Ik heb nl. de hele som ontvangen, daar hij het aanbood en vroeg, namelijk vijftig van uw jaarlijks geschenk en de verdere vijf-entertig, waarvan ik u in mindering aanreken de vier-en-twintig florijnen op het Falkonklooster die ge, meen ik, nu gaat ontvangen. Ziehier het kwijtschrift. De overige elf zullen wij in aanmerking laten komen voor uw glasraam, of dit van Prunius of van de bisschop. Wij zullen het zien, ik ga ook voor mijn part uit uw geldkist putten, alsof gij reeds niet genoeg uitgaven hadt. Eerlang schrijf ik over de glasramen en hun prijs. Ik heb immers opdracht gegeven ze uit te voeren. Vaarwel, mijn waarde Moretus.

Leuven, 10 oktober 1594. Groet uw vrouw, uw schoonmoeder en Spiringius allemaal.

In de marge: Ik heb aan Nansius geschreven, ik verzoek u de brief door te zenden. Het is een vreselijk fantast, God beware me. Het zou me werk kosten hem te antwoorden. Ik heb aan Beijsius geantwoord betreffende de vraag om te komen. Denkt gij dat ik zal gaan? Neen, neen. Met deze stand van zaken. De dingen in verband met de uitgave, schrijf ik aan uw zoon.

Aan de heer Moretus.

24. AAN MELCHIOR MORETUS.

p. 433 Leuven, 21 augustus 1596.

1 J. Lipsius Melchiori Moreto S(alutum) D(icit).

In litteris tuis meliorem mentem et vota quod video, id uno mihi in animo gratum est: quia te iacuisse, ut fateris, et taedio quodam rerum bonarum affectum, per me sensi. Sed recipiendus animus; nihil admissum, cuius pudere valde aut pigere te debeat, si serio et firmiter in viam redis. Homines sumus, vacillamus aut labimur, reponere nos in gradum et alacriter pergere debemus, et cursu, si fieri potest, corrigere tarditatem. Certus esto, quod non deero usquam vel consilio vel auxilio: mea sententia o(m)nino est, studia non esse deseranda: nec de
10 theologis serium est, si ad ea adspiras. Nam ius canonicum, in quo fuisti aut esse debuisti, quantum a theologia abit? Conclusio est, recipe animum, amplectere constantiam, Deum advoca non deserturum. De habitatione, non placet mihi ut tua quadra. Melancholicum id genus vitae et praestat honesto consortio iungi: tum etiam molestias habet
15 et dignitatem non habet. Ergo domus quaerenda est, et cogitabimus. Vale. Lovanii, XII kal. Sept(embres) MDXCVI.

Adres: Ornato adolescenti
Melchiori Moreto

Justus Lipsius groet Melchior Moretus.

Daar ik in uw brief een betere geestesgesteldheid en plannen ontwaar, stemt mij dat uiterst tevreden; want zelf gaf ik er mij rekenschap van dat gij terneer laagt, zoals gij zegt, en waart gegrepen door een zekere afkeer voor het goede. Maar vat terug moed: niets is gebeurd waarover gij u zeer moet schamen of berouw hebben, indien gij ernstig en wilskrachtig op de rechte weg terugkeert. Wij zijn mensen, wij wankelen of vallen, wij moeten ons terug op weg begeven, en opgemonterd voortgaan en, indien mogelijk, met lopen onze achterstand inhalen. Wees zeker, dat ik u nooit in de steek zal laten, noch met raad, noch met hulp. Mijn mening is, dat gij de studie niet moogt opgeven; wat gij zegt over de theologie is ook niet ernstig, indien gij dit betracht. Want het kerkelijk

recht, waaraan gij u hebt gewijd, of hadt moeten wijden, is toch niet zo ver verwijderd van de theologie? Als besluit: vat moed, wees standvastig en bid God, dat hij u niet in de steek laat. Wat de woning betreft, als kwartier voor u bevalt ze mij niet. Deze wijze van leven is treurig, en het is verkieslijk zich te mengen in een eerlijk gezelschap; bovendien hebt gij nu ook ongemakken en er is niets waardigs aan. Dus moet er uitgezien worden naar een huis en wij zullen erover nadenken. Gegroet. Leuven, 21 augustus 1596.

Aan de weledele jongeheer Melchior Moretus.

25. AAN JAN MORETUS.

p. 435. Leuven, 10 juni 1597.

1 S(alutem) p(lurimam). Migrasse te ex tua officina in magnas et Plantinianas aedes intellexi ex filio, aut recte brevi migraturum, quod felix tibi et fortunatum opto. Haud dubie e re tua erit, praesentem esse in typographia et per alios etsi adfines aut amicos, nihil tam co(m)modo
5 aut utiliter administratur. Aedificare te, id non gratulor nec gaudeo: expertus scio quantae molestiae et sumptuum res sit, sed interdum tamen usurpanda usus et necessitatis causa. Quod me inviter illuc, vellem et possem me reficere apud vos, ut soleo: sed illigor domi et compedes habeo, sex istos iuniores convictores, quos temere solos domi non di-
10 mitto. Tunc porro filius bene habet, ac bene agit. Ante paucos dies mihi adfuit et carmen quoddam ostendit in licentiam unius e convictu suo: carmen non malum, et certe ab illo mihi non expectatu(m). Spero haec aestas extrema licentiatum tibi dabit et ipsi licentiam ad vos migrandi. *In militia* si pergitur, velim impressa folia ad me mitti. Lova-
15 nii, IIII Idus Jun(ias) MDXCVII

J. Lipsius.

Adres: Ornatiss^o et prudentiss^o
viro D. Johanni Moreto
Typographo
Antverpiae

Vele groeten. Ik vernam van uw zoon, dat gij uit uw werkhuis naar het grote Plantijnse huis verhuisd zijt, of in werkelijkheid over korte tijd zult verhuizen. Ik wens, dat dit voor u voorspoedig en fortuinlijk zal zijn. Het zal voor u zonder twijfel voordelig zijn in de drukkerij aanwezig te zijn want door anderen, zelfs verwanten of vrienden, kan niets zo gemakkelijk of nuttig beheerd worden. Dat gij bouwt, daarmee feliciteer ik u niet, noch verheug ik er mij over; ik weet bij ondervinding hoeveel lasten en uitgaven dit meebrengt, maar soms moet men er toch toe overgaan, omwille van het nut en zelfs de noodzakelijkheid. Dat ik mijzelf daar zou uitnodigen? Ik zou het willen en ik zou me bij u kunnen verkwikken, zoals naar gewoonte, maar ik ben aan huis vastgeklonken en zit in voetklemmen, nl. zes van deze jonge commensalen, die ik zo maar niet roekeloos

alleen thuislaat. Vervolgens, uw zoon maakt het goed en hij slaat er zich goed doorheen. Enkele dagen geleden was hij bij mij en hij toonde mij een gedicht op de promotie van één der gezellen uit zijn kosthuis, een gedicht, dat niet slecht was en dat ik zeker van hem niet verwacht had. Ik hoop, dat het einde van deze zomer u hem als licentiaat zal schenken en hem de mogelijkheid zal geven naar huis terug te keren. Als er met de „Militia” verder gegaan wordt, zou ik willen, dat de gedrukte bladen mij gezonden worden. Te Leuven, 10 juni 1597.

J. Lipsius.

Aan de doorluchtige en zeer wijze heer Johannes Moretus, drukker te Antwerpen.

27. AAN JAN MORETUS.

p. 441. Leuven, 2 oktober 1597.

- 1 S(alutem) p(lurimam). Scripsit ad me thesaurarius pecunias paratas esse. Mitto exemplar Litteraru(m) publicarum. Quod si thesaurarius ipse ibi est omnia facilia, spero. Tu recipies et procuratorium fieri iussi in tuo nomine et Uweni, unius vel utriusque, si forte tu (quod non opinor) abesses etc. Cum acceperis, servabis, donec scribam. A censore mea accepi, proximo nuntio mittam, Deo volente. Lovanii, postrid(ie) kal(endas) Octob(res) 1596.
Salut(em) amicis o(mn)ib(u)s. Uweno, Robiani, Schoto.

J. Lipsius.

Adres: Ornatiss^o et prudentiss^o viro
Johan(n)i Moreto
typographo
Antverpia(m)
In officina plantin(iana)

27

Vele groeten. De tesorier schreef mij, dat het geld klaar was. Ik zend u een kopij van de kredietbrief. Als de tesorier zelf daar is, dan is alles gemakkelijk, hoop ik. Gij zult ontvangen en ik heb gevraagd een procuratie te maken op uw naam en op die van Uwens, voor de één of voor beiden, voor 't geval gij (wat ik niet meen) afwezig zoudt zijn, enz. Wanneer gij ze zult ontvangen, zult gij ze bijhouden tot ik u schrijf. Van de censor heb ik mijn zaakjes ontvangen, ik zal ze met de volgende bode zenden, indien God het wil. Te Leuven, 2 oktober 1597.

Een groet voor alle vrienden: Uwens, Robiani, Schotus.

J. Lipsius.

Aan de doorluchtige en zeer geleerde heer Johannes Moretus, drukker te Antwerpen in Plantijns winkel.

28. AAN JAN MORETUS.

p. 443. Leuven, 26 oktober 1597.

1 J. Lipsius Johan(n)i Moreto s(alutem) d(icit).

Ecce rediit ad me procuratorium cum meis litteris. Remitto ad te et videbis quid fieri aut recipi possit. Scripsit ad me recenter D. Thesaurarius Drenckwaert sese misisse diploma ad mercatores (quoru(m) no-

5 (m)i(n)a hic habes) et negotium dedisse * *Johanni Smit* amico suo, ut is reciperet, et tibi aut illi qui a me mandatum haberet, muneraret. Tu illum audies, et intelliges quo loco res sit, non tamen ulla in urgebis. Nam sunt miri labyrinthi in istis negotiis, et Deus nos servet ab tela, quantum potest. Haec per amicum misi, alia per nuncium. Vale,

10 Lovani, VII kal. Nove(m)br(es) 1597.

* (*in margine:*) Intellego esse in negotiis Licentiarum aut Gabellarum, sed est ille apud quem D. Drenckwaert solet Antverpiae diversari.

Adres: Ornati(ssi)mo et prudenti(ssi)mo

viro

D. Johan(n)i Moreto

Typographo

Antverpia(m).

28

J. Lipsius groet Jan Moretus.

De procuratie komt juist bij mij terug met mijn brieven. Ik zend ze u weer en gij zult dan wel zien, wat er gedaan of ontvangen kan worden. De Heer Tresorier Drenckwaert schreef mij kortgeleden, dat hij een brevet gezonden had aan enkele handelaars (waarvan gij hier de namen vindt) en opdracht gegeven aan * Johannes Smit, zijn vriend, dat deze het in ontvangst zou nemen en het aan u of iemand, die een volmacht van mij zou hebben, zou schenken. Gij zult hem horen en begrijpen, hoe de zaak ervoor staat, maar dring beslist niet aan voor om 't even wat. Want er zijn in deze handelsbetrekkingen wonderlijke kronkelwegen en God behoede ons voor het net, zoveel het mogelijk is. Deze brief heb ik met een vriend gezonden, de andere met de bode. Vaarwel, Leuven, 26 oktober 1597.

* Ik denk, dat hij iets te maken heeft met de dienst der vergunningen of taksen, maar het is in elk geval die man, waarbij de Heer Drenckwaert logeert, als hij te Antwerpen is.

Aan de doorluchtige en zeer geleerde heer Johannes Moretus, drukker te Antwerpen.

30. AAN JAN MORETUS.

p. 449. Leuven, april 1598.

1 S(alutem) P(lurimam). Gaudeo et gratulor de filio, omnia sic serie et honeste transacta. Similia tibi gaudia Deus in aliis liberis plura donet.

Ego Bruxella redux statim in morbum incidi. Videtur catharrus esse, sed posset ad tabem ire et nunc etiam perseverat. Valde me debilitat, in
 5 assidua tussi. Accepi plura exemplaria, et sufficiunt. Velim in Hollandiam quatrimum mitti, per alium aliquem nautam vel nuncium. Nam Christina nondum hic fuit: ergo procul a reditu, nisi fallor. Adiunxi epistolam ad Vivianum ite(m)que ad Velsorum: tu utrique exemplar unum adiunge. Vidi libros de Cruce impressos, et credo idem fore in
 10 aliis, nec impedire possumus. Bonum esset, et plures mecum egerunt, te praevenire et opera mea simul reducere. Vellem ante Martem fieret: ego paullatim ea recensebo et corrigam, atq(ue) etiam Epistolas colligam, si Deus tempus mihi dabit. De Rev(erendissi)mo vestro, non est opus librum nunc dare. Alias fiet, ite(m)que de Bochio. Vale, mi Mo-
 15 ADMIRANDA sumam in manus qua(m) primu(m) potero ut possis recudere in 8°.

Adres: Ornati(ssi)mo et prudenti(ssi)mo
 viro
 Johan(n)i Moreto
 Typographo
 Antverpia(m)

30

Vele groeten. Ik verheug mij over uw zoon en wens u geluk met hem; zo is alles ernstig en behoorlijk afgehandeld. Moge God u nog meer dergelijke vreugden in uw andere kinderen schenken. Teruggekomen van Brussel, werd ik dadelijk ziek. Het schijnt een verkoudheid te zijn, maar het had tot infectie kunnen leiden en het is ook nu nog niet gedaan. Het verzwakt mij erg, daar ik voortdurend moet hoesten. Ik heb verschillende exemplaren ontvangen en het is zo voldoende. Ik zou willen, dat er naar Holland een viertal zouden gezonden worden langs een andere schipper of bode om. Want Christina was nog niet hier; zij is dus, zo ik mij niet vergis, nog lang niet op de terugweg. Ik heb hier een brief aan Vivianus bijgevoegd, alsook één aan Velsorus: voeg gij er voor elk één exemplaar aan toe. Ik heb gedrukte boeken „De Cruce” gezien, en ik meen dat hetzelfde gebeurt met andere, maar verhinderen kunnen wij dat niet. Het zou goed zijn, en meerderen hebben daar met mij van gedachten over gewisseld, dat gij hen vóór waart en mijn werken ineens zoudt drukken. Ik zou willen dat het vóór maart gebeurde: ik zal ze allengs nalezen en corrigeren, en ook de brieven zal ik verzamelen, indien God mij tijd geeft. Wat uw Zeer Eerwaarde betreft, het is niet nodig hem nu het boek te geven. Het zal een andere keer gebeuren en zo ook voor Bochius. Vaarwel, mijn waarde Moretus, met al de uwen, die ik groet.

Ik zal de „Admiranda” ter hand nemen, zodra ik kan, opdat gij ze in -8° zoudt kunnen herdrukken.

Aan de doorluchtige en zeergeleerde heer Johannes Moretus, drukker te Antwerpen.

32. AAN JAN MORETUS.

p. 453. Leuven, 13 mei 1598.

1 S(alutem) P(lurimam). Indicem accepi, utinam et tu filium receperis e
via (ut haec tempora) sollicita et periculosa. Sunt libri quidam boni,
titulo saltem; ut ille *De Circo et circe(n)sibus* Lutetiae in 8° et Ita-
licus quidam *De militiae veteris et novae comparatione* et talia, sed
5 pauca. Quod ad me, paullatim resurgo et interea in languido otio Episto-
las meas colligo et dispono si tempora patientur edi. Si non, post mor-
tem nostram fiet. Sed quis tibi, o bone, affirmavit de meo adventu
Antverpam? Si tu tibi ipsi ex coniectura; videris quomodo fidem praes-
tes. Nam ego tale nihil cogito etsi cupio tamen, sed domus me tenet, in
10 qua septem convictores, id est milites et custodes. Non desero illos, nec
ipsi velint. Videbimus si Pax Batava coibit; tunc, tunc ego ad vos et
recta ad illos. Vale, mi Morete, cum tuis. Lovanii, III Idus Maiias
MDXCVIII.

Rogo vobis mihi mittere *ad signandum minutos panes, Awelkens*, nos-
15 tra lingua. Hic desunt.

Adres: Ornatiss(im)o et prudentiss(im)o
viro
D. Johanni Moreto
Antverpia(m)

32.

Vele groeten. Ik heb de catalogus ontvangen, mocht ook gij uw zoon
reeds terug ontvangen hebben van de kommelvolle en gevaarlijke reis (zoals
ook deze tijden zijn). Er zijn enkele goede boeken, tenminste voor wat de
titel betreft, zoals dit „Over het Circus en de Circusspelen”, uitgegeven te
Parijs, in 8°, en een Italiaans „Vergelijking van de oude en de nieuwe
Krijgskunst”, en dergelijke, maar slechts weinige. Wat mij betreft, ik kom
stilaan weer recht en ondertussen verzamel ik, in lome rust, mijn brieven en
rangschiik ze, moest soms de tijd ons toelaten ze uit te geven. Zoniet,
dan zal het na onze dood gebeuren. Maar, mijn beste, wie heeft u onze
komst naar Antwerpen als vast verzekerd? Indien gij uzelf overtuigd hebt
op grond van een pure gissing, moget gij zelf ook zien hoe gij woord
kunt houden. Want ik overweeg niets van dien aard, ook al verlang ik
het, maar mijn huis houdt mij gevangen, waarin ik zeven commensalen
heb, dat wil zeggen soldaten en wachters. Ik zal hen niet verlaten en dat
zouden zij zelf ook niet willen. Wij zullen zien of er van de Hollandse
vrede iets komt. Dan, dan kom ik naar u toe en ga ook dadelijk naar hen.
Gegroet, mijn waarde Moretus, met de uwen. Te Leuven, 13 mei 1598.
Kunt gij mij geen *kleine broodjes* zenden om mee te verzegelen, „Awel-
kens” in onze taal? Hier zijn er geen.

Aan de doorluchtige en zeergeleerde heer Johannes Moretus te Antwerpen.

33. AAN JAN MORETUS.

Niet gepagineerd. Leuven, 20 juli 1598.

- 1 S(alutem) P(lurimam). Ante omnia gratulor tibi, sponso, ac sponsae, et precor Deum uti felix et salutaris iis coniuncto ista sit, et tibi atque amicis laeta. Quod o(m)nino spero, uti modestiam adulescentis vidi, et item testimonia ab aliis audivi. Deus tibi pergat dare gaudia ex tuis,
- 5 et paullatim etiam curis liberari, et in ipsos transferre. Quod vellem etiam in D. Melchiore, qui videtur nunc quidem animum conferre Lovanium, si beneficium aliquod hic nanciscatur: quod voluissem equidem scire ante duos menses, quia alium hic co(m)mendavi. Sed occasio etiam postea fortasse non deerit, si tamen ex usu videatur illum a vobis
- 10 vestrisque oculis removeri: quod Clario et mihi non videbatur. Ipse quid censeat, ad filium scribet. Et sane honestius utiliusque (nam et id considerandum est) esset, eum Antverpiae in templo vestro esse, et parentibus suis honesta conversatione adesse. Canonicatus hic apud nos tenues, nec nisi in subsidium theologorum fere aut professorum, qui
- 15 aliunde aliud accipiunt. Metuo etiam (ut iam tibi dicam) varietatem illam et inconstantiam in decretis. Sed cum aetate, spero, hoc abibit, et maturitas aliqua ac firmitas accedet. De pecunia quod scripsi, ita est: adhuc sub arbitris et sequestris haeret, quod male cadit, quia occasio mihi erat circa Iscanum meum utiliter ponendi. Sed videbimus, et quod licet
- 20 faciemus, cum id quod volumus non semper licet. De Saturnalibus egi cum censore et dixi locum iam excusum fuisse ac tandem consensit et putat posse tolerari. Itaque nihil opus recusatione, *Amphitheatrum* proxima vice mittam quia nondum paratum erat. Tunc etiam una *Admiranda*: quae velim recudi priusquam et Romani (quod metuo) nos praeveniant.
- 25 Quos intelligo *Polioretica* nostra recudisse: nescio an certo. De vase refrigeratorio bene est, et in computis meis hoc atque alia pones. *Buffetum*, sive ministerii annuarium accepimus, bene et caute custoditum. Cogitabo et de Ortelio nostro aliquid si alacritas animi erit: qui per aestus languet. Saluto amicos o(m)nes, nominatim Uwenum et Robiani.
- 30 Vale cum tua, mi Moreto. Lovanii, 20 Julii 1598.

J. Lipsius tuus.

Ad filium tuum co(m)muniter scripsi, et obiter sum hortatus ut conquiescat in suo statu etc. donec etc.

De adventu nostro Antverpiam, vereor ut nisi affectu adsumus. Nam scis nec uxorem com(m)ode abesse a familia tam grandi posse. Itaque rogandus eris ut excusemur, et voluntate sola tibi satisfaciamus.

Adres: Ornatiss^o et prudentiss^o viro

D. Johanni Moreto

Typographo

Antverpia(m)

33.

Vele groeten. Vóór alles wens ik u geluk en ook de bruidegom en de bruid en bid God, dat deze verbintenis voor hen gelukkig en heilzaam zou zijn en voor u en de vrienden verheugend. Dat hoop ik in elk geval, te oordelen naar de bescheidenheid van de jonge man en ook op grond der getuigenissen, die ik van anderen gehoord heb. Moge God voortgaan u vreugde te geven door uw kinderen en maken, dat gij u stilaan van uw zorgen zoudt kunnen vrijmaken en ze aan hen doorgeven. Dat zou ik ook willen voor wat Heer Melchior betreft, die nu schijnt zijn gedachten op Leuven te stellen, indien hier een beneficie zou gevonden worden. Ik had dit graag twee maanden vroeger geweten, want ik heb hier een andere aanbevolen. Maar waarschijnlijk is er nog wel een latere kans; indien uit de ervaring blijkt dat hij van u en uw toezicht verwijderd kan blijven, wat aan Clarius en aan mij niet zo scheen. Wat hijzelf meent, zal hij wel aan uw zoon schrijven. En waarlijk, het zou eervoller en nuttiger (want ook dat is in acht te nemen) zijn, dat hij in Antwerpen, in uw heiligdom, zou verblijven en bij zijn ouders zou vertoeven in eerlijke levenswandel. Bij ons zijn de plaatsen van kanunnik schraal, bijna uitsluitend voor het onderhoud van theologen of professoren, die van elders reeds andere inkomsten hebben. Ik vrees ook, zoals ik u reeds zegde, deze grilligheid en onstandvastigheid in zijn besluiten. Maar ik hoop, dat dit met het ouder worden zal verdwijnen en dat er een zekere rijpheid en standvastigheid zal in de plaats komen. Wat ik over het geld schreef, komt hierop neer: het zit nog steeds vast bij de rechters en de beheerders van het sekwester; dit komt slecht uit, want ik had een gelegenheid het in de buurt van mijn huis te Overijsse opvoordelige wijze te beleggen. Maar wij zullen zien, en wat mogelijk is, zullen wij doen, aangezien datgene, wat wij willen, niet altijd mogelijk is. Over de Saturnalia heb ik met de boekencensor gesproken en ik heb gezegd, dat die passus reeds gedrukt was en eindelijk heeft hij toegestemd en meent hij, dat het aanvaardbaar is. Zo is het niet nodig de druk te veranderen. Het *Amphitheatrum* zend ik de volgende keer, omdat het nog niet klaar was. Dan meteen de *Admiranda*, waarvan ik zou willen, dat het opnieuw gedrukt werd vooraleer ook die van Rome (wat ik vrees) ons zouden vóór zijn. Ik verneem, dat zij onze *Polioretica* zouden nagedrukt hebben; ik weet niet of het zeker is. Wat die koelvaas betreft, dat is goed en zet dat en andere dingen op mijn rekening. Het buffet, jaargeschenk voor mijn ambt, heb ik ontvangen, goed en voorzichtig bewaakt. Ten slotte zal ik over onze vriend Ortelius iets bedenken, wanneer mijn geest, die in deze snikhete dagen ingedommeld is, wat opgemonterd is. Ik groet alle vrienden, in het bijzonder Uwens en Robiani. Vaarwel, gij en uw vrouw, mijn waarde Moretus. Leuven, 20 juli, 1598.

Uw J. Lipsius.

Aan uw zoon heb ik terzelfdertijd geschreven en terloops heb ik hem aangespoord, dat hij in zijn staat zou berusten, etc., tot etc. Wat onze komst naar Antwerpen betreft, ik vrees, dat wij slechts met onze gevoelens zullen aanwezig zijn. Want gij weet, dat ook mijn vrouw be-

zwaarlijk van zo'n grote familie kan wegblijven. Zo moet ik u dus verzoeken ons te excuseren en genoeg te nemen met onze goede wil alleen. Aan de doorluchtige en zeergeleerde heer Johannes Moretus, drukker te Antwerpen.

34. AAN JAN MORETUS.

p. 459. Leuven, 10 augustus 1598.

1 S(alutem) P(lurimam). Gratulor tibi nuptias feliciter (ita enim hic audivimus) confectas et Deum precor ut reliqua prosperet, det concordiam inter ipsos, det prolem et tibi nepotes. Quod ad pecuniarum negotium, scito iam in manu nostra esse. Itaque ad *sex* mille possim tibi
5 mittere, uti nuper inter nos locuti sumus. Tu vide si ex usu tuo sit, et tempestive possim mittere. Aliter non cupio, nec fiet. Sed heus quid audimus? Milites vestros in arce tumultuari? Percussi fuimus, sed certum adhuc nihil habemus. Deus vos et nos servet, in isto transitu rerum, et ne militares aliquae turbae o(m)nia turbant. Vale. Lovanii, 10 Aug. 1598.

Admiranda parata sunt, sed mittam fortasse cum parte pecuniae et includam: nisi tu aliam rationem nosti tutiorem.

Adres: Ornatiss(im)o et prudentiss(im)o
viro
D. Johan(n)i Moreto
Typographo
Antverpia(m)

34.

Vele groeten. Ik feliciteer u, dat de bruiloft zo gelukkig verlopen is (zo hebben wij althans gehoord) en ik bid God, dat hij verder voorspoed geve, eendracht schenke in hun gezin, kinderen geve aan hen en kleinkinderen aan u. Wat nu de geldzaak betreft: weet dat de som reeds bij ons berust. Zo kan ik u tot *zesduizend* (gulden) zenden, zoals wij kortgeleden samen besproken hebben. Zie gij, of het u nuttig kan zijn en of ik het tijdig zou kunnen zenden. Anders wens ik het niet en zal het ook niet gebeuren. Maar helaas, wat hebben wij gehoord? Hebben uw soldaten in de citadel gerebelleerd? Wij waren verslagen, maar wij hebben nog geen enkele zekerheid. Moge God u en ons behoeden in deze overgangperiode en mochten enkele militaire benden niet alles vertroebelen. Vaarwel, Leuven, 10 augustus 1598.

Uw J. Lipsius.

De *Admiranda* zijn klaar, maar ik zal ze wellicht zenden met een gedeelte van het geld, en ze daaraan toevoegen; tenzij gij een veiliger wijze weet. Aan de doorluchtige en zeergeleerde heer Johannes Moretus, drukker te Antwerpen.

35.

p. 461. Leuven, 5 oktober 1598¹.

1 Ego infrascriptus confiteor et testor, me ratione subduxisse cum Johanne Moreto, typographo, amico meo, et omnibus bene ac fideliter computatis, in fine computus, illum mihi debuisse *quattuor milia florenorum nostratium* neque ultra. Idque usque ad diem primum Octobris, 5 anni MD nonagesimi octavi. Itaque aboleo et casso o(m)nes obligationes, aut sig(n)agraphas, siqua exstant, aut exstare possent, *excepta una ista de * quattuor millibus in praesenti*, et nolo fidem ullam illis haberi. Scriptum in mea domo, signatumque a me, die 5 octobr(is) 1598. Ita testor Justus Lipsius.

* scripta divisim, in duplici obligatio(n)e, nempe *trium millium* et deinde *mille*.

35.

Ik, ondergetekende, erken en getuig, dat ik mijn rekening opgemaakt heb met Jan Moretus, drukker, mijn vriend, en dat, nadat alles wel en eerlijk berekend was, de rekening op het einde uitwijst, dat deze mij *vierduizend van onze florijnen* schuldig is en niets meer. Dit tot de eerste dag van oktober, van het jaar 1598. Zo vernietig en annuleer ik alle overeenkomsten of schuldbekentenissen, indien deze bestaan, of die zouden kunnen bestaan, *behalve deze éne tegenwoordige * over vierduizend gulden*, en ik verklaar plechtig dat geen vertrouwen mag geschonken worden aan gindse andere. Geschreven in mijn huis, getekend door mij, 5 oktober 1598.

Zo getuig ik, Justus Lipsius.

* verdeeld opgemaakt, in twee obligaties, één van drieduizend en één van duizend.

49. AAN JAN MORETUS.

p. 495. Leuven, 4 januari 1602.

1 S(alutem) P(lurimam). Quid tu cunctanter et cum excusatione hoc scribas de epistola? Audacter et amicitiae jure: ac fateor sane rationes tuas et mihi probari. Itaq(ue) omittatur, remittatur, alia submittatur. Ad te inter mea exe(m)plaria nec unam habeo nisi hanc postremam de Pere-zii morte. Causa, quod non soleo iubere describi, quia pleru(m)que privata aliqua sunt, nec com(m)unicanda cum ministris. Pro charta et libris gratias habeo: etsi nondum accepi et vereor ut corrupta. Nam navis aquam admisit in maioribus his undis ventisque, ut a nuncio audimus. Remitto ab illo Bohemo epistolam: respondebis, quod ex usu tuo 10 censibus et me (ut scripsi) excusabis. De Bernartii Boetio quid fiet?

(1) Dit document is een bijlage bij brief 37 van 5 oktober 1598; er wordt in deze brief uitdrukkelijk naar verwezen.

Oudartus ad me scripsit, et fuit hoc inter ultimas morituri curas. Praefatio deest; sed ipse Oudartus, opinor, supplebit. Vale vir amicissimi(m)e Lovanii prid(ie) non(as) Januar(ias) MDCII.

J. Lipsius ex a(n)i(m)o tuu(s).

Monsieur, les *XXIII florins a facons* son eschues ia deux an(n)ées, on me les souloit payer devant Noël. Sil vous plaist prenez la paine de demander l'une an(n)ée, et voicy la quita(n)ce.

Adres: A Monsieur
Mons(ieu)r Mourentorff
Imprimeur a Anvers

49.

Vele groeten. Waarom schrijft gij zo aarzelend en met verontschuldigen over die brief? (Waarom niet) met durf en volgens het recht van de vriendschap: en ik geef grif toe, dat uw redenen ook door mij goedgekeurd worden. Laat hij dus opzij gelegd worden, teruggezonden en een andere in de plaats gezet. Nu, ik heb er geen enkele tussen mijn aan u gerichte exemplaren, tenzij deze laatste over de dood van Perezius. Om welke reden? Omdat ik ze niet pleeg te laten afschrijven, want ze gaan veelal over privé-aangelegenheden, die niet aan ondergeschikten moeten medegedeeld worden. Ik dank u voor het papier en de boeken, hoewel ik ze nog niet ontvangen heb en ik vrees, dat ze beschadigd zijn. Want de boot trok water bij deze water- en windstormen, zo hebben wij van de bode gehoord. Ik zend u de brief van die man uit Bohemen terug; antwoord maar, wat gij voor u nuttig acht en verontschuldig mij (zoals ik geschreven heb). Wat gaat er gebeuren met de Boëtius van Bernartius? Oudartus heeft mij geschreven, dat dit één van de laatste zorgen van de stervende was. Er is geen inleiding aan, maar ik meen, dat Oudartus die wel zelf zal aanvullen. Vaarwel, mijn beste vriend. Te Leuven, 4 januari 1602.

J. Lipsius, van harte de uwe.

Aan de heer Mourentorff, drukker te Antwerpen.

53. AAN MELCHIOR MORETUS.

p. 507. Leuven, 8 februari 1602.

- 1 R(everende) D(omine). E tuis intellexi te magna parte Galli(a)e lustrata tandem Burdigalas venisse: idque incolumem, quod laetor. Quis autem finis aut fructus huius peregrinationis tibi propositus fuerit, non equidem intellexi: quia linguae aut studiorum caussa non puto institutum. Dandum aliquid valetudini interdum est, hoc fateor: atque utinam mihi liceret: sed cum modo, et assidua ista aut diuturna peregrinatio sumptus habet, animo parum aut nihil addit. Quod autem de Roma visenda deliberes, fateor me miratum esse: pr(a)sertim cum occasio alia non sit aut opportunitas alicuius viri illustris, in cuius comitatu sine

10 sumptu tuo esse posses. Qu(a)e parentis tui mens sit, non possum
scire nunc quidem: sed si aliqua ibi conditio tibi parata esset, et firma
mansio, fortasse non displiceret. Quod his temporibus difficile esse
scio, cum omnia ubique restricta sunt et angusta. Certe apud nos maxime
et bella ista et tributa continua etiam ditiores exhauriunt, et ad parci-
15 moniam et attentionem cogunt. Quod te rogo interdum cogitare, et
onera parentis tui qu(a)e cum (a)etate liberorum crescunt et mercatu-
rae compendia cottidie decrescunt. Ego non aliud habeo suadere aut
scribere, quam ex optimo affectu me tibi bene velle, et ut ad consilia
parentis (qu(a)e fida semper et salutaria erunt) te aptes optare. Bene
20 vale R. Domine. Lovanii. IV Id(us) Febr(uarias) MDCII.

Addict(issi)mus
J. Lipsius.

Superscriptio erat

R(everen)do et consultiss(im)o D. Melchiori Moreto
sacerdoti et I(uris) U(triusque) lic(entiatus)

Kopij.

53.

E(erwaarde) H(eer). Ik heb uit uw brieven begrepen, dat gij, na een groot
deel van Frankrijk doorkruist te hebben, eindelijk in Bordeaux aangekomen
zijt: en dit ongedeed, waarover ik mij verheug. Welk doel of welke winst
gij met deze zwerftocht beoogd hebt, heb ik niet kunnen begrijpen; want
ik meen niet, dat hij begonnen was omwille van de taal of de studie. Ik
geef toe, dat men nu en dan iets voor zijn gezondheid moet doen en ik
wenste, dat ik dit ook kon, maar met mate; deze voortdurende en lange
reis vergt grote uitgaven en zij doet weinig of niets voor de geest. Dat gij
van plan zijt om Rome te zien, heeft mij, dat beken ik, zeer verwonderd;
vooral omdat er geen andere kans is of een gunstige gelegenheid om in het
gevolg van een bekend man mee te gaan, zonder kosten voor u. Wat de
mening van uw vader is, kan ik nu niet zeggen: maar als er voor u daar
een plaats was en een vast verblijf, dan zou hem dat waarschijnlijk niet
mishagen. Ik weet, dat dit in deze tijden moeilijk is, nu alles overal in-
krimpt en smalletjes wordt. Zeker, deze oorlogen en voortdurende belas-
tingen putten vooral bij ons ook de rijkeren uit en dwingen ons tot zui-
nigheid en redelijkheid. Wat ik u onderwijl vraag te overdenken, en ook
de lasten van uw vader, die met de leeftijd van zijn kinderen vermeerde-
ren, terwijl de winsten van de handel elke dag verminderen. Ik heb u geen
andere raad te geven of te schrijven, dan, dat ik het, uit diepe genegen-
heid, goed voorheb met u, en dat gij u zoudt klaarmaken om te kiezen vol-
gens de raadgevingen van uw vader (die steeds betrouwbaar en heilzaam
zullen zijn). Vaarwel, Eerwaarde Heer. Te Leuven, 8 februari 1602.

Zeër genegen,
J. Lipsius.

Het opschrift luidde: Aan de Eerwaarde en Zeergeleerde Heer Melchior
Moretus, priester en licentiaat in beide rechtstakken.

58. AAN JAN MORETUS.

p. 523. Leuven, 25 februari 1602.

- 1 J. Lipsius Jo. Moreto S(alutem) D(icit).
 Gratium, te legisse nostra, et iudicasse. Hoc amici censeo, et admonere
 potius quam laudare. Quod ad Notas, de uxore, omnino mutandum est,
 et iam ante sic censebam ob tuam quoque caussam, et nequis hoc ad
 5 illam. De parente optimae memoriae, absit ut in eum sim ingratus cui
 vitam et mea debeo: sed quod est *manu promptus* talis quidem nil nisi
 laudem sonat, et *strenuum* ac militarem fuisse. De *patrimonio attrito*,
 utinam aut res alia, aut ne nimis nota esset! Non omnia dico, quae
 Bruxella com(m)eminit: et honorem merito manibus defuncti praesto.
- 10 Sed quid mali rem dicere, ubi vera narranda sunt? Et praesertim cum
 patrimonium suum non flagitia, sed *per comitatem*, ut dixi, et nimiam
 bonitatem iverit minutum. Neque novum neque rarum apud maiores
 melioresque est. De *Musica*, scio multis mirum visum iri: sed ita res
 fuit, a nostra semper abhorruí, et nec si conarer potui me dare. Leve
 15 hoc est, videbo tamen, sicut et alia, in ipsa correctione. Sed heus de
 magistro qui me *genibus imponebat*, quid opus obsecro nominare? An
 quia res tanta est? an quia notum censes ludimagistrum elementarium?
 Hieronymo ei nomen erat, et bonus sacerdos audiebat: nec ultra ego
 aut alii opinor, sciunt. Tales cum pereunt, pereunt. Ista hactenus. Fra-
 20 tri tuo tua verba scripsi, et hic habes; alia ad filium tuum, de typogra-
 phicis. Vale, vir amicissime. Lovanii, VI Kal(endas) Mart(ias) MDCII.

Adres: D. Moreto.

58.

J. Lipsius groet Jan Moretus.

Ik ben dankbaar, dat gij ons werk gelezen en beoordeeld hebt. Dit is, meen ik, de rol van een vriend, alsook eerder raad te geven dan te loven. Wat de nota's betreft: het stuk over mijn vrouw moet helemaal veranderd worden; dat dacht ik al vroeger, ook om uwentwil, en tevens vreesde ik dat men haar dit zou overbrengen. Over mijn vader zaliger gedachtenis, ver van mij dat ik zou willen ondankbaar zijn tegenover de man, aan wie ik mijn leven en bezittingen te danken heb: maar waar het er over gaat, dat hij *energiek* was, dat strekt alleen maar tot eer van zo'n man, en bedoelt dat hij *flink* was en krijgshaftig. Wat het *verminderd familiebezit* betreft, mocht het anders of minder bekend geweest zijn! Ik zeg niet alles, wat men zich te Brussel nog herinnert: en ik toon gepaste eerbied voor de herinnering van de overledene. Maar welk kwaad is het de zaak te vermelden, als de waarheid moet verteld worden? En vooral daar zijn bezittingen niet door slechte daden, maar door hulpvaardigheid, zoals ik zei, en door te grote goedheid werden verminderd. Dit is niet nieuw of zeldzaam, ook niet bij groteren en beteren. Wat de *muziek* betreft, ik weet, dat dit velen zal verwonderen, maar zó was nu eenmaal de zaak: ik heb onze muziek altijd vreselijk gevonden, en ook als ik beproefde, zou ik er mij niet kun-

nen aan geven. Het is een kleinigheid, maar ik zal toch eens zien, zoals ook voor andere dingen, bij de correctie. Maar hoor eens, over die schoolmeester, die mij *op zijn knieën zette*: waarom, vraag ik u, zou ik zijn naam moeten opgeven? Omdat het zo'n grote zaak is? Of omdat gij denkt, dat iemand een schoolmeester die 't alfabet aanleert zou kennen? Hij heette *Hieronymus* en hij stond bekend als een goed priester; iets meer weten noch ik, noch anderen, meen ik? Als zulke mensen sterven, dan zijn ze dood. Zover voor deze dingen. Aan uw broeder heb ik uw woorden geschreven en hier hebt gij ze; ik schrijf afzonderlijk aan uw zoon over drukkersaangelegenheden. Waarwel, mijn beste vriend. Leuven, 24 februari 1602. Aan de heer Moretus.

69. AAN JAN MORETUS.
p. 557-558. Leuven, 15 juli 1602.

- 1 J. Lipsius Jo. Moreto S(alutem) D(icit).
Litteris tuis illuc me invitas, si forte discrimen grandius aut propius
appareat et gratiam pro affectu habeo, iudicium paene accuso. Quid
censes? timere hic nos? leones sumus: et maxime tam grandi exercitu
5 nostro vicino, et hoste consilii sui parum etiam certo. Ante biduum
castra moverat, et abire nunciabatur, statim rediit sed ut iterum abiret.
Elicere nostros voluerit, an suis qui adventabant se iungere, certum non-
dum habemus, utraque fama hic vagatur. Nunc tamen adfirmant serio
discessisse Beringam versus et Campaniae nostrae illum tractum. A solo
10 illo haud magnus metus est: de Gallis alii nussant, quos et Caleti fre-
quentes iam esse narratur. Deus ista diriget, et publicum regimen ei
permittamus. Intellexi ante biduum a cognato meo Grevio te librorum
adfatum misisse cognatulo meo, vel stimulum vel instrumentum studio-
rum. Gratias habeo, et Deum precor, crescat ille et ad bona atque ho-
15 nesta se donet, patriae et nobis praesidium aut decus. Suave mihi esset
talem relinquere, animi et artium magis quam opum heredem. De nos-
tro Lampugnano quaeri in Italia iusseram: renunciant: nusquam com-
parere aut erui, etsi familia tamen est Mediolanensis. Quisquis tamen,
verus an larvatus, vivus an mortuus, hoc a me habeat, vel aliis non
20 temere incurrendi documentum. Saluto tuam et tuos, et nos etiam in
caloribus istis satis co(m)modi, certe salvi. Lovanii. Idibus Juliis
MDCII.

Adres: A Monsieur
Monsieur Mourentorff
marchandt libraire et
imprimeur a Anvers
Inden gulden passer

69.

J. Lipsius groet Jan Moretus.
Gij nodigt mij in uw brief naar Antwerpen uit, indien er soms een groter

of imminenter gevaar zou ontstaan. Ik dank u voor uw genegenheid maar uw oordeel moet ik haast laken. Wat meent gij? Dat wij bang zijn? Wij zijn leeuwen: en vooral omdat een zo groot leger van de onzen in de buurt is en de vijand zo weinig zeker schijnt van zijn plannen. Twee dagen geleden had hij het kamp opgebroken en men meldde dat hij vertrokken was, dadelijk kwam hij terug, maar om weer weg te gaan. Wij zijn niet zeker of hij de onzen wilde buitenlokken, of zich voegen bij de zijnen, die in aantocht waren; beide geruchten doen hier de ronde. Nu nochtans wordt met zekerheid gemeld, dat hij weggegaan is in de richting van Beringen en van gindse streek in onze Kempen. Van deze alleen dreigt ons geen grote vrees, maar anderen trekken zich terug uit Frankrijk en er wordt verteld, dat zij reeds talrijk zijn te Calais. Laat God alles regelen en laten wij hem de openbare zaak in handen geven. Ik heb twee dagen geleden van mijn zwager Grevius vernomen, dat gij een groot aantal boeken aan mijn neefje gezonden hebt, als prikkel of als hulp bij zijn studies. Ik dank u en ik bid God, dat de jongen moge opgroeien en zich tot het goede en het eerlijke zou wenden, voor het vaderland en voor ons een hulp en een sieraad. Het zou aangenaam voor mij zijn hem zo achter te laten, meer een erfgenaam van mijn geest en kundigheden dan van mijn bezittingen. Ik had in Italië navraag laten doen naar onze Lampugnans: zij berichten mij terug, dat hij nergens verschijnt of opgediept kan worden, hoewel er te Milaan zo'n familie bestaat. Wie hij ook is, echt of fiktief, dood of levend, van mij moge hij dit antwoord bekomen, ook als een les om niet roekeloos anderen aan te vallen. Ik groet uw vrouw en uw familie, en wij voelen ons bij deze hitte betrekkelijk zonder hinder, voorzeker in veiligheid. Te Leuven, 15 juli 1602.

Aan de heer Mourentorff, etc.

70. AAN JAN MORETUS

p. 561. Leuven, 11 augustus 1602.

1 J. Lipsius Jo. Moreto S(alutem D(icit)).

Spero vos incolumes redisse, etsi uxorem concussam fuisse audio et doleo, sed item revaluisse. Vides autem? Lovanium, et nostra ibi frugalitas hoc non facit. Bruxella culpanda est. Ad nos, ad nos saepius.

5 A Duce Arschotano heri munus accepi plane regium, Torquem aureum cum eius imagine, item Grijphum grandem inauratum, vix manu tollendum. A biennio aut quadriennio lucubratu(n)culae meae aliae nec assem pepererunt.

Exemplaria illinc velim te dare istis:

4 D(ominis) Consulibus

- + D. Schottio pensionario
- + D. Robbiani
- + D. Viviono
- + D. Miraeo

2 P. Rectori Societ(atis) et P. Schotto

- + D. Rokockxio
- + D. Baronio Filio

+ D. Sweertio

+ D. Carolo Hovio

Si aliquem plane notum omisi, supple, et nos ama, et vale. Lovanii, III Idus Sextil(es) 1602. Tuam et tuos saluto.

L(itteras) ad Casaubonu(m), cum libro adiu(n)cto velim tuto mitti.

In een andere hand bijgevoegd: 1 D. Van Etten

1 D. Bochio

Adres: Ornatis(sim)o viro

D. Joanni Moreto

Typographo

Antverpia(m)

70.

J. Lipsius groet Jan Moretus.

Ik hoop, dat gij allen ongedeerd thuisgekomen zijt, hoewel ik hoor, dat uw vrouw erg ongesteld geweest is, wat mij leed berokkent, maar dat zij weer genezen is. Ziet gij wel? Leuven en onze matigheid doen zoiets niet aan. Het is op Brussel, dat de schuld moet geschoven worden. Komt naar ons, komt vaker naar ons. Van de hertog van Aarschot heb ik gisteren een waarlijk koninklijk geschenk ontvangen. Een gouden halssnoer met zijn beeltenis, ook een prachtige vergulde griffoen, die nauwelijks met de hand kan opgetild worden. Reeds twee of vier jaar lang hebben mijn andere werkjes geen duit opgebracht.

Ik zou willen, dat gij te Antwerpen aan de volgende personen een exemplaar zoudt geven:

4 aan de Heren van de Raad

1 aan de Heer Schottius, de pensionaris

1 aan de Heer Robiani

1 aan de Heer Vivionus

1 aan de Heer Miraeus

2 aan Pater Rector van de S.J. en aan Pater Schottus

1 aan de Heer Rokockx

1 aan de Heer Baronius, zoon

1 aan de Heer Sweertius

1 aan de Heer Carolus Hovius.

Indien ik iemand, die welbekend is, vergeten ben, voeg hem er dan bij, als het u belieft, en stel het wel. Leuven, 11 augustus 1602. Ik groet uw vrouw en uw familie.

Ik verzoek u de brief aan Casaubonus, met het bijgevoegde boek, op veilige wijze te willen verzenden.

Aan de doorluchtige heer Johannes Moretus, drukker te Antwerpen.

71. AAN JAN MORETUS.

j. 565-566. Leuven, 8 september 1602.

1 J. Lipsius Jo. Moreto S(alutem) D(icit).

Itane filiam tuam abiisse? abiit. Dolorem vobis dedisse? dedit. Ferenda

tamen haec sunt mi amice, ut omnia quae divinitus immittuntur, et Aeternae illi legi serio subiicienda haec voluntas. Nemo hominum eripuit, non vis alia aut casus; ille tantum, cum quo nec pugnes, nec iuste de eo quaerere. Jus suum tenet in dando, et adimendo. Plures liberos habes, sed in iis quoque Fatum idem potest polletque: utere tamen et fruire (longum spero) dum indulget. Habe, ut amissurus: amiseris, tanquam habeas. Quomodo? Suavi memoria retinendi sunt, et hoc ipsum quod fruiti sumus in lucro et beneficio ponendum. Ingratus ille, qui praeteritorum oblitus, praesentia tantum cogitat aut futura. Imo, quod philosophi dicebant, certissima illa voluptas est, quae fuit. Amplius mi Morete. Deus sine solatio te non reliquit: non fuit tibi unica. Ut igitur tunicam si amisisses, aliam sumeres et te ea tegeres: hoc nunc fac: pro filia erepta una aliam substitue, imo et filios, et certam iam posteritatem nepotes. Amabas quae periit, sed et habes quos ames. Itaque ut concludam, dolere tibi licet (quis parenti abnuat?) maerere non licet; lacrimare, sed non plorare. Inter exempla roboris, unum Plantinum tuum meumque cogita: quem ego in eiusmodi casibus non fortis solum, sed paene durum vidi *ᾠσεὶ κέρασ ἡε σίδηρον*. Imitare, tuam solare: quod et ego conatus sum epistolio adiuncto. Lovanii, VI Idus Sept(embris) MDCII¹.
Aula hic fuit, Praeses Richardotus in mea domo.

Adres²: Clar(issi)mo et prudent(issi)mo
Viro
D. Joanni Moreto
Typographo Celeberrimo etc.

71.

J. Lipsius groet Jan Moretus.

Uw dochter is dus overleden? ja, zij is overleden. Dat heeft u allen verdriet gedaan? Ja, dat heeft verdriet gedaan. Maar toch moeten zulke tegenslagen gedragen worden, mijn vriend, zoals alles, dat door God gezonden wordt, en onze wil moet zich aan deze eeuwige wet onderwerpen. Geen mens heeft u haar ontnomen, geen andere kracht, geen ander feit, maar hij, met wie gij u niet kunt meten, bij wie gij u niet met recht kunt beklagen. Hij heeft een eigen recht in het geven en ontnemen. Gij hebt meer kinderen, maar ook over hen heeft het Lot dezelfde macht; gebruik ze en beleaf voldoening aan hen (nog lang, hoop ik), zolang hij het toelaat. Bezit ze, alsof gij ze gaat verliezen, hebt gij ze verloren, beschouw het alsof gij ze nog hadt. Hoezo? bewaar er een zoete herinnering aan en het feit-zelf, de voldoening ervan gehad te hebben, moeten wij als winst en weldaad aanzien. Ondankbaar is hij, die, vergeten zijnde wat voorbij is, alleen aan het tegenwoordige en de toekomst denkt. Immers, zoals de filosofen zegden, de zekerste lust is deze, welke voorbij is. Meer nog, mijn waarde

(1) eigenhandig door Lipsius geschreven, maar niet getekend.

(2) Van een andere hand.

Moretus. God heeft u niet zonder troost achtergelaten: zij was niet uw enig kind. Zoals gij, indien gij een kleed verloren hadt, een ander zoudt nemen en u ermee zoudt bedekken; doe zo ook nu, stel in de plaats van de dochter, die u ontnomen is een andere, ja ook uw zonen en een reeds verzekerde nakomelingschap van kleinkinderen. Gij hielt van haar, die gestorven is; maar er blijven u kinderen over, om van te houden. Ik eindig aldus, het past u verdriet te hebben (wie zou dat niet toestaan aan een vader) maar niet te treuren; te wenen, maar niet in tranen te vergaan. Denk, behalve aan andere voorbeelden van zielesterkte, aan uw en mijn uitzonderlijke Plantin, die ik in dergelijke gevallen niet slechts dapper, maar bijna hard gezien heb „als hoorn of ijzer”. Volg hem na, troost uw vrouw: wat ook ik beproefd heb in het bijgevoegde briefje. Leuven, 8 september 1602.

Het Hof was hier, President Richardot namelijk logeerde in mijn huis.

Aan de doorluchtige en zeergeleerde heer Johannes Moretus, befaamd drukker etc.

72. AAN MARTINA MORETUS-PLANTIN.

p. 567-570. Leuven, 8 september 1602¹,

Eersaeme en(de) bemiede Jouffrow,

Ick hebbe met droefheyt verstaen, vuyt de brieven van uw sone Balthazar, het overleden van Adriana uwe dochter.

Ende is mij geweest een onverwachte tijdinge aengesien som(m)ige weecken te voren sij hier bij ons wel te passe en(de) kloeck geweest was. Ick en twijffel niet het is een swaericheyt (die naeture naegesien) voor u.l. die haer moeder waert, en(de) troost en(de) behulp van haer daegelyckx hadt en(de) noch meer waert verwachtende. Maer wildt gij mede den loop der Naetueren insien, en is gheen wtsonderinghe, t' ghebeurt die en(de) die daegelyckx, en(de) den oppersten Heere die u die selve gegeven heeft, heeft oick behouden het recht ende macht die t'eysschen ende wederom tot hem te trecken. Ick segge tot hem te trecken, en(de) dat moet u.l. troosten. Sij heeft die werelt en(de) alle troubles verlaeten en(de) is nu (alsoo wij hopen) in het suyver licht en(de) vrede, daer geen quellinge oft verstooringe en kan komen. Dit moet u.l. denken, en(de) mede voor oogen houen, die STANTVASTICHEYDT van haeren vaeder (saeliger) die in sulcken dingen en(de) voorcompsten een bijzonder exempel van starckheydt en(de) wijsheydt altydt heeft gegeven. Gelijck een klipje in de zee staedt vast tegen allen tempeesten en(de) golven, alsoo was hij tegen allen wuijtwendige saecken en(de) aenkomen. Wildt dat bedencken: gij sijdt PLANTYNS dochter, ende oudtste dochter: schickt u naer sijn exempel, ende naer den wille des Heeren diet alles regeert. Ick hope u.l. sal dat doen, en(de) in een teer lichaam eenen grooten moedt toonen, oick tot stichtinge van die andere. Ghij hebt noch kinderen die u dienst en(de) genuecht moogen bewijsen: den Heere die wildse u bewaeren, en(de) uwen troost aen die selve geven. Ick bidde u.l. dat te doene, en(de) die oogen en(de)

(1) De eerste bladzijde is gans verkleurd en zeer moeilijk te lezen.

gedachten te trecken van de geene die nu saelich is, en(de) de selve te keren tot die bij u daegelijckx sijn, en(de) noch ander steunsels, als neven en(de) nichten, mogen geven. Voirts beminde Jouffrow, soo bedanckt u.l. mijn vrouwe sonderlick van de Tourtpan(n)en die u.l. haer niet alleen gesonden, maer geschoncken, teegen haer meijninge, en(de) bekendt gehouden aen u te sijne, en(de) die beleeftheijdt, met gelegentheijdt, te verdienen oft immers te bekennen. Godt gaeve dat den tijdt toeliete altemals bijden anderen te komen, ick soude meijnen, iae betrouwen, wij souden in vrientschap en(de) vrolicheydt met malckanderen verkeeren, d'welck so te wenschen maer is als te hopen. Eersaeme en(de) beminde Jouffrow sal u.l. den oppersten beveelen, biddende hij uwen trooster sij, ende oick waerder voor de reste van u kinderen, uwen lieven man, en(de) heele familie. Tot Loven, deesen 8en Septe(m)ber 1602.

U.l.

dienstwilligen vriendt en(de) gants toegedaen
J. Lipsius.

Mijn huijsvrouw gebiedt haer zeer tot u.l. en(de) uwen man.

Adres: Eersaeme en(de)
voorsienige Jouffrow Moretus
mijn beminde vriendin(n)e
tot
Antwerpen

90. AAN JAN MORETUS.

p. 625. Leuven, 9 maart 1603.

1 Quos vides, mi Morete, serio com(m)endo. Nobilis Gallus est, hic aliquamdiu studiosus cum Paedagogo et famulo: com(m)endatur mihi ab interioribus Lutetiae amicis ubi patrem in auctoritate habet, Praesidem Aerarii Regii. Fave et typographiam tuam, et siquid aliud sine i(n)-
5 com(m)odo potes, ostende. Gratum mihi feceris, et istis, quis scit an in occasione agnituris? *Montes stant*, aiunt Itali, *homines sibi obviant*, et mutui auxilii egent. Vale vir amice. Lovanii 9 Martij, 1603.

Tuus ex a(n)i(m)o
J. Lipsius.

Adres: A Monsieur
Mons(ieu)r Moretus a
Anvers
Par amij

90.

De heren, die gij ziet, mijn waarde Moretus, beveel ik u ten zeerste aan. Het is een Fransman van adel, die hier een tijdje gestudeerd heeft, met zijn leermeester en zijn knecht: hij wordt mij aanbevolen door intieme vrienden uit Parijs, waar zijn vader een officiële rang bekleedt, President van de Koninklijke Munt. Ontvang hem goed en toon hem uw drukkerij en

Handwritten text in a cursive script, likely Latin or Dutch, covering the majority of the page. The text is dense and difficult to decipher due to the handwriting and image quality. Some words are partially legible, such as "STANTVASTICHEIT" and "Plantijn".

Lipsius' brief aan Martina Moretus-Plantin.

62) adams te loom, ink poëse
wijn, de behuizing, wij poëse
vriantloos te vreesloos en vreesloos
vreesloos, g'wacht de te vreesloos
als te loom. Expone te loom
jeuffrore te vreesloos de oomloos
loomloos, oomloos te vreesloos te vreesloos
ink oomloos vreesloos de vreesloos te vreesloos
vreesloos loomloos te vreesloos familie
te loom, vreesloos de vreesloos. 182.

V. e.

die vreesloos vreesloos
te vreesloos vreesloos

f. vreesloos.

te vreesloos

te vreesloos vreesloos vreesloos
te vreesloos te vreesloos te vreesloos
te vreesloos

der f... 5
...
Luffen ...
...
...

Antw...

3

alles, wat gij zonder moeite kunt tonen. Gij zult er mij een dienst mee bewijzen en ook aan hen, die, wie weet bij welke gelegenheid, het nog zullen erkennen. *Bergen blijven staan*, zeggen de Italianen, *maar mensen ontmoeten elkander*, en zij hebben elkaars hulp nodig. Vaarwel, mijn vriend. Leuven, 9 maart 1603.

Van harte de uwe,
J. Lipsius.

Aan de heer Moretus te Antwerpen. Alover een vriend.

100. AAN JAN MORETUS
p. 651. Leuven, 28 juni 1603.

1 J. Lipsius Jo. Moreto S(alutem) D(icit).

Venit ad vos amicus meus ex Hispania Tribaldus Toletus, vir doctissimus. Si meum opusculum DE VESTA absolutum sit, velis illi dono dare, meo nomine. Alios libros a te vult emptos. Quaeso libenter eum 5 vide et mea caussa fave. Lovanii, IIII Kal(endas) Jul(ias) MDCIII.

Adres: D. Jo. Moreto,
Typographo
Antverpiae

100.

Een Spaanse vriend van mij, Tribaldus van Toledo, een zeer geleerd man, komt naar u toe. Indien mijn werkje De Vesta af is, wil het hem, uit mijn naam, schenken. Hij wil andere boeken bij u kopen. Ik verzoek u hem welwillend en tegemoetkomend te ontvangen, omwille van mij. Leuven, 28 juni 1603.

Aan de heer Jo. Moretus, drukker te Antwerpen.

110. AAN JAN MORETUS.
p. 671. Leuven, 22 september 1603.

1 Vir amicissime. Nihil equidem tale de filio sciebam aut suspicabar, et caussam discessus soli levitati et solitae adtribuebam. Doleo vos in illum adfligi, te dico et matrem: nam parentum adfectus notos habeo, etsi usu non compertos. Quid tamen hic suadeam? Emendationem plenam 5 frustra exspectatur, vitium naturae et defectus ingenii est: paenitentia potest adesse, et credo iam adest, sed mores vereor redibunt. Itaque prorsus e re non est, esse eum ultra domi vestrae. Hoc cavete, nec quisquam persuadeat, si quietem et serenitatem aliquam vultis: neque ipsi expedit ibi esse, Foris igitur. Ubi? ita ne Deus nescio, quia nec ipse (nisi vi 10 adactus) nusquam firmiter aut diu subsistet. Novi ingenium. Si expensae non essent metuendae et hic quoque non desiperet, praestaret illum peregrinari vel procul a patria, donec Deus aliam mentem illi daret. In sermone plura si Deus volet: interim nihil mali aliquamdiu Lovanii eum esse praesertim apud talem, cui pecuniae non multum dabis, et in

15 lucro pones, si nihil petat. Namque quod aegre solvet, debet. Filius apud me omnia dissimulavit et tamquam in bona gratia vestra huc venisset. Ego item dissimulabo me scire quidquam, donec aliter tibi videbitur. Etsi scire me aut admonere, quo fructu fiet? Cras mane Bruxellam eo, et caussam ad filium scripsi. Vale vir amicissime. Lovanii, 22 Septem-
20 br(is) 1603.

Addictissimus J. Lipsius.

Filium a triduo non vidi, tunc apud me pransus postremo fuit.

Adres: A Monsieur
Monsieur Mourentorff
marchandt imprimeur et
libraire
a Anvers
Plantijns winckel

110

Mijn beste vriend, zoiets wist ik niet over uw zoon, noch vermoedde ik het en ik schreef de oorzaak van zijn vertrek alleen toe aan zijn gewone wispelturigheid. Het doet mij verdriet, dat gij om hem moet lijden, ik bedoel u en zijn moeder, want ik ken de gevoelens van ouders, hoewel ik ze niet uit ervaring heb leren kennen. Wat moet ik hier nu als raad geven? Een volledige genezing is niet te verwachten, het is een tekort van de natuur en een versagen van de geest: er kan berouw zijn en ik meen, dat dit er nu reeds is; maar ik vrees, dat hij in zijn oude gedragingen zal hervallen. Daarom is het helemaal niet nuttig, dat hij voortaan nog in uw huis zou zijn. Let daar op en dat niemand u daartoe overhale, indien gij rust en kalmte wenst; en het helpt hem ook niet bij u te zijn. Hij moet dus elders verblijven. Waar? dat weet ik verduiveld niet, omdat hij uit zichzelf (tenzij hij ertoe gedwongen wordt) nergens standvastig of lang zal blijven. Ik ken zijn geestesgesteldheid. Indien gij de uitgaven niet moest vrezen en hij hier ook niet ziek van geest zou zijn, dan zou het beste voor hem zijn te reizen, zelfs ver van huis, tot God hem een andere geestesgesteldheid zou geven. Meer mondeling, indien God het wil: ondertussen kan het voor hem niet slecht zijn een tijdje te Leuven te verblijven, vooral bij zo'n man, aan wie gij niet veel geld zult geven en gij kunt het als winst boeken, indien hij niets zou vragen. Want hijzelf blijft schuldig, wat hij niet graag betaalt. Uw zoon heeft mij alles verborgen gehouden en gedaan alsof hij met uw goedvinden naar hier gekomen was. Ik zal ook doen, alsof ik niets wist, tot gij er anders over oordeelt. Welk voordeel kan het evenwel opleveren, dat ik het weet of dat ik hem raad geef? Morgenvroeg reis ik naar Brussel, de reden heb ik aan uw zoon geschreven. Groet, beste vriend. Leuven, 22 september 1603.

Uw toegenegen
J. Lipsius.

Ik heb uw zoon sinds drie dagen niet gezien; toen heeft hij bij mij gegeten en was hij hier voor het laatst.
Aan de heer Mourentorff, etc.

114. AAN JAN MORETUS.
p. 681. Leuven, 28 oktober 1603.

1 S(alutem) P(lurimam). Exspecto nostrum Balthazarem ideoque haud multa scribam, cum ipso adfatim acturus. Veniat, antequam hiems tota adveniat, antequam miles noster (nam castra moveri audio, vel solvi) antequam et praedo hostilis aliquid turbet. Hospitium scit apud me sibi
5 esse, et veto praetereat; solus sum, et libens excipiam ac fruar. Filius alter iam advenerit, quem opto tuo nostroque voto esse. Vale cum tua mi Morete. Lovanii, V Kal(endas) Novembr(es) 1603.

Addictissimus J. Lipsius.

Adres: A Monsieur
Monsieur Mourentorff
marchandt libraire et
imprimeur a Anvers
Plantijns winckel

114.

Vele groeten. Ik verwacht onze Balthazar en daarom zal ik niet veel schrijven, daar ik met hemzelf alles mondeling zal afhandelen. Dat hij kome, vóór de winter helemaal aankomt, vóór onze soldaat (want ik hoor, dat het kamp zal opgebroken worden ofwel opgeheven), en ook vóór die rover van een vijand het in de war schopt. Hij weet, dat er bij mij gastvrijheid voor hem is en ik verbied, dat hij mijn huis voorbij gaat: ik ben alleen en ik zal hem graag opnemen en van zijn aanwezigheid genieten. Uw andere zoon zal reeds aangekomen zijn, ik hoop, zoals gij en wij hem wensen. Vaarwel, gij en uw vrouw, mijn waarde Moretus. Leuven, 28 oktober 1603.

Uw toegenegen
J. Lipsius

Aan de heer Mourentorff, etc.

121. AAN JAN MORETUS.
p. 699. Leuven, 6 februari 1604.

1 J. Lipsius Joanni Moreto S(alutem) D(icit).
Fallo ego vos iam saepius, sed ipse falsus. Plagula illa mea in tibia non coit, et interior etiam invaletudo accessit, quam haec quies et perpetua sessio mihi gignit. Itaque de adventu meo nihil iam certi promitto,
5 praeter cupere et velle; cetera sunt in Dei manu. Mea o(m)nia parata sunt, quando vultis, mittam, et consilia de edendo aut directionem scribam. Vale, mi amice, et hac nocte pessime equidem habui. Lovanii, postrid(ie) Nonas Febr(uarias) MDCIIII.
Balthazar noster salvebit, et folia mittet, donec me videat. Quod for-

10 tasse opinione citius, fortasse et tardius fiet. Nisi tamen intra triduum aut quadriduum convalesco, melius differre iter in Quadragesimam, et auram meliorem.

Adres (p. 702)¹: Ornatiss(im)o et prudentiss(im)o Viro
D. Joanni Moreto
Typographo
Antverpiae
Plantijns winckel

121.

J. Lipsius groet Jan Moretus.

Ik heb u reeds verschillende malen ontgoocheld, maar ik werd ook zelf teleurgesteld. Deze wonde aan mijn scheenbeen wil niet dichtgaan en er komt nu een interne kwaal bij, die door deze rust en het eeuwige stilzitten voortgebracht wordt. Zo kan ik over mijn komst niets zekers beloven, behalve dat ik het wens en wil; de rest is in de hand van God. Ik heb alles klaar, wanneer gij het wilt, zal ik het zenden en zal ik mijn raadgevingen en mijn zienswijze voor de uitgave schrijven. Vaarwel, mijn vriend, ook deze nacht was ik er zeer slecht aan toe. Leuven, 6 februari 1604.

Moge onze Balthazar het goed stellen, en dat hij de bladen maar zendt, tot hij mij ziet. Wat misschien vroeger, misschien ook later dan ik denk zal gebeuren. Evenwel, zo ik niet binnen de drie of vier dagen herstel, is het beter de reis uit te stellen tot de Zondag na Aswoensdag en beter weder. Aan de doorluchtige en zeer wijze man, heer Jan Moretus, drukker te Antwerpen, Plantijns winckel.

123. AAN JAN MORETUS.

p. 705. Leuven, 2 maart 1604.

1 S(alutem) P(lurimam). Video libros nostros finem spectare, rogo igitur compingi exemplaria *Manuductionis* 13. aut 14. iubere, et unum eximium pro Comite Stabuli, in serico, aut ut iudicabis convenire. Haec cuncta primo tempore optem, quia ipsum videmur hic exspectare: certe
5 dixit venturum. *Physiologiae* non est opus tam multis, sufficient *decem* ligata, et unum item sericeum. Haec nostra: est aliud negotium serio mihi commendatum a Societ(at)is Patribus in re, in qua te suffragium habere dicunt. Est in hac urbe *Cornelius Daniels*, J(uris) U(triusque)
Licentiatus, qui Advocatum aliquando egit, transfert domicilium Ant-
10 verpiam et vellet allegi inter Scabinos. Plures habet in collegio vestro fautores, et ideo caute agendum est. nam et suffragium tuum observabitur: et constet saltem me scripsisse. Ego hic per dies decem mulierculas habui, Viduam Breugelii et Bernartii, et neptem meam, in su(m)ma Saturnalia agitavimus: etiam hostes, ut audimus, sed alia et quae exci-

(1) Van een andere hand.

15 tare nos debeant e so(m)no. Vale, Vir amiciss(im)e, cum Tua. Lovanii
postrid(ie) Kalend(as) Mart(ias) 1604.

J. Lipsius, tuus.

p. 708: *Adres*: Ornatiss(im)o et prud(entisi)mo viro
D. Joanni Moreto
Typographo.

123.

Vele groeten. Ik zie dat onze boeken bijna klaar zijn, en ik verzoek u van de „Manuductio” dertien of veertien exemplaren te laten inbinden, en een zeer mooie voor de Maarschalk, in zijde, of zoals gij zult aanduiden, dat het past. Dit zou ik alles zo vlug mogelijk willen hebben, omdat wij, naar het schijnt, hemzelf mogen verwachten: hij zegde, dat hij zeker zou komen. Van de „Physiologia” zijn er niet zoveel nodig, tien gebonden zullen volstaan en ook één in zijde. Tot zover onze zaken: er is een andere aangelegenheid, mij ernstig aanbevolen door de Paters van de S.J., in een geval, waarvan zij zeggen, dat ook gij er stem in hebt. Er is in deze stad een zekere Cornelius Daniels, licentiaat in beide rechten, die een tijd lang advocaat was en nu te Antwerpen wil gaan wonen en onder de schepenen zou willen gekozen worden. Hij heeft meerdere begunstigers in uw raad en daarom moet er voorzichtig gehandeld worden. Want ook op uw stem zal gelet worden: en dat het tenminste blijken moge, dat ik u geschreven heb. Ik heb hier tien dagen een vrouwenkransje gehad; de weduwe van Bruegel, en die van Bernartius en mijn nichtje waren hier, kortom, wij hebben Vastenavond gevierd; de vijand ook, zoals wij hoorden, maar anders, en wel zo dat het ons uit onze slaap zou moeten opwekken. Vaarwel, mijn beste vriend, met uw vrouw. Leuven, 2 maart 1604.

Uw J. Lipsius.

Aan de doorluchtige en zeer wijze heer Jan Moretus, drukker.

125. AAN MAXIMILIEN DE VIGNACOURT.

p. 711. Leuven, 7 juni 1604.

- 1 J. Lipsius Maximiliano Vignacurtio V(iro) N(obili) S(alutem) D(icit). Litteras tuas, cum Antverpia rediissem, repperi sed redii languidus semiaeger, uti et iveram: atque haec iusta caussa brevioris scriptionis. Nam a gravissimi nuper morbi ictu vix et aegre possum me recipere,
- 5 et officia quae soleo, usurpare. Intellexi seriem vitae et actionum tuarum, atque in iis molestias et taedia; sed quod te solari debet, virtutem ubique et pietatem intermixtam. Externa ista omnia si vides, mi Vignacurti, brevia, fugacia et peritura sunt: manent manebuntque animi bona, quae sola iusti sibi vindicant hoc nomen. Quod autem hic remedium aliquod malis aut fluctibus tuis quaeris; nescio an hoc statu rerum
- 10 aliquid efficies, neque opus est me dicere quae vides. Deum rogo digna te tibi dare, et animum, ut hactenus, in virtute constantem. Lovanii, VII Idus Jun(ias) 1604.

p. 713: *Adres: Nobili Viro*
 D. Maximiliano Vignacurtio
 Bruxellae.

125.

J. Lipsius groet de edele heer Maximilianus Vignacurtius. Ik vond uw brief, toen ik uit Antwerpen terugkwam, maar ik kwam zwak terug, half ziek, zoals ik gegaan was: en dit is dan ook de ware reden van de bondigheid van mijn brief. Want van de slag van een recente, zeer zware ziekte kan ik mij amper en moeilijk herstellen en ik kan nauwelijks mijn verplichtingen nakomen, zoals ik het gewend ben. Ik ken de gang van uw leven en van uw daden en de moeilijkheden en verveling, die er mee gepaard gaan; echter ook dat standvastigheid en godsvrucht er een deel van zijn, en dat moet u een troost zijn. Indien gij al deze uiterlijkheden beschouwt, mijn waarde Vignacurtius, dan zijn ze toch maar kort, vluchtig en vergankelijk; de goederen van de ziel daarentegen blijven en zullen blijven, de enige die bij de rechtschapene deze naam van „goederen” voor zich kunnen opeisen. Waar gij echter hier een heelmiddel tegen uw kwalen en wederwaardigheden zoekt, ik weet niet of gij in deze stand van zaken iets zult bereiken en het is niet nodig, dat ik u zeg, wat gij zelf ziet. Ik vraag God u dingen te geven, die u waardig zijn en een ziel, zoals tot nogtoe, standvastig in de deugd. Te Leuven, 7 juni 1604.
 Aan de Weledele Heer Maximiliaan Vignacurtius te Brussel.

129. AAN BALTHAZAR MORETUS¹,
 p. 723-724. Leuven, 5 februari 1605.

- 1 J(ustus) Lipsius Balthasari Moreto Suo S(alutem) P(lurimam) D(icit).
 Legi tuas, et Amice illius, litteras et in utrisque aliquid sum miratus.
 In tuis, quod aegre et velut retractans hoc ad me deferres, tamquam
 triste: in illius, quod ut rem seriam habuit, et a tali auctore (Scalige-
 5 rum dico), quem constat mihi non esse. Noli autem tu, mi Morete, si
 meum affectum vis scire, et eundem induere, haec talia nisi risu exci-
 pere: et quid aliud merentur? Sunt Epigrammatia, leviora non Pen-
 na mea, quam carpunt, sed pluma et addo, sunt inscita, sine sale aut
 Venere; ac meum nomen tolle, nemo leget. O digna, quibus ille auctor
 10 inscribatur! quem hactenus amicum meum habui; sed hominem scio, et
 posse mutari. Si facit ob talem caussam (nam privatim nulla est) nae
 ego et affectum tempore, et iudicium muto, quod perhonestum semper
 de illo tuli. Quem scripto eo laesi? Quem vel leviter tetigi? Religionem
 meam aperui: et Nerones iterum sint, qui vetent? Nova sua ferri volunt
 15 et armis id pugnant: nobis non licet vetera asserere, et aevi suffragiis
 atque orbis approbata? Atqui leve et me indignum scriptum est. Si a
 tali affectu carpunt; non veniam, sed gratiam debeo: sed qui credam?

(1) Uitg.: J. Lipsius, *Epistolarum centuria IV miscellanea, nr LX*. De hier voorliggende tekst is een kopij. In de linkerbovenhoek van p. 723 staat het woord *Copia*.

Scio esse in iis locis, qui magno emerint omnem famam veterem me
 decoxisse, et Lipsium inter obliterated, aut damnata nomina esse. Tamen
 20 leve est. Itane? non res talis, nobis qui pie, sancteque de divinis senti-
 mus: non stilus iis ipsis, qui subsannant et illudent. Hoc scriptum, audi
 me, et ipsi intellegant, aevum feret cum aliquot aliis, quae bono generis
 humanae scio me edidisse. Fremat calumnia, et Livor palleat: ego ab
 his talibus famam, imo et gloriam, imo et claritudinem, apud posteros
 25 habebō; et ero, cum omne istorum nomen et factio non erit. Sed de Epi-
 grammatis insulsis, parum est, nec merentur non dicam responderi, ne
 legi quidem, aut certe iterari. Quid si libelli prodeant? et prodibunt, aut
 aevi huius et sectae illius proterviam ignoro. Sed tamen ego eos contem-
 nam, si a talibus et tales sunt, quam versus, quod si gravius aliquid,
 30 et par in arenam venit, dignum cum quo componar, videbo et pro re
 decernam. Pugnare equidem semper refugi: sed ubi opus erit, tam
 virum ostendam quam duobus illis olim aut nuper qui non laetantur
 me provocasse. Palmam de me usque adhuc quis tulit? Neque iactare
 libet sed novi me et alios: et in bona ac utique causa, veniant cum
 35 Hectore Achilles, non subducam. Istae quidem pilae, et velut homines
 faenei, qui nunc in Circum iacti sunt, non valent ad irritandum, qui
 ludibria haec et deliria (ut rem dicam) novi. DA LEONEM. Ne
 ille quidem parvulus lupus, quem nutritimus, me excitat, nisi ut mise-
 rear: et o infelicem! huc petulanti(a)e aut pravitatis gratuit(a)e venis-
 40 se? Nam quid de illo, et parentibus, non bene merui? Batavia tota est
 testis. Ille me ore et manu venerari debebat: et ut ego sileam, sciat
 Adrasteam esse quae videt, et quid si vindicabit? Nolim et vel lae-
 sus amo: tanti apud me esse avus. Sed ad amici litteras, tu illi hunc
 sensum meum scribe, et praesertim de auctore: quem certo reperiet alium
 45 esse. Istae sordes non sunt ab ea Seplasia. Salutem etiam adscribe, et a
 me amorem. DIVAM SICHEMIENSEM iam acceperitis, mittente Oud-
 darto: cudite, ut iterum malis male sit, et vivat honos cultusque illius
 quem omnes pravi (mirum, et certum) ab omni aevo eunt imminutum.
 Heus etiam! quod ille Amicus suadet, ut poetae vestri aliquid meam
 50 vicem reponant: per Deum, ne fiat. Ego mihi sufficio, nec Teucer ille
 sum, qui clypeum desidero Aiakis. Sileamus nunc quidem, et magis
 seria agamus. Vale mi amice. Lovanii, Nonis Februarii, MDCV.

Geen adres.

129.

J. Lipsius groet zijn waarde vriend Balthazar Moretus.

Ik heb uw brief, en die van onze vriend, gelezen en in beide heb ik iets wonderlijks gevonden. In uw brief, omdat gij dit tegen uw zin en bijna tegenstribbelend aan mij schijnt voor te leggen, alsof het een treurig geval was, in de zijne, omdat hij het geval als een ernstige zaak heeft beschouwd en dan nog komend van zulk een auteur (ik bedoel Scaliger), waarvan het voor mij vaststaat, dat hij het niet is. Maar voor wat u betreft, mijn waarde Moretus, indien gij mijn gevoelens wilt kennen en het bijtreden, neem zulke dingen niet anders dan met een lach op: wat verdienen zij anders?

Het zijn epigrammetjes, lichter niet alleen dan mijn pen, die ze hekelen, maar dan een pluim en ik voeg erbij, zij zijn zinloos, zonder zout of gratie; neem mijn naam eruit weg en niemand zal ze nog lezen. O waardige dingen, waarop als auteur de naam prijkt van deze man, die ik tot hiertoe als mijn vriend beschouwde; maar ik weet, dat hij een mens is, en dus kan veranderen. Indien hij het om dergelijke reden doet (want er is geen enkele van persoonlijke aard tussen ons), waarlijk, dan verminder ik mijn gevoel en verander mijn oordeel, dat ik altijd zeer gunstig over hem had. Aan wie heb ik door dit geschrift nadeel berokkend? Wie heb ik zelfs maar lichtelijk geraakt? Ik heb mijn godsdienstige belijdenis bekend gegeven: zouden er nieuwe Nero's moeten zijn, om dit te verbieden? Zij willen hun nieuwigheden ingang doen vinden en strijden ervoor met de wapens. Is het ons dan niet toegelaten het te houden bij het oude, bij datgene dat door de instemming van de eeuwen en van de wereld werd goedgekeurd? Maar toch is het een onbeduidend boekje, mij niet waardig. Indien zij uit zulke beweegredenen hekelen, dan moet ik het hun niet vergeven, maar hun dankbaar zijn, maar hoe moet ik dat geloven? Ik weet, dat er in die plaatsen personen zijn, die er veel zouden voor geven om mijn oude naam volledig te zien tanen en om de naam Lipsius onder de uitgevaagde, veroordeelde te zien verdwijnen. Toch is het een belachelijk boekje. Werkelijk? Zo is de zaak niet voor ons, die vroom en godvruchtig over godsdienstzaken denken: zijzelf kunnen niet schrijven, die zich over die dingen vrolijk maken en er de spot mee drijven. Dit geschrift, hoor wat ik zeg, en mogen ook zij het inzien, zal de tijd trotseren met enkele andere, waarvan ik overtuigd ben, ze voor het welzijn van de mensen te hebben uitgegeven. Laat de Laster beven en de Nijd verbleken, ik zal door dergelijke geschriften faam, ook roem en zelfs vermaardheid bij het nageslacht kennen en ik zal voortbestaan, wanneer hun aller naam en ook hun aanhang zullen uitgewist zijn. Maar nu over die zoutloze epigrammen, ze zijn weinig van tel en zij verdienen niet, ik zeg niet van beantwoord te worden, maar zelfs van gelezen te worden en zeker niet gereproduceerd te worden. En moesten er pamfletten verschijnen? Zij zullen verschijnen, of anders ken ik de onbeschaamdheid van deze tijd en van deze sekte niet. Maar toch zal ik er geen aandacht aan besteden, als zij van zulke mensen afkomstig en van hetzelfde allooï als deze verzen zijn. Treedt er iets ernstigers en van mijn gehalte, iets waarmee ik kan vergeleken worden, in het strijdperk, dan zal ik zien, en een besluit nemen volgens de omstandigheden. Ik heb steeds de strijd ontweken: maar als het nodig is, zal ik mij zozeer een man betonen, zoals destijds of onlangs nog tegenover die twee, voor wie het nog geen pretje is, dat zij mij uitgedaagd hebben. Wie heeft ooit de palm weggedragen na een aanval op mij? Ik wil niet snoeven, maar ik ken mezelf en de anderen en indien het voor een goede, of welke zaak ook is, Achilles en Hector mogen komen, ik zal niet wijken. Maar deze speelballen en stropoppen, als het ware, die thans in het circus geworpen worden, vermogen mij niet te prikkelen, want deze spot en razernij (om de zaak te noemen) ken ik. **VOOR DE LEEUWEN!** Zelfs dit kleine wolfje dat wij opgevoed hebben¹, windt mij niet op, tenzij

(1) Franciscus Raphelengius jr.

om er medelijden mee te hebben; o de ongelukkige! die tot deze graad van onbeschaamdheid of louter verdorvenheid is gekomen! Want hoeveel diensten heb ik aan hem en aan zijn ouders bewezen? Geheel Holland is er getuige van. Hij moest mij met woord en daad eren, en al zwijg ik, hij zal toch weten dat er een *Adrastea* is die toekijkt, en wat, indien zij zich wreekt? Dat zou ik niet willen, en zelfs gekrenkt houd ik van hem: in zo hoog aanzien staat zijn grootvader bij mij. Wat nu de brief van onze vriend betreft: schrijf gij hem, dat dit mijn gevoelens zijn, en vooral over de auteur: hij zal zeker bevinden, dat het iemand anders is. Zulk uitvaagsel komt niet uit die *Zalfstraat*! Zend hem ook een groet van mij en mijn genegenheid. Gij zult al wel een *Diva Sicheimiensis*¹ ontvangen hebben, gezonden door *Oudartus*: druk ze, opdat het opnieuw voor de kwaden een kwelling zou zijn, en opdat de eer en de cultus zou leven van haar, welke alle slechten (verwonderlijk maar waar) van alle tijden gepoogd hebben te schenden. Helaas ook, wat gindse vriend ons aanraadt, dat uw dichters in mijn plaats een wederwoord zouden geven, daarvoor behoeft ons God! Ik kan mijn man staan, ik ben *Teucer* niet en begeer het schild van *Ajax* niet. Laat ons het hierbij houden en ons met ernstiger zaken bezig houden. Vaarwel, mijn vriend. Leuven, 5 februari 1605.

131. AAN FLORENTIUS VAN DER HAER².

p. 729-731. Leuven, 17 juli 1605.

- 1 Rev(eren)de et clar(issi)me Domine.
 Tuas et Legati litteras legi, et illis quoque respondi, ut hic videbis. At tuas caras habui, non solum quia primas, sed quia amice et prudenter scriptas. Duo earum capita prius de excursionem mea Lutetiam, et huic 5 rei stimulos vel incitamenta adfers. Quid tamen opus erat, si valetudo fraena mihi laxaret, cum sponte propendeam, et iamdiu animo illuc adspirem? Sed revera ultimus iste morbus (de quo audisse te video) sic me adflixit et deiecit, ut suscipere longiusculum paullo iter non audeam, vacuus virium, et levi momento fortasse collapsurus. Alioqui Lutetia 10 quomodo me non trahat? Quomodo non ille, qui sic amanter invitavit, et quem tanti facio? Sed et mome(n)tu(m), fateri debeo, tua scriptio habeat, quae omnibus illicis illis et blanditiis suggestis, oleum in hunc ignem, ut sic dicam addit. Sed differre debeo, et spe me pascere ac cogitatione interea loca atque homines illos usurpare.
- 15 Caput alterum, de adversario illo in Divam et me scripto, cuius auctorem adhuc quaero, sed quicumq(ue) sit, consilio tuo nimis acquiesco, de silendo et contemnendo. Et sunt tamen, etiam graves et pii viri, qui aliter volunt, et velut classico me excitant ad pugnandam. Sed cum naturam meam, cum ipsam rem, cum finem fructumq(ue) video, inclino 20 quo tu ducis. Natura sane mea mitis et tranquilla est, vehementiori omni affectui aliena, et ab ingenio meo deserat si irasci velim aut litigare. Respondi quibusdam, fateor: sed comiter, non acerbo et commissionem

(1) „O.-L.-Vr. van Sichem”.

(2) Deze brief is eveneens een kopij. Hij werd uitgegeven in J. Lipsius, *Epistolarum centuria V miscellanea postuma nr LXVII*.

aut ludum magis dicas, quam pugnam. Non est meum Thyestaeo more, quod hodie obtinet, furere aut saevire. Deinde ipsa res, uti tu verissime, 25 quid est? Duplex, vel in me, vel in Divam. Hanc theologi vindicabu(n)t, aut potius iamdiu vindicarunt. Quid enim ille homo adfert, quod non a triginta amplius annis refutatum? At in me, quae dicit, duo item sunt: quod et Tullius sim, et Julian(us), sive caussam deseruerim et religionem. De caussa, parum est: numquam in eam me dedi. 30 nec publice aliquid attigi, quod scio te quoque scire. De religione, ab annis triginta tribus, id est omni maturiore meo aevo, constans et firmus in ista fui; nec vel in Batavia, id est inter medios adversarios, vacillavi. Primum, scito illos augere et fortiter mentiri, praesertim quod ad scripta: in dictis aut factis, siquid in communi Europae motu titu- 35 bavi, abeat, et *hinc aestimemur* (ait ille) *num sumus nostri*. In aliena regione, in aestu adolescentiae, inter blandientes aut terrentes, facile fuit in speciem culpae venire, si non culpam. Ad prudentiorem aliquem, id est tui similem, apello. Deniq(ue) fac me respondere, et haec omnia obterere aut profligare, quis finis aut fructus erit? Finis? Imo princi- 40 pium litigiorum: et pro uno meo scripto tria rescripta. Gaudent homines his pugnis, et praesertim in nomen aliquod illustre, quale benignior fama fortasse mihi dedit. Fructus autem, ille ipse quem dixi, odia et pugnae. Non enim illos meliores ita facimus, aut caussae nostrae amiciores, contra est, et alienamus. Quid autem bonos? De me scio et sentio, 45 offendimus, et superbiae aut contumaciae taciti nos damnant. Heus, heus, Christiani sumus: sacerdotes pacis, ut Tertullianus ait, et siquid peccatum est, paenitere malimus quam defendere. Haec mea mens est, et erit: in qua suffragium me tuum habere, Vir Rev(eren)de et Clar(issim)e gaudeo: tu me inter amicos et clientes. Ut sciam te has rece- 50 pisse, velim tribus verbis R(everentia) Tua significet: et simul (siquid erit) de Gallia adspergat. Iudicia tua libenter audire soleo. Lovanii XVI Kal(endas) Sextil(es) MDCV.

Serio addictissimus
J. Lipsius

R(escrip)T(um)

Adres: Florentio Vander Haer Thesaurario
et Canonico Insulen(su).

Eerwaarde en hooggeachte Heer,

Ik heb uw brief en die van de gezant gelezen, en die van deze laatste beantwoord, zoals gij hier zien zult. Uw brief vooral was mij dierbaar, niet alleen, omdat het uw eerste was, maar omdat hij op vriendschappelijke en bezadigde wijze geschreven is. De eerste der twee paragrafen van deze brief handelt over mijn reis naar Parijs en gij voert hiervoor aanmoedigingen en aansporingen aan. Zou dat wel nodig geweest zijn, indien mijn gezondheidstoestand mij vrije teugel liet, daar ik er door mijn eigen wil

toe nijg en reeds lang lust heb om daarheen te gaan? Maar werkelijk, mijn laatste ziekte (ik merk, dat gij ervan gehoord hebt) heeft mij zo geraakt en terneer geslagen, dat ik geen enigszins langere reis durf ondernemen, zwak als ik ben en misschien door de geringste aanleiding blootgesteld aan een instorting. Hoe zou Parijs mij anders niet aantrekken? En ook de man, welke mij zo vriendelijk uitnodigt en die ik zo hoog schat. Maar dit moet ik zeggen, uw schrijven heeft ook een volgend belang: door de opstapeling van al die verlokkingen en voorspiegelingen, giet het, om zo te zeggen, olie op het vuur. Maar ik moet het uitstellen en mij met de hoop voeden en met deze plaatsen en mensen inmiddels omgaan in gedachten. De tweede paragraaf is gewijd aan wat die tegenstander tegen de „Diva” en mijn persoon geschreven heeft; ik zoek de auteur nog steeds, maar wie het ook mag zijn, ik treed uw raad maar al te zeer bij, om te zwijgen en te verachten. En toch zijn er, zelfs ernstige en vrome mensen, die het anders willen en die mij als met een trompetstoot aanzetten tot de strijd. Maar als ik mijn inborst, de zaak-zelf, het doel en de vrucht ervan zie, dan neig ik naar die kant, waar gij mij heen leidt. Want mijn inborst is zacht en rustig, vreemd aan elke sterkere gemoedsbeweging en ik zou mij van mijn wezenheid afkeren, indien ik wou toornig worden of twisten. Ik heb aan enkelen geantwoord, ik geef het toe, maar beleefd, niet scherp en gij zoudt het eerder een schermutseling of een spel moeten noemen dan een gevecht. Het ligt mij niet op de wijze van Thyestes, die tegenwoordig opgeld maakt, te razen en te woeden. En dan de zaak-zelf, zoals gij zeer terecht zegt, wat is het? Zij is dubbel, zowel gericht tegen mij als tegen de „Diva”. Voor haar zullen de theologen het opnemen, of liever: zij hebben het voor haar reeds lang opgenomen. Wat voert die man aan, dat niet reeds sinds meer dan dertig jaar werd weerlegd? En tegen mij zegt hij twee dingen: dat ik Tullius zou zijn, en Julianus, alsof ik de zaak in de steek had gelaten en de belijdenis. Aan de zaak-zelf is weinig gelegen, ik heb er mij nooit aan gegeven, noch heb ik iets in het openbaar behandeld en ik weet, dat gij dit ook weet. Wat mijn belijdenis betreft, sinds drie-en-dertig jaar, dit is heel de tijd van mijn mannenjaren, ben ik steeds standvastig en onwankelbaar daarin geweest, en zelfs in Holland, dat is midden tussen de tegenstanders, heb ik nooit gewankeld. Weet vooreerst, dat zij de zaken opblazen en sterk liegen, vooral in wat zij over mijn geschriften zeggen; indien ik echter in woorden of in daden meezwijmelde in de algemene beweging van Europa, het zij dan zo, en, heet het, „laat ons hieruit geoordeeld worden, of wij onszelf meester zijn”. In een vreemd land, in de roes van de jeugd, tussen vleiers of dreigers, was het gemakkelijk schuldig te schijnen, laat staan schuldig te zijn. Ik doe beroep op een wijzere man, d.w.z. op iemand van uw aard. Ten slotte, laat mij antwoorden en al deze dingen afwenden en omverwerpen, welk einde of voordeel zou er zijn? Het einde? Neen, het begin van de strijd zou het zijn en voor één geschrift van mij, zouden er drie tegengeschriften komen. De mensen verheugen zich over deze gevechten, en vooral als het gericht is tegen een bekende naam, zoals een te welwillende faam mij misschien gegeven heeft. De vrucht echter zou zijn, „zoals ik zopas heb gezegd: haat en strijd. Wij maken er hen immers niet beter mee of gunstiger gestemd jegens onze

zaak, integendeel, wij stoten ze van ons af. En wat nu de goeden betreft? Ik weet het en voel het uit mezelf, wij krenken hen en alhoewel zij zwijgen, wrijven zij ons hoogmoed of halsstarrigheid aan. Helaas, wij zijn Christenen, „priesters van de vrede”, zoals Tertullianus zegt en als wij iets verkeerd gedaan hebben, dan verkiezen wij het te betreuren eerder dan het te verdedigen. Dat is mijn mening en zo zal ze blijven: en ik verheug mij, eerwaarde en hooggeachte Heer, dat ik in deze uw goedkeuring heb: reken mij tot uw vriendenkring. Opdat ik zou weten, dat gij deze brief ontvangen hebt, zou ik willen, dat Uw Eerbiedwaardigheid dit met drie woorden zou laten weten en terzelfdertijd, (indien er is), nieuws zou geven over Frankrijk. Zoals steeds, stel ik uw oordeel op prijs. Leuven, 17 juli 1605.

Oprecht zeer genegen,
J. Lipsius.

Kopij
Aan Florentius Vander Haer,
Thesaurier en Kanunnik te Rijsel.

133. AAN JACOB DE DAMHOUDERE ¹.
p. 739. Leuven, 26 juni 1605.

Copia

Jacobo Damhouderio Canonico, Brugas.

- 1 In eo iam eram, ut prioribus tuis responderem, dilatatum morbo, occupatione, peregrinatione (tria ista intervenerunt) cum ecce alteras tuas accipio, quibus et affectum iterum ostendis, et de honore quo princeps me auxit gratularis. Gratiam tibi debeo, atque habeo: etsi in misero
5 statu hoc rerum nescio an miseratione item potius digni sint, qui ad rem(ublicam) admoventur. Quam tamen nos nondum tangimus, valetudine excusati, et, ut spero, excusandi: et profecto novi rerum sumus, et veteris, ac bonae alicuius reip(ublicae) magis, quam nostrae huius
10 gnari. Tamen, qua possumus, nec affectu, nec consilio, nec opera defuturi, cum princeps, aut res poscet. Audeantius noster consilio vestro se praebuit, atque ad vos iter affectavit. Pericula sunt, sed spero Deus servabit, et incolumem illic sistet. Com(m)endari eum tibi non est opus, cognatio, et amicitia faciunt. Sed amari eum a me, et dotes animi atq(ue)
15 ingenii profiteor, quibus usum, et decus afferre Ecclesiae et Patriae suae possit, utrique afflictae: et quando relevandae? Deum precor ut cum reliqua Belgica faciat, et salutari aliqua pace nos iuvet. Nam bellum (sine eius quidem ope) inexplicabile videtur. Rev(erende) et nobilis Domine salvere te cupio, et perseverare in amore eius, qui pariter est

Ex animo tuus
J. Lipsius.

Lovanii, VI Kal(endas) Jul(ias) MDCV.

⁵ *sint* correxi e *sunt*.

(1) Kopij.

133.

Aan Jacob de Damhoudere, kanunnik, te Brugge.

Ik stond op het punt uw vorige brief te beantwoorden, hetgeen ik had uitgesteld wegens ziekte, werk, reizen (de drie kwamen tussen) en ziedaar, ik ontvang reeds uw andere brief, waarin gij opnieuw uw genegenheid toont en mij gelukwenst met de eer, waarmee de prins mij opnieuw vereerd heeft. Ik ben u dankbaarheid schuldig, en heb deze dan ook; hoewel ik bij deze ongelukkige tijdsomstandigheden niet weet of zij, die zich met staatszaken inlaten niet eerder medelijden verdienen. Wij laten er ons evenwel nog niet mee in, verontschuldigd door onze gezondheidstoestand en, hoop ik, waarlijk verontschuldigbaar. En voorzeker, wij zijn onervaren in deze zaken en weten meer af van een zekere oude, goede staatsvorm, dan van onze huidige. Nochtans, voor zoveel wij kunnen, zullen wij noch onze sympathie, noch onze raadgevingen noch onze moeite sparen, wanneer de prins of de toestand het zullen vragen. Onze vriend Audeiantius wilde u raad vragen en heeft zich op weg naar u begeven. Er zijn gevaren, maar ik hoop, dat God hem zal behoeden, en hem ongedeerd te Brugge brengen. Het is niet nodig hem bij u aan te bevelen, de familiebanden en de vriendschap doen dit wel. Maar ik heb genegenheid voor hem en maak u opmerkzaam op zijn gemoeds- en geestesgaven; zij zijn van aard om nut en luister bij te brengen aan de kerk en aan zijn land, die beide met onheil af te rekenen hebben. Wanneer toch zullen zij ontlast worden? Ik bid God, dat hij dit met het overige Belgische land zou doen en ons met een heilzame vrede zou verheugen. Want de oorlog schijnt (althans zonder zijn hulp) onontwaaarbaar. Eerwaarde en edele Heer, ik wens u alle heil toe en ook dat gij de vriend zoudt blijven van degene, die eveneens

van harte de uwe is,
Justus Lipsius.

Leuven, 26 juni 1605.

134.

p. 741. Quae in codicillis J. Lipsii P.M. ad D. Jo Moretum spectant.

Libros incompactos, qui extra Musaeum meum duobus locis servantur, vendi statim a morte velim, eaq(ue) in re Jo. Moreti operam et consilium imploro. Hanc pecuniam asservari, et collocari, in usus studiorum¹ Pronepotis mei volo.

Super Jo. Moreti Typographo habes² unam trium millium florenorum quae tota est uxoris, respectu illo quem in testamento dixi. Alteram item mille flor. quae Heredum meorum eodem aspectu.

Super eodem quattuor millia florenorum dividendum aequaliter inter uxorem et Heredes.

(1) Hier werd het woord *dicti* geschrapt.

(2) *in margine*: scilicet obligationem.

Item sup(er) Petro Moreto fratre Joannis octingentos florenos equaliter dividendos. Inter obligationes pecuniarias, una est de CCCCLXXXIII florenis extincto reditu patrimoniali meo Facuensi. —

legatum D. Balthazaris.

Crucem ligneam, cum sacris reliquiis, a Patriarcho Alexandrino acceptam, per Demetrium Solikovium, Do lego Balthazari Moreto; annulum cum lapide albo, ab Andrea Prognicio datum —

Aan de buitenzijde (p. 744): Jo. Wauwerii quod ad D. Lipsium P.M.

134.

De paragrafen uit het testament van wijlen J. Lipsius, die betrekking hebben op Heer Jan Moretus.

Ik wens dat de niet-gebonden boeken, welke buiten mijn werkkamer op twee plaatsen bewaard worden, dadelijk na mijn dood verkocht worden, en hiervoor vraag ik de hulp en de raad van Jan Moretus. Ik wil dat dit geld bewaard en geplaatst worde, ten bate van de studies van mijn achterneef.

Gij hebt een schuldbekentenis van 3000 gulden van Jo. Moretus, drukker, die in haar geheelheid aan mijn vrouw toebehoort, in acht genomen, wat ik in mijn testament uiteenzette. Ook een andere van 1.000 gulden, welke het bezit is van mijn erfgenamen volgens dezelfde overweging.

Steeds van dezelfde is één schuldbekentenis van vierduizend gulden gelijkelyk te verdelen tussen mijn vrouw en mijn erfgenamen.

Ook is er een van Peter Moretus, broeder van Jan, van achthonderd gulden, gelijkelyk te verdelen. Tussen de schuldbekentenissen is er één van 484 gulden van mijn afgelopen, geërfde rente op het Falconklooster.

Legaat voor Heer Balthazar.

Een houten kruis, met heilige relikwieën, geschenk van de patriarch van Alexandrië door bemiddeling van Demetrius Solikovius, schenk en legateer ik aan Balthazar Moretus; eveneens een ring met een witte steen, geschonken door Andreas Prognicius.

Buitenzijde: Van Jo. Wauverius, wat betrekking heeft op J. Lipsius zaliger.

136. DEL PLANO AAN JUSTUS LIPSIUS.

Niet gepagineerd. 24 september 1605.

Vir clarissime,

1 Cognatum n(ost)r(u)m Del Plano, tam benevole ad amicitiam vestram admissum gaudeo, mirarer etiam nisi antea ex moribus, ex scriptis singularis v(est)ra in sum(m)os, infimos, o(mn)es mihi nota humanitas;

Scilicet ingenuos didicisse fideliter artes

5 Emollit mores, nec sinit esse feros.

Hoc poetae in Orphei, Amphionis, Musarum, Lyra et instrumentis, mira illa operatis adumbrarunt. Licet aliqua vere et naturaliter fieri potuisse nullus negaverit. Humanitate v(est)ra et colloquio ita se captum scribit Gregorius n(oste)r, ut si tempus et ratio ita ferent, cum nomine
10 saepius et diutius esse cupiat. Quare te, vir clarissime rogo, ut, quando negotia v(est)ra publica, studia dico, publicae utilitate dicata, et privata permittent, ei subinde aedes v(est)ras patere digneris. Lovanium eum misimus tanquam ad celeberrimu(m) virtutum et bonarum artium emporium, verum quam multi pro Mercurii et Palladis probatis et pur-
15 gatis mercibus, Bacchi et Veneris improbas et impuras emunt. In officina v(est)ra pura, puta omnia, plurima ad necessitatem, multa ad ornatum. Spero itaq(ue) cognatum n(ost)r(u)m, si (ut confido) voto n(ost)ro satisfactum fuerit, divitem et onustum bonis moribus et I(it)te)ris omnium amicorum reversurum. Vale, vir ornatissime, meaque
20 opera, si quando se occasio offerat, tanqua(m) fratris utere. Antverpiae, VIII Kalendas Octobris anno MDCV.

Vestri amantissimus
del Plano ¹

Adres: Doctissimo et Clarissimo Viro
Justo Lipsio, Regio et
Archiducali Historiographo.
Lovanium.

(1) De naam is grotendeels weggесneden.

136.

Doorluchtige Heer,

Ik verheug mij, dat onze verwante Del Plano zo welwillend tot uw vriendschap toegelaten werd, en ik zou verwonderd zijn, indien mij niet uit uw gewoonten en uw geschriften deze buitengewone welwillendheid van u voor groten en kleinen, kortom voor allen, gekend was. Want: „de schone kunsten met ijver geleerd te hebben, verzacht de zeden en laat niet toe, dat zij woest zouden zijn”. Dit hebben de dichters aangetoond die gindse wonderbare dingen tot stand brachten dank zij de lier en de instrumenten van Orpheus, Amphioon en de Muzen. Hoewel niemand zal ontkennen dat een en ander (kunstwerk) ook gans natuurlijk is kunnen ontstaan ¹.

Onze Gregorius schrijft, dat hij door uw vriendelijkheid en uw gesprekken zo ingenomen is, dat hij, indien tijd en mogelijkheid het zo zouden toelaten, meer en langer met u zou willen samen zijn. Waarom ik u, doorluchtige Heer, verzoek, dat gij, wanneer uw openbare zaken, ik wil zeggen uw studies, toegewijd aan het openbaar nut, en ook uw private, het zouden toelaten, u zoudt gewaardigen uw woning nu en dan voor hem open te stellen.

(1) m.a.w.: zonder dat het werd aangeleerd.

Wij zonden hem naar Leuven als naar de beroemdste markt van deugden en cultuur, hoewel in werkelijkheid velen inplaats van de eerbare en zuivere waren van Mercurius en Pallas, de schandige en onzuivere van Bacchus en Venus kopen. In uw werkplaats is alles zuiver en kuis, zeer veel (daarvan) is onmisbaar, veel ook dient ter versiering. Ik hoop dus, dat onze verwante, indien (zoals ik wel vertrouw) aan onze wens zou voldaan worden, rijk en beladen met goede zeden en met brieven van al de vrienden zal terugkomen. Vaarwel, geëerde Heer, en, wanneer de gelegenheid zich zou voordoen, gebruik dan mijn hulp als deze van een broeder. Te Antwerpen, 24 september 1605.

Uw zeer genegen
Del Plano.

Aan de zeergeleerde en beroemde heer Justus Lipsius, koninklijk en aarts-hertogelijk geschiedschrijver. Te Leuven.